

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 66, 2015

OBSAH

Štúdie

Vít BOČEK: Ján Dekan k vývoji jazykú	5
Jana SOKOLOVÁ: Spojka <i>kým</i> v sémantických a komunikačných súvislostiach.....	17
Viera KOVÁČOVÁ: K niektorým aspektom termínu „archaizmus“	41

Recenzie a správy

Saicová Římalová, Lucie: Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy česky hovořícího dítěte (Daniela SLANČOVÁ).....	53
Kačala, Ján: Jazyk majstrov (Ivor RIPKA).....	58
Aktuálne otázky terminológie marketingu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Eds. Jana Levická – Kristína Viestová (Jozef ŠTEFČÍK).....	65

Referáty

Lexikologicko-lexikografické odpoledne na počesť 100. výročia narodenia Josefa Filipce (Barbora PROCHÁZKOVÁ).....	71
Dni kognitívnej lingvistiky v Prahe (Alena BOHUNICKÁ).....	75

CONTENTS

Studies

Vít BOČEK: Ján Dekan on the development of languages	5
Jana SOKOLOVÁ: Conjunction <i>kým</i> [‘while’] in semantic and communicative contexts	17
Viera KOVÁČOVÁ: On certain aspects of the term “archaism”	41

Book Reviews

Saicová Římalová, Lucie: Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy česky hovořícího dítěte (Daniela SLANČOVÁ).....	53
Kačala, Ján: Jazyk majstrov (Ivor RIPKA).....	58
Aktuálne otázky terminológie marketingu. Proceedings from an international scientific conference. Eds. Jana Levická – Kristína Viestová (Jozef ŠTEFČÍK)	65

Reports

Lexicological and lexicographical afternoon in honor of the 100 th anniversary of the birth of Josef Filipec (Barbora PROCHÁZKOVÁ).....	71
Days of cognitive linguistics in Prague (Alena BOHUNICKÁ).....	75

СОДЕРЖАНИЕ

Стати

Вит БОЧЕК: Ян Декан о развитии языков.....	5
Яна СОКОЛОВА: Союз <i>kút</i> [‘пока’] в семантическом и коммуникативном контексте....	17
Вьера КОВАЧОВА: К некоторым аспектам термина «архаизм».....	41

Рецензии

Saicová Římalová, Lucie: Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy český hovořícího dítěte (Даниела СЛАНЧОВА).....	53
Kačala, Ján: Jazyk majstrov (Ивор РИПКА).....	58
Aktuálne otázky terminológie marketingu. Сборник международной научной конференции. Изд. Jana Levická – Kristína Viestová (Йозеф ШТЕФЧИК).....	65

Научная жизнь

Лексикологическо-лексикографический семинар в честь 100-летия со дня рождения Йосефа Филипеца (Барбора ПРОХАЗКОВА).....	71
Дни когнитивной лингвистики в Праге (Алена БОГУНИЦКА).....	75

JÁN DEKAN K VÝVOJI JAZYKŮ*

VÍT BOČEK

Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha

BOČEK, Vít: Ján Dekan on the Development of Languages. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 1, pp. 5 – 16.

Abstract: In 1951, in the period after Stalin's intervention against Marrism, young Slovak archaeologist and historian Ján Dekan published a study *Za stalinské riešenie otázok etnogenézy* [For the Stalinist Solution of the Questions of Ethno-genesis]. The present paper shows that hidden behind the Marxist terminology, a worth reading and worth considering work on the topic of the rise and development of languages can be found. With the help of the concept of four paradigms of historical (historical-comparative) linguistics, Dekan's study is evaluated as a text fitting into the revisionist paradigm, characteristic by the assumption of a balanced role of divergence and convergence in language development. Further relationships of the Dekan's work to other theories and principles of language development are discussed.

Key words: Ján Dekan (1919–2007), historiography of linguistics, language development, archaeology, history, Marrism, Stalin

Ján Dekan patří mezi výrazné postavy československé vědy druhé poloviny 20. století.¹ Profiloval se především jako historik raně středověkých dějin, archeolog a historik umění. Centrem jeho vědeckého zájmu byly počátky slovenských dějin, Velká Morava² a slovansko-avarské vztahy, ale zabýval se též tématy klasické archeologie a antickým a byzantským uměním.³ Méně je známo, že J. Dekan je i autorem textů, které se týkají jazykovědy. V tomto příspěvku se chci věnovat hlavnímu z nich. V roce 1951 publikoval J. Dekan jakožto mladý a vlastně stále teprve začíná-

* Text vznikl za podpory grantu Grantové agentury České republiky č. 13-17435S.

¹ Narodil se 6. února 1919 v Šahách na Slovensku. Studoval slovenštinu a historii na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Během své profesní dráhy působil na několika různých pracovištích. V letech 1946–1948 a 1951–1952 pracoval v Historickém ústavu Slovenské akademie věd. V období 1948–1951 působil v Matici slovenské v Martině. Od roku 1952 do roku 1964 vyučoval na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, kde byl vedoucím Katedry archeologie, dějin umění, etnografie a folkloristiky. V letech 1964–1973 pracoval v Archeologickém ústavu Slovenské akademie věd v Nitře. A konečně v období let 1973 až 1985 byl ředitelem Uměnovědného ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě. Zemřel 21. srpna 2007 v Bratislavě. K životu a dílu Jána Dekana viz Vladár (2005; na stranách 23–30 s bibliografií prací), nověji Čilinská (2009).

² Srov. Dekan (1951b) a zejména monumentální syntézu Dekan (1976), přeloženou posléze i do polštiny, angličtiny, maďarštiny, češtiny a němčiny.

³ Srov. Dekan (1979).

jící vědec brožuru s názvem *Za stalinské riešenie otázok etnogenezy* (Dekan, 1951a). Pod zkoumáním etnogeneze se přitom skrývá řada otázek, které velmi úzce souvisejí s historickou jazykovědou. Zdá se však, že toto pojednání vcelku uniklo pozornosti jazykovědců. V bibliografii české (rozuměj československé) lingvistiky za léta 1951–1955 ostatně ani není uvedeno.⁴ Zároveň platí, že k tomuto textu se příliš nehlásí ani historikové a archeologové. Považují ho totiž většinou za jakési nutné zlo, které autor musel spáchat v těžkých časech první poloviny 50. let⁵ – v době, kdy se přinejmenším od humanitních vědců čekalo, že se pochvalně vyjádří o slavných Stalinových statích o jazykovědě z roku 1950, které ukončily éru, kdy byl v sovětské lingvistice vůdčím směrem marrismus. Oceňuje se nanejvýš způsob, jakým Dekan tomuto dobovému tlaku vyhověl. Příznačná je v tomto ohledu následující vzpomínka Tita Kolníka (Kolník, 2005, s. 54): „Už na počátku swojej pedagogickej pôsobnosti na Filozofickej fakulte UK (v rokoch 1953–1957 dekan) sa nemohol vyhnúť v ominózných päťdesiatych rokoch aj nie príliš populárnym aktivitám a odliatbám vtedajším mocným. Pri oslavných orgiách z príležitosti vydania práce generalissima Stalina ‚O marxizme v jazykovede‘ sa mu ušla povinnosť ‚zhodnotiť a vyzdvihnúť prínos tohto ‚koryfeja vedy‘ pre slovenské historické bádanie. J. Dekan sa tejto nevd’ačnej úlohy zhostil virtuózne. Jednak prednáškou usporiadanou pod záštitou Slovenskej akadémie vied a umení (13. 3. 1951 v Bratislave a 18. 4. 1951 na Katedre všeobecných dejín Karlovej univerzity v Prahe) a jednak jej modifikovanou publikáciou ‚Za stalinské riešenie otázok etnogenezy‘ (Bratislava 1951).

Politický akcent a účelový charakter tejto Dekanovej ‚nadpráce‘ sú zreteľné, ale všetci vtedajší i dnešní kritici uznávajú, že autor ju urobil brilantným štýlom, hodným špičkového umeleckého remeselníka, schopného splniť aj najnáročnejšiu objednávku. Nevdojak mi prichodí na myseľ porovnanie s oslavnými, staršej generácii dobre známymi ódami na Stalina s jednou Kostrovou a jednou Nezvalovou básňou. Obe boli napísané rovnako na objednávku. Ich umelecká hodnota sa nedá spochybniť. Možno všetci nám chceli aj ukázať, že slovo, ak ním narába skutočný majster, možno ekvilibristicky využívať, ale aj zneužiť.“

Na rozdiel od Kolníka se nedomnívám, že by Dekanův text vynikal pouze formální ekvilibristikou. Ve skutečnosti je v něm možno najít i velmi pozoruhodný obsah. Nebývá vždy samozřejmé, aby se archeolog či historik vyjadřoval k jazykověd-

⁴ Figuruje zde pouze jediný Dekanův text, vydaný o několik let později (Dekan, 1954, srov. Tyl, 1957, s. 218, položka č. 1238).

⁵ Komplementárně k tomu se pak ve většině vzpomínkových textů vyzdvihuje pozitivní role Jána Dekana v pozdější době, kdy na jednotlivých pracovištích vystupoval velmi takticky vůči nejrůznějším formám režimního nátlaku, a pomohl tak v řadě konkrétních případů například k udržení ohroženého pracovníka na dané pozici (srov. porůznu u Vladára, 2005). Takové hodnocení se často opakuje u řady výrazných osobností naší vědy v době totalitního režimu (v české lingvistice je toho nejlepším příkladem Bohuslav Havránek) a stálo by za bližší průzkum, zda se v některých případech ve skutečnosti nejedná o mýtus, v jehož základu je snaha ukázat u dané osoby především na to lepší, a to horší raději nepřipomínat.

ným otázkám takovým způsobem, že by to nevyvolalo silně odmítavé reakce lingvistů. Součástí historie stýkání a potýkání těchto disciplín je – jak známo – mnoho bolestivých okamžiků. Ján Dekan působí ve svém textu v tomto ohledu sympaticky skromně. Nepouští se do zkratkovitých a zjednodušujících soudů. Kde je to třeba, opírá se o osvědčené texty. Zná pochopitelně především literaturu na pomezí mezi jazykovědou a archeologií (Lehr-Spławiński, 1946), z čistě lingvistické produkce pak čerpá zejména z Josefa M. Kořínka (1948) a Antoina Meilleta (1924). A samozřejmě vychází ze znalosti moskevské diskuse o jazykovědě z roku 1950. V době, kdy svou přednášku koncipoval, měl již k dispozici slovenský překlad nejdůležitějších textů z této diskuse, tj. sborník obsahující jednak překlad všech tří Stalinových statí o jazykovědě, jednak překlad všech diskusních příspěvků, které byly na přelomu jara a léta roku 1950 uveřejňovány v moskevském deníku Pravda (srov. Isačenko, 1950).⁶ Právě z tohoto sborníku přebírá Dekan do svého příspěvku většinu (nutných a očekávaných) citací Stalinových jazykovědných myšlenek, zejména z prvního Stalinova textu. Zdaleka se však nespokojuje s jejich opakováním a rozměňlováním. Ve skutečnosti skicuje v tomto relativně krátkém příspěvku originální koncepci vývoje jazyků od prehistorických počátků lidstva až po novodobou historii. V následujících řádcích chci ukázat, že tyto Dekanovy myšlenky zasluhují připomenutí. Učiním tak zejména za pomoci zasazení jeho textu do koncepce paradigmat historicko-srovnávací jazykovědy, kterou jsem představil ve své nedávné práci (Boček, 2014, zejména s. 29–47). Výběrově pak upozorním na afinitu některých Dekanových názorů k jiným teoriím historicko-srovnávací jazykovědy.

Ve své koncepci rozvíjím Janhuneno rozlišení čtyř paradigmat srovnávací uralistiky (Janhunen, 2001). Ukazují, že paradigmatata lze zobecnit na historicko-srovnávací jazykovědu vůbec a aplikovat je na výzkumnou tradici v zásadě jakéhokoli jazyka či skupiny jazyků. Kromě toho upravuji samotný pojem paradigma. Juha Janhunen jej v podstatě užívá v kuhnovském smyslu jako přijatý model či schéma, něco, co se společně uznává, respektive na čem se v dané době shoduje vědecké společenství (Kuhn, 1962). U J. Janhunena se tak paradigma rovná určitému konkrétnímu období vývoje vybraného oboru (uralistiky), v němž jsou více méně jednoduše zastávány konkrétní metodologické principy. V mém pojetí je paradigma abstraktní soubor vzájemně provázaných pouček, který není uznáván všeobecně, ale pouze dílčím způsobem (skupinou autorů, množinou textů či dokonce jen částmi textů), a to porůznu v různých časových obdobích. Paradigma jako jakýsi svazek navzájem souvisejících myšlenek je vlastně konstrukt, který nemusí být (a skutečně nebývá) v textech manifestován v úplnosti (v tom smyslu, že by všechny poučky z jednoho konkrétního paradigmatu musely být v konkrétním textu zastávány). Naopak, jeden a týž text může být (a skutečně bývá) kombinací myšlenek z různých paradigmat;

⁶ Český překlad se za slovenským o něco opozdil a vyšel až následujícího roku (Kellner – Novák, 1951, srov. o tom Tlustá, 1952, s. 51).

Lze však určit dominantu zkoumaného textu, tj. paradigma, které se v něm manifestuje nejvíce.⁷ Zároveň však zůstává v platnosti, že paradigmata představují v určitém ohledu také jakýsi řetězec akcí a reakcí, vymezení se vůči tomu, co bylo. Pokud jde o určení jednotlivých paradigmat, stanovují, že hlavním parametrem, který je konstituuje (tedy jakousi dominantou paradigmatu), je význam, jaký se pro vývoj jazyků připisuje jazykovému kontaktu. Podle toho vypadají paradigmata následovně: 1) konvencionalistické paradigma: v jazykovém vývoji hraje nejdůležitější roli divergence, jen malou nebo dokonce žádnou roli konvergence; 2) revizionistické paradigma: v jazykovém vývoji hrají divergence i konvergence stejně důležitou roli; 3) revoluční paradigma: hlavní hybnou silou jazykového vývoje je konvergence; 4) kontrarevoluční paradigma: popření revoluce návratem ke konvencionalismu, případně k revizionismu. Dalšími parametry jsou pak například způsob vysvětlování jazykové změny (výlučně nebo alespoň převahou z vnitřních faktorů × rovnocennou souhrou vnitřních a vnějších faktorů × výlučně nebo převahou z vnějších faktorů), způsob chápání pojmu pravlast (omezené území výskytu prajazyka × širší území více související s jinými pravlastmi × úplné odmítání pojmu pravlast) či způsob zacházení s pojmem genetická příslušnost jazyků (každý jazyk má jen jeden prajazyk × některé jazyky – pidžiny, kreoly – nelze z hlediska genetické příslušnosti klasifikovat × jazyk může mít i více prajazyků-matek) apod. Do sítě těchto paradigmat pak lze umísťovat jednotlivé texty historicko-srovnávací lingvistiky. Tak do konvencionalistického paradigmatu spadají především texty zastávající klasickou rodokmenovou teorii o štěpení prajazyků na dílčí dceřiné větve a jazyky. Do revizionistického paradigmatu patří texty, které se s rodokmenovou teorií nespokojují a za její důležitý doplněk či korektiv přibírají zvažování role jazykových svazů ve vývoji jazyků. Revoluční paradigma představuje pak jakousi radikalizaci revizionistických myšlenek, ústící nakonec až v odmítnutí historicko-srovnávací metody a přijetí konceptu míšení jazyků jako základní hybné síly jazykového vývoje. To ovšem často vyprovokuje kontrarevoluční reakci, při níž se buď hájí základní konvencionalistické pozice, nebo se navrhuje návrat k umírněnějšímu stanovisku revizionistickému.

Dekanův text spadá celkem jednoznačně do paradigmatu revizionistického. Přeneseme-li se přes vnější háv marxistické terminologie, ukáže se před námi poctivý pokus o vyrovnání se se základními otázkami historicko-srovnávací jazykovědy. Svě pojednání zahajuje Dekan negativně, vymezením se vůči konkrétním starším směrům v archeologii a jazykovědě. Nastíňuje vývoj těchto věd v posledních desetiletích v Sovětském svazu i v Československu, připomíná negativní roli, jakou sehrál v obou vědách marrismus, a vyzdvihuje Stalinův zásah a celou moskevskou diskusi. Zároveň podotýká, že odmítnutí marrismu neznamena návrat k starším

⁷ V tomto ohledu se pojmu paradigma velmi blíží pojem typ v pražské typologii. Jedná se vlastně o jeho transpozici ze zkoumání jazyků do zkoumání dějin lingvistiky v tom duchu, jak to poprvé naznačil Jiří V. Neustupný (1993).

„buržoazním“ směřům. V následující části práce se už autor víceméně soustředí jen na kritiku směrů jazykovědných. Podrobněji rozebírá hlavní chybu „buržoazní“ jazykovědy, která za hlavní hybnou sílu jazykového vývoje považovala divergenci, i ústřední omyl marrismu, který zase za hlavní hybnou sílu jazykového vývoje stanovil konvergenci, křížení jazyků. To vše už podle autora odhalila moskevská diskuse, nyní je třeba z toho vyvodit patřičné závěry a na nich pak dále stavět. Dekan formuluje pět závěrů, které považuje za důležité. Pro naše téma jsou podstatné tři z nich. První představuje vlastně odmítnutí konvencionalistického paradigmatu: „Po prvé, že prajazykovo-diferenciačná schéma nie je všeobecne platným a nutným zákonom pre vznik skupiny príbuzných jazykov. Že vzájomný vzťah týchto jazykov k základnému jazyku nie je historický v smysle genealogickom, ale len všeobecne historický ako výsledok konkrétneho historického procesu. Že teda podľa zásad marxizmu-leninizmu diferenciacia nie je základným zákonom jazykového vývoja...“ (Dekan, 1951a, s. 39–40). Druhý závěr připravuje půdu pro stanovisko revizionistické: „Po druhé, že kříženie základného jazyka s inými, prípadne aj nepríbuznými a asimilácia týchto jazykov základným jazykom podľa zákonitostí, odhalených s. Stalinom môže viesť v konkrétnych prípadoch k vzniku uzavretej skupiny príbuzných jazykov, t. j. že integrácia je v konkrétnych prípadoch zákonitým procesom vzniku príbuzných jazykov. Je pochopiteľné, že táto téza nemá nič spoločného s vyumelkovanou a hmlistou integračnou schémou akademika Marra“ (Dekan, 1951a, s. 40). A posledný závěr je skutečně esencí revizionistického paradigmatu: „...po piate, zákon integrácie a diferenciacie sa v jazykovom vývine etnických skupín dialekticky strieda, pričom sú obdobia, v ktorých prevláda integrácia a iné, keď prevláda diferenciacia“ (Dekan, 1951a, s. 43). Důležité je uvědomit si, že k revizionistickému stanovisku dospívá Dekan z obou možných stran, jednak překonáním konvencionalismu, jednak ústupem z revolučních marristických pozic (srov. výše uvedený druhý závěr a dále například: „vynára sa však celkom konkrétna otázka, či azda proces integrácie, kříženia nie je základným zákonom jazykového vývoja vôbec a či teda diferenciaciu nemáme považovať len za druhoradý sprievodný zjav pri formovaní sa jazykov a etnických skupín? Na túto otázku možno celkom jednoznačne odpovedať, že nie“ – Dekan, 1951a, s. 42). Z této druhé strany se tedy vlastně jedná o kontrarevoluční reakci v podobě návratu k revizionismu. To ovšem platí patrně o všech, kdo v rámci moskevské diskuse a následných přidružených diskusích v Sovětském svazu i jinde odsoudili marrismus, ale zároveň přitom poukazovali na nemožnost vrátit se zpět k tzv. „buržoazní“ jazykovědě.⁸ Právě u Dekana je však tento postoj velmi výstižně formulován s ohledem na otázku vztahu divergence a konvergence.

⁸ Srov. za všechny Čikobava (1950, s. 61): „Marxisticko-leninská jazykoveda pokladá za zákonité formovanie nových jazykov v procese diferenciacie, avšak zároveň vôbec nepopiera kříženie jazykov (proces integrácie): kříženie je zákonité ako jeden z procesov, ale nie ako jediný proces“ [vyznačení původní].

Následně se již dostáváme k pozitivnímu aspektu Dekanovy práce: představení vlastního řešení otázky vznikání a vývoje jazyků a etnických celků. Dekan ve svém textu nepostupuje chronologicky (a to ani vpřed, ani vzad), ale přeskakuje po různých obdobích vývoje lidstva, čímž jeho text poněkud ztrácí na přehlednosti. Bude proto vhodnější uvést nejprve autorovo sumární shrnutí z konce práce a teprve potom se věnovat jednotlivým obdobím konkrétněji. Shrnutí má následující podobu (Dekan, 1951a, s. 79–80): „Shrnujúc teda doterajšie závery o jazykovom vývoji európskeho ľudstva, možno povedať, že sa v ňom neuplatňuje ani jednostranná diferenciálna, ani jednostranná integračná zákonitosť, ale že pri dialektickom striedaní týchto základných procesov majú jednotlivé obdobia svoju špeciálnu tvárnosť jazykového vývoja, podmienenú charakterom sociálnoekonomického procesu príslušnej epochy.

Pre obdobie staršieho paleolitu, súběžné s druhým stupňom divožstva je príznačné rozrastenie jazykov istého typu v jazyky pásmové. Do tohto obdobia spadá vznik indoeurópciny, hamitčiny a iných, prípadne aj vyhynulých pásmových jazykov.

Pre obdobie mladšieho paleolitu, mezolitu a neolitu od stredného stupňa divožstva po prvý stupeň barbarstva je príznačný rozklad pásmových jazykov v jazyky rodové a vznik kmeňových jazykov na podklade štiepenia a slučovania rodov v kmeňové celky.

Doba bronzová až historická s prechodom jednotlivých spoločností so stredného stupňa barbarstva na stupeň otrokárskej a predfeudálnej spoločnosti sa vyznačuje vznikom veľkých skupín príbuzných jazykov keltských, germánskych, ilýrskych, iránskych, slovanských a iných v procese križenia a integrácie kmeňových jazykov.

Epocha feudalizmu a kapitalizmu sa vyznačuje samostatným rozvojom jednotlivých jazykov danej príbuzenskej skupiny v jazyky národnostné a národné cestou diferenciácie navonok a integrácie vnútri.“

Vidíme, že Dekan rozlišuje vlastne štyri rôzne obdobia vývoje jazyků a v každom z nich počíta s jiným prevažujícím typem vývoje jazyků.

Hned pro nejstarší období přitom Dekan předpokládá velmi specifický způsob vývoje jazyků, který nepředstavuje ani převážně divergenci, ani převážně konvergenci. Dotýkáme se zde samotné otázky nejzazších počátků lidské řeči. Podle Dekana vznikají „prvotní jazyky“ dohodou, vynucenou zprvu sporadickým, postupně stále častějším kontaktem lidských tlup. Různé činnosti jako zejména společný lov či organizovaný přesun surovin z bohatých nalezišť jinam si totiž přirozeně vyžádaly vznik dohodnutých zvukových znaků pro označování konkrétních věcí a myšlenek. Z těchto prvotních jazyků⁹ pak podle autora vznikají tzv. „pásmové jazyky“. Děje se tak tzv. rozrůstáním, jakýmsi volným šířením do stále širšího prostoru, tedy postup-

⁹ Autor nespécifikuje jejich počet, ale zjevně předpokládá, že vznikaly na různých územích nezávisle na sobě. Zároveň je ovšem ve svém textu opatrný a uvádí, že navrhovaný způsob jazykového a etnického vývoje předpokládá pouze pro Evropu.

ným rozšiřováním území, které každý z nich zabírá. Takový vývoj je právě odrazem specifického uspořádání lidské společnosti ve starším paleolitu, kdy je základní společenskou jednotkou tlupa. Nedochází zatím ani ke křížení pásmových jazyků, protože sporadický kontakt tlup spadajících do různých pásmových jazyků je vesměs nepřátelský a končí vyhubením jedné z nich, ani k rozpadu některého pásmového jazyka, protože celkově pomalý vývoj ve sféře myšlení a výroby nepřináší vznik nových slov pro nové jevy vzniknuvší případně jen na menších územích. K rozrůstání pásmových jazyků kromě toho přispívají i klimatické podmínky, kdy velmi pomalé střídání dob ledových a meziledových způsobuje také velmi pomalé přesouvání tlup na životu příznivější území. Tak podle Dekana vzniká i indoevropština a další jazykové útvary chápané tradiční historicko-srovnávací lingvistikou jako prajazyky. „Súhrnom možno teda povedať, že základným zákonom jazykového vývoja staropaleolitického nebola ani diferenciacia, ani integrácia, ktorej významnejšie uplatnenie vylučuje predovšetkým vyhladzovací charakter vojen, ale rozrastanie niekoľkých prvotných jazykov do veľkých územných rozmerov, čím vznikly prvotné pásmové jazyky. Domnievam sa, že za takýto pásmový jazyk prvotne pospolnej spoločnosti treba považovať aj indoeuropčinu a iné vyhynulé jazyky“ (Dekan, 1951a, s. 70).

Ve druhém období, jež autor vymezuje od mladšího paleolitu přes mezolit až po počátek neolitu, dochází ke změně společenských podmínek, kdy se převládající formou organizace stávají rody. Zároveň nastává technický rozvoj, což s sebou přináší na různých územích také vznik nových slov. Odrazem toho je pak rozpad jednotlivých pásmových jazyků na rodové jazyky a posléze jejich přetvoření do podoby jazyků kmenových. Převažující silou jazykového vývoje v tomto období je tedy divergence.

Třetí období začíná koncem neolitu, asi na začátku 2. tisíciletí před naším letopočtem, a končí stěhováním národů. V této době dochází k velkým pohybům obyvatelstva, zejména k útokům jedněch kmenů na druhé, a to formou organizovaných nájezdů, včetně složitých etnických přesunů. Na velmi rozsáhlém území rychle vznikají a zase zanikají různé kmenové svazy, násilně se sjednocují často i nepřibuzné kmeny, přičemž jednou převáží jazyk kmene vítězného, jindy jazyk kmene podrobeného. V tomto období se formují dílčí skupiny indoevropských jazyků. V kontaktu jsou přitom i kmeny a jazyky pocházející původně z různých pásmových jazyků, čímž vznikají přechodné typy; zde uvádí Dekan jako příklad chetitštinu jakožto útvar „na rozhraní indoevropských a semito-hamitských jazykov“ (Dekan, 1951a, s. 78). Hlavní vývojovou silou je v tomto období jednoznačně křížení jazyků, konvergence.

Čtvrté období je dobou feudalismu a kapitalismu, kdy se z kmenů formují národnosti a posléze národy. Zde přichází Dekan s myšlenkou o koexistenci obou základních vývojových procesů, integrace a diferenciaci. Záleží totiž na zvoleném směru pohledu. Při pohledu dovnitř formujícího se národnostního/národního jazyka probíhá převážně integrace, v podobě prosazování se jednoho konkrétního dialektu na úkor jiných. Při pohledu zvenku však stejný proces představuje vlastně diferen-

ciaci, pretože se prítom jednotlivé národnostní/národní jazyky navzájem od sebe vzdalují. „Ak však s jednej strany zisťujeme, že vnútornou zákonitosťou národotvorného procesu je v období feudalizmu a kapitalizmu nesporne integrácia, s druhej strany zase badáme, že ten istý proces sa nám v rámci jazykového vývoja širšej skupiny príbuzných jazykov, napr. slovanských javí v tomže období ako rozlišovanie, diferenciacia. Podľa toho teda jazyková zákonitosť konkrétneho etnogenického procesu sa nevyčerpáva iba v diachronickom striedaní protikladných pochodov integrácie a diferenciacie, ale tvorí synchronickú jednotu týchto pochodov na podklade totožnosti skúmaného javu v rámci dvoch rôznych etnicko-jazykových kategórií“ (Dekan, 1951a, s. 47–48).

Na konci Dekanovy práce je ešte umiestnen dodatek týkajúci sa diskuse, ktorá nasledovala po prednesení této prednášky na pražské filozofické fakulte v dubnu roku 1951. Autor zde stručně a bez hlubšího rozboru odpovídá na hlavní námítky, které při diskusi zazněly z řad pražských posluchačů. Dozvídáme se, že nejvíce pozornosti se soustředilo na pojetí jazykového vývoje v paleolitu, zejména na pojem pásmové jazyky. Dekan v dodatku zmiňuje tři aspekty této problematiky. Zprvė uznává námítku, že i v paleolitu musely probíhat oba základní procesy, tj. integrace a diferenciacie, ale zároveň bez bližšího upřesnění uvádí, že „oba procesy maly tu iný charakter než v obdobiach nasledujúcich, keďže prebiehaly za iných sociálnoekonomických podmienok“ (Dekan, 1951a, s. 85). Za druhé pripouští, že „formovanie pásmových jazykov treba rozšíriť na obdobie celého paleolitu, a nielen na jeho starší a stredný stupeň. V súhlase s tým by sa potom aj začiatok rozkladu pásmových jazykov posunul až do mezolitu, prípadne na prah neolitu“ (Dekan, 1951a, s. 87). A za třetí odmítá námítku, že jeho koncepcie pásmových jazyků je vlastně obnovením prajazykové teorie; na rozdíl od ní totiž jeho koncepcie „uznáva existenciu viacerých pásmových jazykov a vzťahy týchto k neskorším jazykovým skupinám nepokladá za genealogické (vytvorené diferenciaciou), ale len historické, ktoré vznikly za špeciálnych podmienok tej-ktorej epochy“ (Dekan, 1951a, s. 88). Vidíme tedy, že v jistých ohledech byl autor otevřený úpravám své teorie (datace existence pásmových jazyků, přítomnost procesů integrace a diferenciacie i v paleolitu), ale v jiných otázkách trval na původní podobě (jiný charakter vývojových procesů v paleolitu, odmítnutí existence prajazyků v paleolitu).

Závěrem chci k představené koncepci uvést několik poznámek zasazujících ji do širšího kontextu historicko-srovnávací lingvistiky.

Pokud jde o Dekanovu koncepcii prvotních a pásmových jazyků, lze ji vnímat jako osobitý pokus vypořádat se s otázkou, jak vznikaly dávné jazyky tradičně pojímané jako prajazyky, ale přitom tak nečinit ani prostou aplikací konvencionalistického přístupu o další krok vzad (postulace či rekonstrukce ještě staršího prajazyka typu nostratictina apod.), ani revolučním prohlášením o vznikání těchto jazyků dlouhotrvající konvergencii na způsob jazykového svazu (jak je tomu u Trubeckého, srov.

Trubetzkoy, 1939). Myšlenka pomalého rozrůstání bez převažující divergence či konvergence je tak sympatickou alternativou k těmto dvěma protikladným pólům (k jejich diskusi a navržení ještě jiného originálního řešení v podobě účasti procesu pidžinizace a případně pak i kreolizace srov. Zimmer, 1994, o tom pak dále Boček, 2014, s. 79–84).

Co se týče samotného pojmu pásmový jazyk, je třeba připomenout, že ten nacházíme také u Stalina, a to v jeho třetím textu z moskevské diskuse, nazvaném *Od-povedi súdruhom* (srov. Isačenko, 1950, s. 35). Stalin však tento termín užívá v jiném významu, jako označení pro jazyky, které vzniknou poznenáhlým sjednocováním jazyků až po celosvětovém vítězství socialismu. Z těchto pásmových jazyků pak má postupně vzniknout pouze jeden jediný, celosvětový jazyk, ale to se má stát až v daleké budoucnosti, ve druhé fázi budování komunismu.¹⁰ Sám Dekan se k budoucnosti vývoje jazyků nevyjadřuje, drží se popisu prehistorie a historie. Lze ovšem přijmout, že termínem pásmové jazyky u Stalina se mohl inspirovat. Jednalo by se vlastně o transpozici tohoto pojmu z koncepce budoucího vývoje jazyků do koncepce dávného vývoje jazyků. Zatímco se však u Stalina předpokládá jakési pomalé srůstání národních jazyků do podoby jazyků pásmových a posléze jejich srůstání do jazyka jediného, Dekan počítá s pomalým rozrůstáním prvotních a posléze pásmových jazyků. Společným rysem obou koncepcí je, že dochází k prosazení se určitého jazyka na velmi rozlehlém území.

K Dekanovu pojetí vzniku dceřiných indoevropských „prajazyků“ je možno poznamenat, že snad až příliš jednostranně počítá s procesem integrace. Jeho přístup se zčásti blíží Erhartovu revizionistickému pojetí (srov. zejména Erhart, 1976, k diskusi viz Boček, 2014, s. 218–223), ale s tím rozdílem, že Erhart zvažuje vznik dílčích větví cestou integrace jenom v některých konkrétních případech, zejména u jazyků italské skupiny, zatímco u jiných podle něj jistě převažovala diferenciacie.

Vedle pojmu pásmové jazyky je velmi přínosnou částí Dekanovy koncepce myšlenka kombinace procesů integrace a diferenciacie v období feudalismu a kapitalismu. Skutečnost, že v procesu vytváření jazyků novodobých národností a národů hraje podstatnou roli také nářeční kontakt, kdy dochází k převrstvování původních nářečí dialektem a posléze interdialektem vycházejícím z kulturního centra, se totiž v mnoha tradičních pracích o štěpení jazykových rodin na jednotlivé jazyky připomíná jen zřídka. Více je tato otázka tematizována například ve vlnové teorii, zde ovšem všeobecně, bez omezení na konkrétní historickou dobu (srov. Schmidt, 1872, s. 27–28, k diskusi viz Boček, 2014, s. 43–44).

---

¹⁰ V rámci moskevské diskuse o tomto tématu najdeme poznámky také u Čikobavy (1950, s. 48–50) a Meščaninova (1950, s. 72–73), v druhém případě i se shrnutím Marrova pojmání této otázky. Achvlediani (1950) pak uvádí výzkum vývoje konkrétního jazyka od předpásmového stavu k pásmovému mezi několika důležitými úkoly, kterým by se měla sovětská lingvistika po Stalinově vystoupení věnovat. V československé lingvistice se konkrétně k otázce směřování k jednotnému jazyku vyjádřili například Moravec (1950, s. 119), Císař (1950) a Trávníček (1953, s. 137).

Posledním důležitým momentem Dekanovy práce, který je třeba zmínit, je skutečnost, že se v některých bodech zjevně staví proti tzv. principu uniformity. To je koncept předpokládající, že v minulosti, z níž nemáme přímé jazykové doklady, probíhal jazykový vývoj podle stejných mechanismů, než jaké známe z pozdějších dob, z nichž již máme empirická lingvistická data. Princip či kritérium uniformity má v lingvistickém výzkumu velmi dlouhou tradici (srov. o tom Christy, 1983). Většinou historicko-srovnávacích lingvistů je přijímán (k diskusi srov. Labov, 2001, s. 9–27 a Lass, 1997 s další literaturou) a počítá se s ním speciálně také v kontaktné lingvistice při rekonstrukci prehistorických kontaktních situací (srov. k tomu Thomason, 1998 a diskusně Boček 2014, s. 193–195). Dekanovo zdůvodnění, proč se věci v dávné minulosti možná odehrávaly jinak, než jak to známe z doložených dob, totiž proto, že v dávné minulosti byly zcela jiné společenské a hospodářské podmínky, však působí logicky a jistě zaslouží další promyšlení.

Čas od času se stává, že vyjde publikace, jejíž název a tím i deklarované zaměření nevypovídají zcela přesně o tom, čím se zabývá nebo v čem tkví její největší význam. V jazykovědě patří mezi takové tituly například Skaličkova práce *Zur ungarischen Grammatik* (Skalička, 1935), která představuje nejen pojednání o maďarské gramatice, ale i základy nové typologické teorie, ba obecné teorie jazyka. Jiným příkladem je Holzerova *Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache* (Holzer, 2007), jež není pouze historickým hláskoslovím chorvatštiny, ale i modelem hláskových substitucí u románských výpůjček v praslovanštině. Někdy se tak zjevně děje i v souvislosti s metodologickými či ideologickými spory v době vzniku díla. Takovou prací je i studie Jána Dekana *Za stalinské riešenie otázok etnogenezy*. I ona patří k textům, v nichž lze nalézt mnohé, co by člověk vzhledem k jejich názvu možná nečekal. Dekanovu práci je možno číst jako zajímavý příspěvek k tématu vzniku a vývoje jazyků i jako originální vyrovnání se s marrismem a vnímat ho také jako důležitý článek dějin československé kontaktní lingvistiky¹¹. Je nejenom dobrodružné, ale také potřebné texty tohoto druhu znovu objevovat.

Bibliografia

ACHVLEDIANI, Georgij S.: Za leninsko-stalinskú cestu rozvoja sovietskej vedy. In: Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede. Red. A. V. Isačenko. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 198–209.

BOČEK, Vit: Praslovanština a jazykový kontakt. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014. 436 s.

ČÍSAŘ, Čestmír: K otázce národního a „všesvětového jazyka“. In: Tvorba, 1950, roč. 19, s. 960–961.

ČILINSKÁ, Zlata: Archeológ a historik Ján Dekan (1919–2007). (K 90. výročiu narodenia). In: Historický zborník, 2009, roč. 19, s. 272–276.

---

¹¹ Vedle klasických textů pražské školy je třeba nezapomínat na méně viditelné příspěvky, jakým je například Frinta (1942).

ČIKOBAVA, Arnold (1950): O niektorých otázkach sovietskej jazykovedy. In: Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede. Red. A. V. Isačenko. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 39–63.

DEKAN, Ján: Za stalinské riešenie otázok etnogenezy. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1951a. 88 s.

DEKAN, Ján: Začiatky slovenských dejín a ríša Veľkomoravská. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1951b. 187 s.

DEKAN, Ján: O vznikaní národností pred X. storočím na území našej vlasti. In: Věstník Československé akademie věd, 1954, roč. 63, s. 399–404.

DEKAN, Ján: Veľká Morava. Doba a umenie. Bratislava: Tatran 1976. 280 s.

DEKAN, Ján: Apoteóza slobody na antickej mise zo Stráži. Bratislava: Tatran 1979. 62 s.

ERHART, Adolf: Geneze indoevropských jazykú – diferencie či integrácie? In: Listy filologické, 1976, roč. 99, s. 193–205.

FRINTA, Antonín: K otázce cizího vlivu na jazyk. In: Časopis pro moderní filologii, 1942, roč. 28, s. 349–356.

HOLZER, Georg: Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache. Frankfurt am Main: Peter Lang 2007. 156 s.

CHRISTY, T. Craig: Uniformitarianism in Linguistics. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1983. XIII + 139 s.

ISAČENKO, Alexander V. (red.): Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 154 s.

JANHUNEN, Juha: On the paradigms of Uralic comparative studies. In: Finnisch-Ugrische Forschungen, 2001, roč. 56, s. 29–41.

KELLNER, Adolf – NOVÁK, Bořivoj (eds.): Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných. Soubor diskusních statí z listu Pravda a z časopisu Bolševik. Praha: Rovnost 1951. 328 s.

KOLNÍK, Titus: Ján Dekan – učiteľ, kolega a priateľ. In: Ján Dekan. Život a dielo. Ed. J. Vladár. Nitra: Archeologický ústav SAV – Spoločnosť Antona Točíka – Slovenská archeologická spoločnosť 2005, s. 52–58.

KOŘÍNEK, Josef Miloslav: Od indoevropského prajazyka k praslovančine. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1948. 128 s.

KUHN, Thomas S.: The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press 1962. XV + 172 s.

LABOV, William: Principles of Linguistic Change. Internal Factors. Oxford: Blackwell Publishing 2001. XXIV + 641 s.

LASS, Roger: Historical Linguistics and Language Change. Cambridge: Cambridge University Press 1997. XXIII + 423 s.

LEHR-SPLAWIŃSKI, Tadeusz: O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. Poznań: Instytut Zachodni 1946. 237 s.

MEILLET, Antoine: Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes. Paris: Hachette 1924. XXIV + 464 s.

MEŠČANINOV, Ivan: Za tvorivé rozvíjanie dedičstva akademika N. J. Marra. In: Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede. Red. A. V. Isačenko. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 64–85.

MORAVEC, Jaroslav: Sovětská jazykověda a jazykovědná diskuse v „Pravdě“. In: Slovo a slovesnost, 1950, roč. 12, s. 113–122.

NEUSTUPNÝ, Jiří V.: Poststrukturalismus a pražská škola. In: Slovo a slovesnost, 1993, roč. 54, s. 1–7.

SCHMIDT, Johannes: Die verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen sprachen. Weimar: Böhlau 1872. IV + 68 s.

SKALIČKA, Vladimír. Zur ungarischen Grammatik. Praha: Filosofická fakulta university Karlovy 1935. 68 s.

THOMASON, Sarah G.: On reconstructing past contact situations. In: *The Life of Language. Papers in Linguistics in Honor of William Bright*. Ed. J. H. Hill – P. J. Mistry – L. Campbell. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 1998, s. 153–168.

TLUSTÁ, Eva: „Za marxistickú jazykovědu“ [recenze na: Isačenko 1950]. In: *Slovo a slovesnost*, 1952, roč. 13, s. 50–51.

TRÁVNÍČEK, František: Stalinská epocha jazykovědy. In: *Naše řeč*, 1953, roč. 36, s. 129–139.

TRUBETZKOY, Nikolai S.: Gedanken über das Indogermanenproblem. In: *Acta linguistica*, 1939, roč. 1, s. 81–89.

TYL, Zdeněk: Bibliografie české lingvistiky 1951–1955. Jazykověda obecná, indoevropská, slovanská a česká. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 540 s.

VLADÁR, Jozef (ed.): Ján Dekan. Život a dielo. Nitra: Archeologický ústav SAV – Spoločnosť Antona Točíka – Slovenská archeologická spoločnosť 2005. 82 s.

ZIMMER, Stefan: Linguistische Rekonstruktion und Geschichte. In: *Bopp-Symposium 1992 der Humboldt-Universität zu Berlin. Akten der Konferenz vom 24. 3. – 26. 3. 1992 aus Anlaß von Franz Bopps zweihundertjährigem Geburtstag am 14. 9. 1991*. Ed. R. Sternemann. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter 1994, s. 302–313.

SPOJKA *KÝM* V SÉMANTICKÝCH A KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH*

JANA SOKOLOVÁ

Katedra rusistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

SOKOLOVÁ, Jana: Conjunction *kým* ['while'] in semantic and communicative contexts. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 1, pp. 17 – 40.

Abstract: The study focuses on the communication-oriented analysis and interpretation of semantic and communicative (illocutive) functions of the Slovak conjunction *kým* ['while']. Research is based on the text material of the Slovak National Corpus containing synchronic dynamics of the sentence in which the conjunction *kým* ['while'] expresses temporal and/or contrastive meanings. *Kým* ['while'] is understood as a poly-semantic and poly-functional word which forms relations of limitative, successive, simultaneous and contrastive-simultaneous coincidence between an independent clause (P) and a while-clause (Q). Regarding the semantic functions of the conjunction, the study also discusses the function of temporal and pragmatic collocations, and complementary and competitive use of synonymous conjunctions. It verifies the connections between the actual dispositions of the conjunction *kým* ['while'] and a dialogic or narrative interpretation, the choice of perspective and the sentence order. A part of the study presents the use of the conjunction *kým* ['while'] in the communicative functions of assertion, direction, interrogation, satisfaction, commission and admonition. It demonstrates the dominance of illocutions which are based on the negative life experience of a speaker.

Key words: semantics, conjunction *kým* ['while'], perspective, communicative function, interpretation

1. VÝCHODISKÁ A POJMY

Spojke *kým* (operátoru – v koncepcii novej slovenskej morfológie Juraja Dolníka, 2005) sústredenú pozornosť venovali Ján Oravec (1971), Adriana Ferenčíková (1986), Ján Horecký (1997), Martina Bodnárová (2009), Pavol Žigo (2010), Виктор С. Храковский (2005), ktorí v intenciách syntaktickej sémantiky kládli dôraz na spojitosť spojky *kým* s gramatickou kategóriou času, vidu a rodu (diatézou) a možnosti vyjadrenia súčasnosti, predčasnosti a následnosti. Funkciu ruskej spojky *пока* v kontexte negácie formulovala Елена В. Падучева (2014).

Vychádzajúc z dokladov z textov Slovenského národného korpusu (prim-6.1.20-public-vyv) sa v tejto štúdií zameriavame na (a) opätovné posúdenie sémantických funkcií spojky *kým*; (b) úlohu temporálnych a pragmatických kolokátov v jej okolí; (c) komplementárne a konkurenčné používanie synonymických spojok;

* Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0243/15 *Text a textová lingvistika v interdisciplinárnych a intermediálnych súvislostiach*.

(d) verifikovanie komunikačných okolností fungovania spojky *kým* a jej uplatnenie v komunikačných (ilokučných) funkciách.

Ako vyplýva zo statusu konjunkcií, spojka *kým* má predovšetkým mereologic-kú funkciu – do jedného celku spája spravidla dve propozície s rôznym stupňom sémantickej a gramatickej závislosti. Patrí k tým lexikálno-gramatickým prostriedkom, pomocou ktorých sa vyjadruje zmena, a to jednak v rámci (1) tzv. pomerných, resp. relatívnych temporálnych vzťahov a jednak (2) kontrastívnych alebo nekontrastívnych vzťahov (adverzatívnych v širokom zmysle slova). Ak sa zmena dotýka syntakticky nadradenej vety, prejavuje sa ako: a) zužovanie platnosti významu syntakticky nadradenej vety: *Kým bude starká v poriadku, budú v poriadku i oni*; b) kvalifikácia platnosti jej významu: *Kým bol stav bezgólový, všetko bolo otvorené*; c) kvantifikácia významovej platnosti syntakticky nadradenej vety: *Trvalo dlho, kým sa pobalili*; d) určovanie okolností deja vyjadreného syntakticky nadradenou vetou: *Kým bude záujem o sneh, vleky budú v prevádzke*; e) vymedzovanie sémantických entít, na ktoré sa vzťahuje dej vyjadrený syntakticky nadradenou vetou: *Kým bude preč, autobus môže odísť*; f) intenzifikácia platnosti významu syntakticky nadradenej vety: *Trpeli sme a budeme trpieť, kým len budeme žiť* (porov. sémantické determinatívne vzťahy, ktoré vymedzil J. Kačala, 1998, s. 128).

V rámci súvetia spojka *kým* si sémanticky podriaduje tak nadradenú vetu **P**, ako aj podradenú vetu **Q**, porov. **P** ← *kým* → **Q**. Situáciu, ktorú vyjadruje P, označíme **S**₁, situáciu vyjadrenú vedľajšou vetou Q označíme **S**₂. Teoreticky vznikajú dve možnosti ich syntaktickej realizácie: (1) **S**₁, *kým S*₂; (2) *Kým S*₂, **S**₁. Rozloženie situácií (vetosled) ovplyvňuje aktuálne členenie. Prototypickým vetosledom je P, *kým* Q, v ktorom **S**₂ je rémou, a teda kľúčovou situáciou. Vetosled *Kým* Q, P je výsledkom aktualizácie **S**₂ a súvisí s jej vytýčením do protikladu (porov. *Mluvnice češtiny 3*, 1987, s. 598 – 599). Obe rozloženia reflektujú výber perspektívy, ktorá presuponuje rôzne kognitívne predstavy analogických situácií, má rôznu štruktúru (štruktúra perspektívy sa prejavuje v sémantickej interpretácii syntaktických rozdielov) a nevylučuje existenciu akoby centra perspektívy (Боршев – Парти, 2008, s. 146 – 148). Výber perspektívy sa tiež prejavuje vo voľbe slovesného rodu, ktorý je kategoriálnym prostriedkom, dávajúcim hovoriacemu možnosť vyjadriť jeden a ten istý obsah z rôzneho hľadiska (Ondrejovič, 1989, s. 81).

Koncept **situácie** ponímame v intenciách ruskej lingvistickej tradície¹, a to jednak ako kognitívnu predstavu štruktúry perspektívy a jednak ako spôsob jej interpretácie. Spája sa s ňou klasifikácia slovies a rozlišovanie deja, procesu, činnosti, stavu, udalosti (porov. Daneš, 1985; Апресян, 2003; Падучева, 2009). Pri **dejoch** a **procesoch** je čas nezávisle premennou veličinou. Označujú plynulé dianie, plynulý priebeh a tým zároveň naznačujú možnosť rozkladu, rozkúskovania. K dištinktným vlastnostiam topológie dejov patrí: usporiadanosť, spojitosť, ohraničenosť (tempo-

¹ Рогов, паймă Апресян, Ю. Д. (2003), Храковский, В. С. (2005), Бондарко, А. В. (2005), Падучева, Е. В. (1996, 1986, 2009, 2014).

rálna, aspektuálna) a rezultatívnosť (Sokolová – Žigo, 2014); statické a substancionalistické ponímanie procesu ho charakterizuje ako prechod z jedného stavu do druhého, teda ako systém, jednota stavov (Filkorn, 1998, s. 249). Pri **činnostiach a stavoch** je čas závisle premennou veličinou. Činnosti sú fyzické, mentálne a rečové aktivity, ktoré sú niekým vykonávané, majú vlastnosť 'kontrolovateľnosti' (Бульгина, 1982); stavy sú rozporenia niekoho, niečoho, majú vlastnosti zmien, prechodov. **Udalosť** sa vymedzuje ako situácia, lokalizovaná v čase a priestore, ako smerovanie deja k nejakému cieľu, dosiahnutie cieľa (v imperfektívnych slovesách napr. chýba implikácia o dosiahnutí/nedosiahnutí cieľa; vyjadrujú len smerovanie k jeho dosiahnutiu). S konceptom situácie súvisí aj koncept **faktu** (v jeho informačnom zmysle), ktorý je jednotkou mentálneho uchopenia, je to „niečo overené, objektívne jestvujúce“ (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2006 – ďalej SSSJ); fakt je „stav veci a všeobecne niečo, čo je tu a teraz“ (Filkorn, 1998, s. 291). Vo filozofickom uchopení **fakt** je entita zodpovedajúca pravdivým výrokom (analytickým aj empirickým); **stav veci** je to, o čo opierame správnosť, oprávnenosť svojho myslenia, rozhodovania, konania a čo je ponímané ako prirodzené, „normálne“. Preto substitúcia *mladí* → *starí* v súvetí *Kým sme mladí (??stari), všetko sa nám zdá krajšie* (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003 – ďalej KSSJ) napriek svojej gramatickej správnosti odporuje prirodzenému stavu veci a pragmaticky je anomálna.

Súvetia so spojku *kým* sú uvádzané v dvoch režimoch interpretácie (termín režim interpretácie zaviedla E. В. Падучева, 1986) – buď v dialogickom (rečovom), alebo naratívnom. V dialogickom režime sa presadzuje perspektíva hovoriaceho, v naratívnom režime sa uplatňuje perspektíva pozorovateľa. Výber perspektívy v gramatike súvisí s výberom diatézy (hoci priama závislosť spojky *kým* od diatézy sa nepotvrdila), modu, času a vidu. Pre sémantiku súvetí so spojku *kým* má vid zásadný význam. Všeobecný význam dokonavého vidu ponímame v súlade so slovenskou lingvistickou tradíciou (porov. E. Pauliny, M. Sokolová, A. Jarošová) ako *ohraničené trvanie deja* (terminatívnosť, предельное действие). E. В. Падучева (1996, s. 24) v súvislosti s dokonavým vidom upozorňuje na situáciu zmeny, porov. „[совершенный вид] всегда описывает ситуацию изменения, то есть предполагает момент, когда некоторое положение вещей не имело места, и момент, когда имеет (или наоборот)“. Imperfektív v slovenčine aj ruštine opisuje situáciu v jej časovom priebehu, t. j. „как проходящую через ряд последовательных временных фаз“ (ibid.).

Spojku *kým* ponímame v duchu Moskovskej sémantickej školy ako polysémantické a polyfunkčné slovo majúce vzájomne prepojené a hierarchicky usporiadané významy.

2. SÉMANTICKÉ FUNKCIE SPOJKY *KÝM*

Spojka *kým* usúvzt'ažňuje dve rôzne situácie, ktoré sú temporálne synchronizované, a to buď nekontrastívne, alebo kontrastívne. Synchronizátorom je hovoriaci

alebo pozorovateľ. V primárne nekontrastívnom usporiadaní je obsah v P obmedzovaný platnosťou obsahu v Q a v slovenčine sa realizuje ako (a) ohraničenosť trvania dejov; (b) následnosť trvania dejov; (c) súbežnosť trvania dejov, pričom vo všetkých významoch sa uchováva odtienok kontrastu. V kontrastívnom usporiadaní sú v slovenčine vety s intenciou kontrafaktuálnej zmeny, ktorá naznačuje, že fakty v Q sú z hľadiska bežnej skúsenosti a očakávania v rozpore s faktami v P.

To znamená, že spojka *kým* má v slovenčine štyri významy, vyplývajúce z inherentnej temporálnej perspektívy:

- kým*¹: 'P sa odôvodnene uskutočnilo / uskutočnil do časového intervalu Q; hovoriaci považuje P za dostatočné pre uskutočnenie Q'; fakultatívna negácia v rámci Q; trvanie P je ohraničené Q;
- kým*²: 'P sa ukončilo pred časovým intervalom Q; hovoriaci považuje čas intervalu Q za možný pre uskutočnenie P'; trvanie P je ukončené;
- kým*³: 'v časovom intervale Q sa uskutočnilo / uskutočňuje / uskutočnil P; hovoriaci považuje P a Q za súbežné'; trvanie P je limitované trvaním Q;
- kým*⁴: 'P a Q sa uskutočnili / uskutočňujú v rovnakom časovom intervale; hovoriaci považuje fakty v P a Q za protikladné'.

2.1 Spojka *kým*¹ spája situáciu S₁ a S₂, ktorá vyjadruje dôvody ukončenia deja, činnosti, procesu, udalosti, stavu trvajúcего do istého času: „P dovedty, *kým* Q“. To znamená, že zjednocuje význam času s významom podmienky (túto možnosť v sémantike spojky *kým* uvádza aj J. Horecký, 1997). Vyjadruje akoby koncový limit trvania nejakého deja, činnosti, procesu, udalosti, stavu (konečnej stanice; porov. Ferencíková, 1986), ktoré sú ukončené buď z objektívnych, alebo subjektívnych dôvodov. Ideu koncového časového limitu nadradenej vety podporuje aj možnosť použiť v nej príslovky *dovtedy*, *dotiaľ*, porov. *Dovtedy sa chodí s krčahom po vodu, kým sa nerozbije*. Vzťah medzi P a Q nie je čisto časový, Q je príčinou prerušenia deja, činnosti, procesu, udalosti, stavu P. V istom zmysle možno hovoriť o kauzálnej sukcesívnosti (porov. Hirschová, 2013).

V jazykovom obraze sveta sa so spojkou *kým*¹ rozlišujú významy a) objektívnych dôvodov (okolností); b) subjektívnych dôvodov (presvedčenia, úmyslov).

Objektívne dôvody sa prezentujú ako okolnosti, interpretované prevažne z pozície pozorovateľa:

- (1) Inštinktívne cúval dovedty, *kým*¹ sa chrptom neoprel o múr.
- (2) Pozeral za ním, až *kým*¹ neodbočil na Prvú Avenue.

V súvetí sa spája imperfektív nadradenej vety a perfektív vedľajšej vety, ktorý fixuje akoby konečnú fázu procesu *cúvania*, *pozerania*, ktoré sú ukončené fázou *opretia sa*, *odbočenia* a pod. Udalosť v Q sa „odčleňuje“ od aspektuálnej sémantiky a prechádza do významu zavŕšenia alebo prerušenia; v dôsledku čoho sa ukončuje alebo prerušuje situácia v P, ktorá je lokalizovaná na pozadí udalosti v Q.

Subjektívne dôvody sa prejavujú ako úmysel alebo odhodlanie hovoriaceho:

(3) Zostaneme dovtedy, *kým'* bude treba. (SSSJ)

(4) Nepohnem sa od stola, *kým'* sa nenaučím.

Majú egocentrickú podstatu a otvárajú priestor pre modálne častice: *určíte, isto, zrejme, bezpochyby, dozaista* a pod.:

(5) Tento zvuk vo mne [určíte, isto, zrejme, bezpochyby, dozaista] ostane, *kým'* budem žiť.

Špecifikom spojky *kým'* je **expletívna negácia** slovesného predikátu v Q (porov. эксплетивное отрицание – Падучева, 2014), ktorá v skutočnosti S_2 nepopiera, lebo vyjadruje akoby opačný zmysel, má prevrátenú polaritu kladu a záporu, porov.:

(6) Chvíľu zapekajte, *kým'* sa syr nerozpustí [t. j. *kým* sa syr rozpustí].

Konštrukcia „P, *kým* ne-Q“ naznačuje, že situácia v P je súčasťou stavu nastúpenia udalosti Q (porov. Падучева, 2008). Situácia v P znamená akoby subinterval (moment) na intervale Q (porov. dokonavý vid predikátov):

(7) Štát by mal preto maximálne využiť vôľu a nadšenie našich mladých vedcov, *kým'* úplne nezoslabne.

(8) Experimentujte, *kým'* neprídete na to, čo vám najviac vyhovuje.

Expletívna negácia sa v slovenčine často vyskytuje v spojeniach *až kým'*:

(9) Sedeli na lavičke, *až kým'* sa im nezačali privierať oči.

(10) Tento proces sa opakuje, *až kým'* produkt nezíska požadovanú chuť.

Častica *až* zdôrazňuje hraničnosť situácie S_2 , ktorá ukončuje dej, činnosť, proces, stav v S_1 , a to bez ohľadu na temporálnu lokalizáciu (minulosť, budúcnosť, prítomnosť) a na diatézu. Má pragmatiku zámernej zmeny, keďže v S_1 sú predikáty s významovým odtienkom 'kontrolovateľnosti' (porov. Бульгина, 1982). Podľa typu predikátu môže mať aj význam očakávanej zmeny, a to vtedy, keď S_1 je cieľom, intenciou S_2 :

(11) Kopali tak dlho, *kým'* nenarazili na vodu.

Pragmatický význam neočakávanosti, prekvapenia vnáša príslovka *zrazu* (jej synonymá *odrazu, naraz, neočakávane* sa podľa korpusových údajov v tomto kontexte nevyužívajú):

(12) Rieka pokojne tečie krajinou, *kým'* zrazu nenarazí na tvrdé skaly.

Ak je negácia aj v nadradenej vete, a to tak explicitná (doklad 13a), ako aj implicitná, ktorá vyplýva zo sémantiky slovies typu *odmietat', odprieť, zamietnuť, zavrhnúť* a pod., negácia v Q nie je expletívna, porov. ich synonymické pendanty:

- (13a) Komisia nezverejní údaje, *kým'* nebudú všetky spracované.
 (13b) Komisia zverejní údaje, *keď'* budú všetky spracované.
 (14a) Polícia im odmieta pomôcť, *kým'* nie sú v ohrození života.
 (14b) Polícia im pomôže, *keď'* budú v ohrození života.

V ruštine je spojka *kým'* v kontexte negácie (*ника не Q*) posudzovaná ako jej samostatný význam. Môže to súvisieť s časticou *не*, ktorá je, na rozdiel od slovenčiny, autonómnou lexémou.

V slovenčine je komunikačne preferovaná ľavostranná kolokácia so slovesom *trvať'*, ktoré persisterenciu P (trvanie v čase) prezentuje ako explicitnú duratívnosť situácie S_1 (umožňuje to sémantika a nedokonavý vid slovesa *trvať'*). Vlastný obsah súvetia vyjadruje Q (*kým'-veta*) a P ju len „rámuje“ (má platnosť pozadia, porov. Daneš, 1985). Obe súčasti súvetia vykazujú nesamostatnosť situácií S_1 aj S_2 a majú pevný vetosled. V P sa slovesom *trvať'* podčiarkuje dôležitosť 'časového rozpätia' pre obsah súvetia. Sloveso *trvať'* má v slovenčine tri aktanty: *čo*, *komu*, *ako dlho*. Sémantika slovesa neumožňuje použitie tvarov prvej a druhej osoby, takže sloveso *trvať'* stojí vždy v tvare tretej osoby jednotného čísla prítomného, minulého alebo budúceho času a viaže na seba subjekt v datíve (*komu*). Aktant *čo* býva často fakultatívne vyjadrený pomocou podmetového výrazu *to*:

- (15) Trvalo to večnosť, *kým'* sme sa vyviezli až hore.
 (16) Trvalo to desať rokov, *kým'* som sa z toho dostala.

Pragmatické hodnotenie času ako subjektívne krátky alebo dlhý interval sa prejavuje vo výbere lexikálnych prostriedkov s temporálnym významom: *dlho*, *večnosť*, *chvil'a*, *čas*, *dost'*, *hodne*, *vyše* a *pod*.

- (17) Trvalo nám dost' dlho, *kým'* sme našli vilu Slovanského ústavu.

Ponímanie času ako subjektívne neurčitého časového intervalu podčiarkujú neurčité deiktiká *nejaký*, *určitý*, *istý*:

- (18) Určitý čas bude trvať, *kým'* sa trhové podiely urovnajú.

Objektívne hodnotenie času vyjadrujú lexikálne prostriedky ako *hodina*, *deň*, *týždeň*, *mesiac*, *rok* (*sekunda*, *minúta* sú pragmaticky menej aktuálne), ktoré zároveň presuponujú možnosť použitia kvantitatívnych konkretizátorov:

- (19) Trvalo nám dve hodiny, *kým'* sme sa vymotali z parížskej zápchy.
 (20) Hasičom trvalo dvadsať štyri hodín, *kým'* oheň v lese zlikvidovali.

Typickým znakom tohto typu sú imperfektívne tvary slovesa *trvať'*, irelevantné k dobe komunikácie. Nedokonavý vid slovesa *trvať'* súvisí s tým, že P prezentuje

akoby komentár hovoriaceho alebo pozorovateľa, zatiaľ čo dokonavý vid sloviess v Q naznačuje, že situácia S₂ má význam finálnej, cieľovej fázy udalosti.

Pre konštrukcie so slovesom *trvať* v P sú prirodzenejšie kontexty naratívnej retrospekcie, prítomný a budúci čas je orientovaný prevažne do zóny mentálnych, resp. sociálnych stavov hovoriaceho:

(21) Zakaždým mi chvíľu trvá, *kým'* si na zmenu zvyknem.

(22) Divákovi ešte potrvá, *kým'* sa prepracuje k tomuto poznaniu.

Význam 'prebiehania v čase' majú slovesá *plynúť*, *uplynúť*, ktoré sa uplatňujú tak v P, ako aj v Q:

(23) *Kým'* bude sobáš, uplynú aj dva roky.

(24) Počkal som, *kým'* uplynie zákonná lehota 30 dní, <...>.

Vyjadrenie subjektu deja, a tým aj použitie osobných slovesných tvarov, umožňuje sloveso *čakať* a jeho deriváty *počkať*, *vyčkať*, *vyčkávať* (sloveso *dočkať* nie je doložené). Má význam 'určitý čas stráviť čakaním', adverbialny modifikátor označuje miesto, kde sa činnosť konala, resp. bude konať. V Q je formou futúra a expletívnej negácie vyjadrená potenciálna udalosť, ktorá ukončí P a zároveň cieľ čakania:

(25) Čakali na chodníku, *kým'* nebudú mať zelenú. (SSSJ)

(26) Počká, *kým'* nedostane viac informácií od vyšetrovateľov.

(27) Bude čakať pri vchode tak dlho, *kým'* sa syna nedočká.

(28) <...> ukryl sa pod schodiskom a vyčkal, *kým'* pracovníci nezamknú vchod do budovy.

Spojka *kým'* je synonymická so spojkou *až'* s významom objektívnych okolností, po ktoré trval alebo bude trvať dej alebo stav nadradenej vety. Podmienkou použitia spojky *až'* je afirmatívny predikát v Q, zatiaľ čo spojka *kým'* sa spája tak s afirmatívnym, ako aj negovaným (expletívnym) predikátom v Q:

(29a) Počká, *až'* sa rozvidnie. (KSSJ)

(29b) Počká, *kým'* sa (ne)rozvidnie.

V doklade (30a) M. Hirschová (2011, s. 156) poukazuje na skutočnosť, že imperfektív udalostných sloviess implikuje prechodný bod medzi presuponovaným začiatočným a dosiahnutým konečným stavom perfektíva:

(30a) Opravoval auto tak dlho, *až'* ho nakoniec opravil.

Analogické súvetie so spojkou *kým* si vyžaduje v Q negovaný tvar dokonavého slovesa, keďže v P je smerovanie k dosiahnutiu výsledku (*opravoval*) a neurčitá duratívnosť (*dlho*):

(30b) Opravoval auto tak dlho, *kým* ho nakoniec neopravil.

Určitá duratívnosť (*dve hodiny*) vylučuje negáciu v Q:

(30c) Opravoval auto dve hodiny, *kým* / [*až*!] ho nakoniec opravil.

Nekompatibilné sú významy spojky *až*², ktorá vyjadruje okolnosť, počas ktorej bude prebiehať dej nadradenej vety (doklad 31), a význam spojky *až*³, ktorý vyjadruje okolnosť, po ktorej sa uskutoční dej nadradenej vety (doklad 32):

(31) *Až*² [**Kým*¹] pôjdeme domov, bude určite pršať. (KSSJ)

(32) *Až*³ [**Kým*¹] sa vrátíme, dokončíme robotu. (KSSJ)

Spojka *kým*¹ je čiastočne zameniteľná príslovkovými zámenami *pokiaľ*¹, *do-kiaľ*¹, *dokým*, *pokým*, keďže v ich sémantike je obsiahnutá idea koncového limitu, ktorú majú prefixálne morfémy *po-*, *do-*:

(33) *Pokiaľ*¹ / [*dokiaľ*¹ / *kým*¹] bol zdravý, pracoval dobre.

Spojka *kým*¹ je komunikačne najpreferovanejšou. Môže to súvisieť jednak s jej sémantickými predispozíciami a jednak s tým, že uprednostňuje vetosled P, *kým*¹ Q. Psychologické výskumy časových súvetí (porov. Федорова, 2005) totiž ukazujú, že do operatívnej pamäti recipienta sa rýchlejšie dostáva a interpretuje hlavná veta na iniciálnej pozícii.

2.2 Spojka *kým*² spája také situácie S₁ a S₂, ktoré vyjadrujú časovú následnosť dejov, činností, procesov, udalostí, stavov: „P skôr/prv *kým* Q“. Význam následnosti predpokladá: (a) časový úsek, zahrňujúci moment prehovoru a tiež momenty do a po ňom, ktoré sú dostatočne blízke, aby si s ním zachovali spätosť; (b) situáciu, ktorá sa uskutočňuje v tom istom reálnom alebo nereálnom priestore, v ktorom sa nachádza hovoriaci a v ktorom je účastníkom alebo pozorovateľom.

Ide o špecifikovanú následnosť, keď hlavný dej nastal alebo istý čas prebiehal, alebo začal platiť ešte pred završením vedľajšieho deja (Ferenčíková, 1986). Osobitosť tohto typu spočíva v tom, že spája ideu deja a ideu udalosti. Gramaticky sa to prejavuje tak, že udalosť je obsahom nadradenej vety a vždy je vyjadrená slovesom v dokonavom vide. Dej vyjadrený vedľajšou vetou so spojkou *kým* môže byť aj dokonavý, aj nedokonavý, sémanticky musí presuponovať možnosť prerušenia deja a možnosť k jeho návratu (porov. doklady 38 a 39). Tento typ vykazuje nesúlad medzi vetosledom a časovým poradím udalostí a umožňuje interpretáciu akoby z dvoch perspektív: a) situácia v P *predchádza* situácii v Q; b) situácia v Q *nasleduje* po situácii v P.

Interpretáciu „situácia v P *predchádza* situácii v Q“ podporuje parafrázovanie a použitie spojok *skôr než*, *prv než*, *predtým než*, porov.:

(34a) *Kým*² prišiel lekár, pacient zomrel.

(35b) *Do príchodu* lekára pacient zomrel.

(36c) *Skôr než* prišiel lekár, pacient [už] zomrel.

Predchádzanie (temporálna predčasnosť) umožňuje tak jedného aktora dvoch rôznych dejov, ako aj dvoch (resp. viacerých) aktorov dvoch (resp. viacerých) dejov. V nadradenej vete sa otvára možnosť na použitie príslovky *už*, ktorá podčiarkuje význam zavŕšenia, zakončenia deja (príznač + telickosť).

Interpretácia „situácia v Q *nasleduje* po situácii v P“ reflektuje prirodzený sled udalostí – najprv jej napísal listok, potom sa pobalil; najprv vyzrel von, potom vyšiel von. To znamená, že P označuje činnosť, ktorá viedla k nástupu Q:

(37a) *Kým*² sa pobalil, napísal jej listok.

(38a) *Kým*² vyšiel z domu, vyzrel von.

Následnosť (temporálna následnosť) presuponuje jedného aktora a otvára možnosť na použitie operátora *potom*, *čo*, resp. príslovky *ešte*, ktorá tiež vyjadruje, že nejaký dej sa uskutoční pred určitou časovou hranicou, porov.:

(37b) Pobalil sa *až potom*, *čo* jej napísal listok.

(37c) *Kým*² sa pobalil, ešte jej napísal listok.

(38b) *Kým*² vyšiel z domu, ešte vyzrel von.

Spojka *kým*² má ukotvený význam ‘trvania’, preto sa spája so slovesami, ktoré vyjadrujú neukončenosť deja (príznač – telickosť). Z tohto dôvodu je sémanticky prijateľnejšie sloveso *vyjsť* (doklad 38), lebo presuponuje možnosť návratu. V ruštine sa použitie slovesa *odísť* (*уйму*) považuje za anomáliu, podobne ako predikáty typu *umrieť* (*умереть*), keďže vyjadrujú nezvratný stav (porov. Падучева, 2014). V slovenčine je sloveso *odísť*¹ akceptovateľné, keďže znamená ‘vzdialiť sa’ a nevyklučuje možnosť návratu:

(39) Lenže *kým*² odišiel z domu, preobliekol sa do druhých nohavíc.

Spojka *kým*² často funguje v súvetiach vyjadrujúcich akoby epizodickú postupnosť viacerých situácií:

(40) Čupla si k trezoru, počkala, *kým*² sa jej upokojila ruka, a pomaly, sústredene začala po jednom stláčať rad klávesov <...>.

Prirodzené prepojenie časovej následnosti a protikladnosti (podobne ako v *kým*⁴) vyjadrujú antepozíčné spojenia *kým spočiatku*, *kým zo začiatku*, *kým najprv*, *kým sprvu*. V nadradenej vete sú obligatórne temporálne náprotivky typu *teraz*, *po čase*:

(41) *Kým*² zo začiatku čerpali informácie z publikácií, teraz je to predovšetkým internet, <...>.

(42) *Kým*² najprv produkt sponzoroval, že mení tvár hudby, po čase ju reálne zmenil.

Spojka *kým*² sa v tomto význame dostáva do konfliktu systematizácií (v zmysle konkurenčných vzťahov k iným operátorom), keďže v slovenčine identický význam i funkciu zastupujú spojky *skôr ako*, *skôr než*, *predtým než*, *prv než*:

(43) *Kým²* / [*Skôr ako* / *Skôr než* / *Predtým než* / *Prv než*] sme dorazili na miesto činu, vyparil sa.

(44) *Skôr ako* / [(*do*)*kým²*] stihol dobehnúť, spadol aj on.

(45) *Prv než* / [*Kým²*] odídeš, zavolaj! (KSSJ)

Význam následnosti v slovenčine vyjadrujú aj spojky *keď*, *až keď*, ktoré však so spojkou *kým²* nie sú zameniteľné, keďže vyjadrujú vzájomne opačnú perspektívu v opise udalostí, porov.:

(46a) *Keď* vošiel do izby, zapálil svetlo, t. j. najprv vošiel do izby, potom zapálil svetlo;

(46b) *Kým²* vošiel do izby, zapálil svetlo, t. j. najprv zapálil svetlo, potom vošiel do izby;

(47a) Prišiel, *až keď* sa rozvidnelo, t. j. keď prišiel, svitalo;

(47b) Prišiel, *kým²* sa rozvidnelo, t. j. prišiel pred svitaním.

Sémantický rozdiel medzi nimi je teda v tom, že spojka *kým²* presuponuje situáciu S_1 , ktorá sa uskutočnila 'dovtedy, *kým*' sa zrealizovala situácia S_2 v podradenej vete; spojka *keď* presuponuje situáciu S_2 v bode, v ktorom sa (ne)realizovala / (ne)zrealizovala situácia S_1 v nadradenej vete:

(48) *Kým²* prišli hasiči, podarilo sa nám oheň uhasiť.

(49) *Keď* prišli hasiči, už sa nedalo pomôcť.

2.3 Spojka *kým³* spája situácie S_1 a S_2 s identickým časovým priebehom v Q a v P: „Q zatiaľ čo P“. O reálnej či predpokladanej súbežnosti, synchronnosti dvoch či viacerých dejov hovoríme vtedy, keď dej nadradenej vety nastal v úseku vymedzenom dejom časovej vedľajšej vety (Ferenčíková, 1986; Žigo, 2010). V prípade súbežnosti neplatí implikatúra prirodzeného sledu udalostí, ale aktuálne členenie, ktoré spadá do kompetencií a preferencií hovoriaceho ako pozorovateľa. Súbežnosť častejšie presuponuje dvoch aktov:

(50) *Kým³* bol muž na nákupe, žena zrejme bola na prechádzke so stafordširským teriérom, ktorý ju napadol.

(51) *Kým³* si zatierač odskočil doplniť farbu, fotoreportér SME zvečnil torzo miznúceho nápisu.

Súbežnosť dvoch (a viacerých) činností jedného aktora je možná len vtedy, keď činnosti sú vzájomne zrealizovateľné, a teda sémanticky kombinovateľné, porov.:

(52) *Kým³* si varil kávu, premýšľal, <...>.

Retrospektívnu pozíciu hovoriaceho ako pozorovateľa najčastejšie fixuje minulý čas (označovaný aj ako rozprávačský čas). Uplatňuje sa naratívny režim, v ktorom pozorovateľ reprodukuje dianie akoby zo svojho uhla pohľadu, a tým mu dáva

priestor pre epistemické častice *zrejme, asi, pravdepodobne, isto, istotne, určite, nepochybne*.

Sloveso v Q môže byť v prítomnom alebo budúcom čase len v rečovom (dialogickom) režime, a vtedy aj v nadradenej vete je prítomný alebo futúrum. V doklade (53) má dialogický režim podobu vnútornej reči, porov.:

(53) „Ja robievam aj tri. Napríklad – *kým³* teraz s vami telefonujem, uzatváram materiály na inauguráciu a rozmýšľam, ako budem uvádzať knihu <...>“.

(54) *Kým³* bude [ona] spať, objedná [on] termosky horúcej čokolády.

Виктор С. Храковский (2005) rozlišuje úplnú súbežnosť situácií S_1 a S_2 (полная одновременность) a neúplnú súbežnosť (неполная одновременность). Pri úplnej súbežnosti situácia S_1 sa uskutočňuje na pozadí pokračujúcej situácie S_2 :

(55) *Kým³* pršia bomby, podpisujú sa kontrakty, registrujú kontrakty, kladú sa ropovody, ničia sa prírodné zdroje, privatizujú vodné zdroje a demokracia je podkopávaná.

Čiastočná súbežnosť je možná v naratívnom režime s významom protikladnosti; fakultatívna častica *už* vnáša význam okamžitého nastúpenia deja, činnosti, procesu, príslovka *zrazu* význam náhlosti, neočakávanosti:

(56) *Kým³* sa jedna konferencia skončí, už začína nič neriešiaci druhá <...>.

(57) *Kým³* si rozprávala, zrazu sa mi všetko vyjasnilo, spoznal som sa <...>.

Súbežnosť dvoch a viacerých dejov z hľadiska intenzity (lat. total gravis) vyjadrujú imperfektívne slovesné tvary Q aj P, irelevantné k dobe komunikácie:

(58) *Kým³* Marienka číta, Jurko si (zatiaľ) píše domáce úlohy (porov. Sokolová – Žigo, 2014, s. 43).

V tomto význame je spojka *kým³* synonymná so spojkami *zatiaľ čo¹* (t. j. v jej časovom význame) a *medzitým čo*. Spája ich význam špecifikovanej nekontrastívnej súčasnosti (Žigo, 2010, s. 201):

(59) *Zatiaľ čo* / [*kým³*] spal, spáchlo.

(60) *Medzitým čo* / [*kým³*] čítal, obed sa uvaril. (KSSJ)

Význam súbežnosti v slovenčine vyjadruje aj spojka *keď*, porov.: *Keď prišiel domov, všetci už spali* (SSSJ). V tomto kontexte spojky nie sú plne zameniteľné, keďže spojka *keď* je tu časovým orientátorom udalosti (akoby vyjadrovala časový bod, porov. Oravec, 1971, s. 3) a spojka *kým³* je časovým orientátorom duratívности a zdôrazňuje skutočnosť, že situácia S_2 sa realizuje výhradne so situáciou S_1 (Храковский, 2005, s. 51):

(61) *Kým³* som varila obed, čajník stál na sporáku.

(62a) *Keď* som varila obed, čajník stál na sporáku.

Príklady, ktoré uvádza E. B. Падучева (2014, s. 342), sa odlišujú v tom, že doklad (61) akcentuje prítomnosť čajníka na sporáku počas prípravy obeda (a potom jeho neprítomnosť), doklad (62a) nazerá na P z perspektívy časového intervalu Q (čo bolo ďalej s P nie je dôležité) a v slovenčine umožňuje použitie ukazovacieho príslovkového zámena *vtedy*:

(62b) Čajník stál na sporáku *vtedy*, *ked'* som varila obed.

2.4 Spojka *kým'* spája situácie S₁ a S₂ s protikladnými faktami v P a v Q a s identickou časovou lokáciou. Čas je pritom len vonkajším rámcom alebo javiskom (Fil Korn, 1998, s. 282). Tento typ súvetia je zacielený na vyjadrenie paralelnej obsahovej línie dvoch propozícií, ktoré spája polarita dvoch a viacerých faktov:

(63) Trh vnímame ako nástroj na dosiahnutie cieľa, *kým'* rodinu vnímame ako cieľ samotný.

(64) Jemu sa darilo, *kým'* ostatní zápasili s problémami. (KSSJ)

(65) *Kým'* sa diváci bavia, postavy žánrovo trpia.

Hovoriaci vystupuje v naratívnom režime ilokučnej kontradikcie, t. j. tvrdenia, v ktorom sú koncepty vo vzťahu priameho alebo nepriameho protirečenia. Do kontrastu sa tak dostávajú jazykové prostriedky aj systémovej, aj kontextovej antonymie. Poradie faktov odráža konfrontačnú perspektívu, ktorá je v kompetencii hovoriaceho, takže teoreticky je sémanticky aj gramaticky možné aj inverzné poradie propozícií:

(66a) Mne išlo predovšetkým o hudbu, *kým'* divákovi o gagy a skeče.

(66b) *Kým'* divákovi išlo o gagy a skeče, mne išlo predovšetkým o hudbu.

(66c) Divákovi išlo o gagy a skeče, *kým'* mne išlo predovšetkým o hudbu.

Korpusový materiál ukázal silu pragmatických systematizácií, ktoré viac preferujú poradie najprv „pozitívna tonalita informácie v P, resp. Q, potom negatívna tonalita informácie v Q, resp. P“, porov. *darit' sa – zápasit'* (doklad 64); *hrať s niekým – hrať proti niekomu* (doklad 71); *baviť sa – trpieť* (doklad 65); *ostávať – meniť sa* (doklad 69) a pod.

Preferenčné ponímanie faktov hovoriaci vyjadruje aj prostredníctvom častíc *najmä*, *hlavne*, *predovšetkým*, *zrejme*:

(67) *Kým'* spojky *aj – aj*, *ani – ani* sú komunikačne späté predovšetkým s umeleckým textom; spojky *i – i*, *jednak – jednak* sú operátormi hlavne v náučnom texte (Kesselová, 2013b, s. 109).

Pragmatický postoj s náznakom príпустky prezentujú spojenia *avšak kým*; *lenže*, *kým*:

(68) *Avšak kým'* v roku 1990 dostali vysoké školy na jedného študenta asi 44-tisíc korún, v roku 1999 sa odhad pohybuje len pod 10-tisíc korún.

(69) *Lenže*, *kým'* erby ostávajú, život sa mení.

Temporálnosť kontradiktorických viet explicitne vyjadrujú výrazy *vtedy – kým teraz, predtým – kým teraz*. Do protikladu sa dostávajú nielen fakty v P a Q, ale aj préteritum a aktuálny prítomný čas:

(70) Vtedy to bola len príprava na život, *kým^t teraz* je to sám život.

(71) Predtým som hrávala s Radkou a Jankou, *kým^t teraz* som nastúpila proti nim.

Synonymický vzťah spojok *kým^t* a *zatiaľ čo²* (t. j. v jej odporovacom význame) uvádza aj *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003), porov.:

(72) Všetci sa zabávali, *zatiaľ čo* / [*kým^t*] my sme tam len stáli.

Podobne sa správa česká spojka *zatímco*, porov.: „časový význam spojky *zatímco* má tendenciu prechádzať ve význam kontrastne konfrontačnej, jestliže souběžně děje jsou v nesouladu“ (Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 475).

Prirodzené prepojenie protikladnosti a času dokumentuje možnosť výmeny spojky *kým^t* v spojeniach *kým^t teraz* za odporovacie spojky *ale, avšak, zato, lenže* v spojeniach *ale teraz, avšak teraz, zato teraz, lenže teraz*:

(73) Vtedy sme aspoň hrali, *kým^t teraz* / [*ale teraz / avšak teraz / zato teraz, lenže teraz*] to nejde nikomu z nás.

Zatiaľ čo v spojeniach so spojkami *ale, avšak* dominuje odporovací význam, v spojeniach so spojkami *kým, zato, lenže* vzťah protikladnosti má odtienok prípustky.

3. ILOKUČNÉ FUNKCIE SPOJKY *KÝM*

Spojka *kým* má predpoklady byť ilokučná, a to vtedy, keď vedľajšiu vetu Q nespája len s propozíčným obsahom nadradenej vety P, ale aj s jeho ilokučnou hodnotou (v terminológii, ktorú uvádza E. B. Падучева, 1985 – иллокутивной компонентой). Nazeranie na ilokučné funkcie spojky *kým* posúva interpretáciu do rozprávania súvetia ako komunikačného aktu, konštituujujúceho interpersonálny vzťah medzi hovoriacim a adresátom. Pod ilokučnou funkciou spojky sa spravidla rozumie také jej použitie, v ktorom spojka vyjadruje vzťah medzi zmyslom vedľajšej vety a rečovým aktom, ktorý zodpovedá nadradenej vete (porov. Иорданская, 1988).

Súvetia, ktoré sú realizované v dialogickom režime, majú prevažne status replík. Určujúca je perspektíva hovoriaceho a jeho zámer dosiahnuť istý komunikačný efekt, t. j. ovplyvniť verbálne, kognitívne, emocionálne a pod. správanie adresáta (porov. Dolník, 2013). Komunikačný zámer sa koncentruje v nadradenej vete (v P), ktorá vyjadruje dominujúcu ilokúciu (porov. Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 176). V jej rámci sa celkom prirodzene predpokladá uplatňovanie vôľovej, istotnej, postojovej a hodnotiacej modálnosti. Spojenie temporálnosti a kontradickosti

(s rôznou mierou prevahy jednej alebo druhej zložky) vytvára predpoklady na realizovanie v Q širokej palety tzv. subsidiárnych ilokúcií. Subsidiárne ilokúcie Q majú k P vzťah napr. temporálnej limitatívnosti (spojka *kým*), zdôvodnenia (spojka *lebo*), resp. podmienky (spojka *ak*), porov.:

- (74a) Nechod' von, *kým*¹ prší (temporálna limitatívnosť P na pozadí Q);
- (74b) Nechod' von, *lebo* prší (zdôvodnenie);
- (74c) Nechod' von, *ak* prší (podmienka).

V doklade (74a) dôvod v Q (*prší*) je motívom vyslovenia zákazu, odporúčania nevykonať činnosť v P. Dôvod v Q ohraničuje nielen trvanie P, ale aj platnosť zákazu. Subsidiárne ilokúcie majú akoby podpornú funkciu, ale zároveň plnohodnotný podiel na konštituovaní celkového zmyslu súvetnej výpovede (porov. Encyklopedický slovník češtiny, 2002; Hirschová, 2004).

Súvetné propozície so spojkou *kým* sa uplatňujú tak vo všeobecných, generic-kých, ako aj jedinečných, singulárnych vetách. Dialogický režim totiž nevyklučuje možnosť „citátového“, intertextuálneho použitia prísloví, porekadiel, aforizmov:

- (75) Nekrič hop, *kým*¹ nepreskočíš.
- (76) *Kým*⁴ bude teror, nebude mier.

V singulárnych súvetných propozíciách sa spojka *kým* uplatňuje ako súčasť asertívnej, direktívnej, interogatívnej, (ne)satisfaktívnej, komisívnej a admonitívnej komunikačnej funkcie (v ponímaní M. Grepla, 1998b).

K interakčným podmienkam patrí to, že informácie v Q sú komunikačne neautonómne, rozlišuje sa v nich personálnosť a impersonálnosť (porov. *pršať* – impersonálny dej). Personálnosť v Q vyjadruje vzťah predikátu k účastníkovi komunikácie: *kým ja/my* vyjadruje vzťah k hovoriacemu, napr. v ilokúcii odhodlania, sľubu a varovania; *kým ty/vy* vzťah k adresátovi, napr. v ilokúcii upozornenia, obáv, výčitky; *kým on/ona/oni* vzťah k tretej osobe (osobám) komunikácie, napr. v ilokúcii ponaučenia a prosby. Impersonálnosť sa prejavuje najmä v ilokúcii návodu.

3.1 V asertívnej KF sa realizujú ilokúcie konštatovania, odhodlania a námietky. Ich integrálnou súčasťou je zámer hovoriaceho oboznámiť adresáta s novými skutočnosťami, ktoré sú z jeho pohľadu relevantné.

Konštatovanie, tvrdenie opisuje stav vecí, ktorý hovoriaci eviduje ako pravdivý (v intenciách komunikačného princípu úprimnosti). Otvára možnosť uplatnenia spojky *kým* vo všetkých jej sémantických funkciách:

- (77) Istý čas mi potrvá, *kým*¹ znovu nadobudnem sebavedomie.
- (78) *Kým*² som sa dostal ku kľúčom, bola stodola v plameňoch <...>.
- (79) *Kým*³ som študoval, aktívne som boxoval za Atom Jaslovské Bohunice v Trnave.
- (80) *Kým*⁴ ja som sa zabávala, on mlčky čakal.

Emocionálna a hodnotiaca angažovanosť hovoriaceho je v nich minimalizovaná. Konštatovanie prináša fakty a udalosti v časovej lokalizácii préterita, prézenta, resp. futúra. Doklady poukazujú na častosť koncentrácie na perspektívu *ja* aj v Q. Z pohľadu komunikačných funkcií platí, že tvrdenie je síce primárnou komunikačnou funkciou výpovedí s časovým operátorom (Kesselová, 2010, s. 380), ale spojka *kým* stavia do popredia aj iné ilokúcie, takže funguje v kontexte „upozaďeného“ tvrdenia (снятой утвердительности, рогов. Падучева, 2014).

Odhodlanie je prezentované ako úmysel hovoriaceho konať v intenciách vlastného (pevného) rozhodnutia, ktorého správnosť hovoriaci považuje za nespornú. Časovo je situované do prítomnosti alebo budúcnosti:

(81) *Kým'* žijem, vinohradu sa nevzdám!

(82) Budem dojsť dovtedy, *kým'* budem mať mlieko.

(83) Neodídem, *kým'* sa so mnou neporozprávaš.

Odhodlanie signalizuje tematizáciu preferenčného postoja, vyšší stupeň subjektívneho presvedčenia hovoriaceho o platnosti komunikovaného obsahu, takže sa spája s epistemicou aj voluntatívnou modalitou. Vyjadruje zámer s modálnou hodnotou 'mať úmysel' (porov. Grepl, 1998a, s. 165 – 166) a môže vyznievať proklamačne.

V **námietke** je obsiahnuté ohradenie sa, odmietavé stanovisko, protest. Tým sa otvára priestor pre explicitné presadzovanie vôle hovoriaceho a používanie modálnych relátorov. Napríklad, pri externej negácii relátora *chciť*, je jeho primárnou funkciou explicitné vyjadrenie úmyslu, vôle nerealizovať dej, ktorý je v kompetencii hovoriaceho (porov. Ivanová, 2010).

(84) Nechceme to komentovať, *kým'* nie je náš prípad ukončený.

(85) Nebudem trčať doma a viesť domácnosť, *kým'* ty budeš flámovat'.

Použitie podmieňovacieho spôsobu, ktorý tým, že vyjadruje neaktuálny podmienený dej, tlmí razantnosť namietania:

(86) Nerád by som však predbiehal, *kým'* nebudú definitívne podpísané zmluvy, <...>.

Cieľom takýchto súvetí je upozorniť na skutočnosti alebo okolnosti, ktoré sú v rozpore s názormi, presvedčením alebo tvrdením hovoriaceho. Ich primárnou funkciou je vyjadriť vôľu, resp. úmysel hovoriaceho nerealizovať S_1 , pokiaľ trvá S_2 . Presuponujú tak možnosť použitia v P častic vyjadrujúcich rôznu mieru epistemickej modality: *vari, predsa, azda, nebodaj, hádam; určite, isto, bezpochyby* a pod.

3.2 Direktívna KF je verbálne zameraná na adresáta, takže nadradená veta sa obsahovo koncentruje na jeho činnosť, konanie. V P je sloveso v imperatíve, resp. indikatíve. Imperatív nie je v čase komunikácie reálnym dejom. Direktívna ilokúcia je časovo situovaná do prítomnosti alebo blízkej budúcnosti.

Prikaz, výzva sú autoritatívne nasmerované na vykonanie alebo nevykonanie nejakej činnosti. Predikáty v P majú príznak ‘kontrolovateľnosti’, predikáty v Q ich dopĺňujú o prvky faktívnosti:

- (87) Príd' hneď na začiatku, *kým'* sú ešte voľné miesta.
- (88) Dávaj naňho dobrý pozor, *kým'* budem preč.
- (89) Ostaň tam, *kým'* ťa neprídu vymeniť!
- (90) Sľub mi, že nespraviš ani krôčik, *kým'* sa so mnou neporadiš!
- (91) Neponáhľaj sa a zostaň stáť a počkaj, *kým'* sa rozvidnie.
- (92) Dovtedy nevyjdete z tohto bytu, *kým'* si to nerozmyslíte!

V súvetiach (87 – 89) dominuje adhibitívny zámer hovoriaceho, ktorým sa usiluje prehovoriť, prinútiť adresáta k realizácii činnosti vyjadrenej v syntakticky nadradenej vete (P). V súvetiach (90 – 92) prevláda prohibatívny aspekt, keďže hovoriaci sleduje to, aby adresát nerealizoval činnosť dovtedy, kým platia okolnosti uvedené v Q.

Upozornenie je forma výzvy, snaha hovoriaceho upriamiť pozornosť adresáta na niečo, čo je v jeho záujme, aby vykonal. Implikuje vzťah nutnosti (postulatívnej aj objektívnej), možnosti negatívnych okolností a konzekvencií. Upozornenie sa spája s futúrom v jeho gnómickej poňatí (platnosť dejov sa vzťahuje aj na prítomné a minulé deje):

(93) *Kým'* začnete kopat' základy, budete si musieť zohnať niekoľko desiatok dokumentov <...>.

Odporúčanie, ponaučenie sú akoby pokynom na konanie, návodom, vysvetlením niečoho. Súvetia sú časovo umiestnené do prítomnosti alebo budúcnosti:

(94) Ustúp radšej skôr, *kým'* ešte môžeš.

Prirodzené je použitie v P „solidárneho“ inkluzívneho *my* a indikatívu namiesto imperatívu, resp. spojenia s osobným tvarom slovesa *radiť*:

(95) Ak je vozidlo na boku, neatáčame ho, *kým'* sú zranení vo vnútri.

(96) A radím ti, ber, *kým'* som dobrý, <...>.

Návod je inštruktáž, ako niečo robiť alebo používať. V Q je pasívnym predikátom daná situácia z perspektívy objektu deja implikujúca rezultatívny význam výsledného stavu, ktorý je ireverzibilný. V P sa využívajú tvary imperatívu 2. osoby plurálu, resp. indikatívu, zvyčajne inkluzívnej 1. osoby plurálu prítomného činnostných sloviac, v Q sú participiálne pasíva v 3. osobe singuláru alebo plurálu:

(97) Varte dovtedy, *kým'* sa voda neodparí <...>.

(98) Varíme, *kým'* nie je zelenina mäkká.

Návody sa používajú v komunikačnej sfére bežnej a mediálnej komunikácie. Uplatňujú sa v kulinárskych receptoch, v ktorých spojka *kým'* prirodzene využíva svoje predispozície na vyjadrenie idey koncového časového limitu v kontexte expletívnej negácie. Návody sú zamýšľané ako potenciálne budúce činnosti adresáta, konajúceho v intenciách pokynov.

Prošba je zdvorilá, úctivá žiadosť hovoriaceho majúca apelatívny význam. Explicítne ju prezentuje ilokučné verbum *prosiť* v tvare 1. osoby jednotného alebo množného čísla. Q je orientované buď personálne – na 3. osobu alebo osoby, resp. impersonálne.

(99) Prosím ťa počkaj, *kým'* sa nevráti môj manžel.

(100) Prosíme vás, napíšte nám hneď teraz, *kým'* sú vaše dojmy ešte celkom čerstvé.

Tvar imperatívu v P v ilokúcií prosby musí byť oslabený funkčným využitím externých lexikálnych prostriedkov, napr. častíc: *dobre, však*, ktoré na konci súvetia vyjadrujú akoby pobádanie na súhlasnú reakciu:

(101) Len minútku počkajte, *kým'* to dokončím, *dobre?*

Návrh je upozornenie na eventuálnu realizáciu, resp. nerealizáciu takej činnosti, ktorú hovoriaci považuje vzhľadom na situáciu za adekvátnu. V Q sa konkretizuje temporálny aspekt okolnosti, ktorá limituje P. Hovoriaci nemá istotu, že návrh bude prijatý. Priamym indikátorom návrhu býva performatívne sloveso *navrhovať* v príslušných osobných formách. Súčasťou návrhu je persuzívnosť:

(102a) *Kým'* ste tu, odoberieme vám zopár kostných štepov.

(103a) Kupujte knihy, *kým'* sú lacné.

V Q sa uvádzajú fakty majúce funkciu argumentov (v jazykovednom, resp. rétorickom ponímaní), vyjadrujúcich zdôvodnenie, porov.:

(102b) *Keďže* ste tu, odoberieme vám zopár kostných štepov.

(103b) Kupujte knihy, *lebo* sú lacné.

Zákaz je verbálnym prejavom rozhodnutia hovoriaceho, že adresát nesmie niečo robiť, uskutočniť, a to dovtedy, *kým* v Q platí situácia S_2 :

(104) <...> ale polievky <...> sa nesmieš dotknúť, *kým'* sa nevrátim.

(105) Nebudeš otvárať, *kým'* ja nepoviem.

Expletívna negácia v dokladoch (104 – 105) vyjadruje zákaz činnosti v P do nastúpenia činnosti v Q. Dôsledky nerešpektovania bývajú vyjadrované ako dodatok, vysvetlenie v podobe *lebo uvidíš, lebo bude zle* a pod.

3.3 Interogatívna KF je iniciovaná cieľom získať informáciu, ktorou hovoriaci nedisponuje a o ktorej predpokladá, že ju má adresát a môže ju zdieľať. Často sa spája s deliberatívnymi otázkami, ktoré si hovoriaci kladie zároveň akoby aj sebe. Vo význame **zist'ovania** (potvrdenia alebo popretia faktov) sa používa modálne sloveso *mať* v prítomnom čase alebo v kondicionále:

(106) Kto má platiť alimenty, *kým'* nie sme rozvedení?

Interogatívna podoba umožňuje zdieľanie pochybností, ktoré môžu sprevádzať emocionálne postoje, napr. rozhorčenia, rozčarovania, počudovania a pod.:

(107) <...> prečo si ho nevyhodil, *kým'* ešte bola príležitosť?

S návrhom sa spája oblasť možného a pripustenie ďalšej alternatívy. Ako vykonávateľa činnosti môže zahŕňať aj hovoriaceho. Typická je forma s výrazom *čo keby*:

(108) Čo keby si najskôr počkala, *kým'* sa s tebou spoja?

(109) „Čo keby sme si pustili vážnu hudbu, *kým'* sa to upečie?“ – navrhla som <...>.

Uvažovať o alternatívach možno len vtedy, keď ide v P o situáciu S_1 , ktorá ešte nenastala, ale mohla by nastať, mala by nastať, pravdepodobne nastane, t. j. je hypotetická a zároveň limitovaná nástupom situácie S_2 v Q.

3.4 Satisfaktívna KF sa vzťahuje na pochvalnú alebo karhajúcu verbálnu činnosť hovoriaceho, jeho pozitívny alebo negatívny evaluatívny postoj.

Obavy sa spájajú s pocitmi stiesnenosti, strachu, neistoty s možným stavom vecí. Implicitne ich vyjadrujú slovesá tímeni: *báť sa*, *obávať sa*, *strachovať sa*; alternatívou je negácia v slovesných tvaroch *tešiť*:

(110) Netešilo by ma, keby sa niečo stalo, *kým'* si tu.

Podmieňovací spôsob je motivovaný tým, že P vyjadruje neuskutočnenú podmienku, Q sa viaže na ideu konečnej hranice P. Obavy sú tu v prieniku s ilokúciou negácie satisfaktívnosti.

Výčitka ako slovné dohovárание, prejav rozhorčenia, nespokojnosti hovoriaceho býva implikovaná jeho záujmom o nápravu konania, správania sa adresáta. Výčitka je axiologická reakcia evokovaná pocitmi sklamaní, rozčarovania, nespravodlivosti a nespĺnenia očakávaní, je dôsledkom rozporu medzi očakávaním a konaním. Výčitke predchádza skutočnosť, že adresát nevykonával to, čo sa od neho očakávalo, resp. vykonával niečo v rozpore s očakávaniami, pravidlami, normami, konvenciami. Výčitka je prejavom negatívneho postoja hovoriaceho k obsahu Q, ktorý sa spája s obsahom personálnosti: *kým ja/my*, *kým ty/vy*, *kým on/ona/oni*:

(111) Dúfam, že si si užil, *kým'* ja som na teba otročila.

(112) Celé dni som zavretá doma, *kým⁴* ty si chodíš kade-tade!

(113) Nemôžeme stanoviť pevný dátum svadby, *kým¹* nie sme zasnúbení.

Výčitka predpokladá verbálne dávať do popredia fakty, udalosti, ktoré sú späté s hovoriacim a ktorým prisudzuje subjektívnu validitu. Realizuje sa v prítomnosti, čomu zodpovedajú prézntné tvary predikátov v P, zatiaľ čo v Q je okrem prézntu možný préterit, keďže v Q je postulovaný motív, zdroj výčitky. Otvára sa tak priestor pre kontrastívne posudzovanie faktov:

(114) Vidiš, sedíš tu ako zmoknuté kura, *kým⁴* ja oslavujem, <...>.

Formula *vidíš (vidíte)* má kontaktnú funkciu a hovoriaci ňou obracia pozornosť adresáta na komunikačnú situáciu. Častica *veď* má význam akoby vysvetlenia časovej osi v S_2 a S_1 , ktorá sa zavŕši do konca trvania deja v Q:

(115) Veď *kým²* mi dôchodok priznáte, oberiete ma o všetku energiu, a ani sa ho nedožijem.

3.5 Komisívna KF vyjadruje **sľub**, ktorým sa hovoriaci zaväzuje niečo urobiť, dať, dodržať a pod. V pozadí je vzťah kooperácie, prísľub ústretovosti, pochopenia hovoriaceho voči adresátovi. Forma budúceho času vyjadruje činnosti, stavy akoby v gnómickej počiatí. V P aj Q je sľub tematizovaný slovesným tvarom 1. osoby singuláru (plurálu) nedokonavého vidu, Q vyjadruje časovú ohraničenosť nadradenej vety:

(116) Budem ti pomáhať, *kým¹* budem vládvať.

(117) Budeme tu dotiaľ, *kým¹* neprídu ostatní.

Sľub implikuje subjektívnu mieru optatívnosti, ktorú reflektuje možnosť postpozitívneho použitia častice *len* po spojke *kým*:

(118) Budem ťa milovať, *kým¹* len budem žiť.

Spojenie *kým len* má zdôrazňujúcu, gradientnú platnosť a vyjadruje vyšší stupeň predpokladov realizácie P. K interakčným podmienkam sľubu patrí aj to, že hovoriaci verí v úspešnú realizáciu činnosti.

3.6 Admonitívna KF je zacielená na adresáta. **Varovanie** je dôrazné upozornenie (na nebezpečenstvo), hrozba, výstražné napomínanie, vyhrážka, až zastrasovanie. Varovanie implikuje negatívne konzekvencie pre adresáta, jeho zámerom je predchádzať možným negatívnym dôsledkom konania adresáta. Hovoriaci imperatívnym aj indikatívnym tvarom slovíec v P vyjadruje zákaz, v Q je špecifikované jeho časové trvanie:

(119) Počkáš si, *kým¹* ja zidem!

Varovanie má v Q slovesné tvary 1. osoby singuláru (plurálu) nedokonavého vidu, takže implikuje futúrum.

4. ZÁVER

V článku sme sa zamerali na sémantické a komunikačno-pragmatické funkcie slovenskej spojky *kým*. Potvrdilo sa, že invariantnou sémantickou funkciou spojky *kým* je temporálna lokalizácia P na pozadí Q s predispozíciami na implicitnú alebo explicitnú kontrastívnosť. V slovenčine je pre súvetné propozície so spojkou *kým*¹ typická limitatívna koincidencia P a Q, spojka *kým*² má význam sukcesívnej koincidencie, spojku *kým*³ charakterizuje simultánna koincidencia a súvetné propozície so spojkou *kým*⁴ sú vo vzťahu kontrastívnej simultánnej koincidencie. Spojka *kým*¹ je temporálne limitujúca, spojky *kým*², *kým*³ a *kým*⁴ sú temporálne orientujúce. Z pohľadu aktuálneho členenia výpovedí prototypickým vetosledom spojky *kým*¹ je tematicko-rematická postupnosť, ktorá zodpovedá modelu P, *kým*¹ Q; spojky *kým*², *kým*³ majú častejšie vetosled *Kým*^{2/3} Q, P, v ktorom sú situácie S₂ sémanticky decentralizované. Spojka *kým*⁴ má voľný vetosled, keďže odráža konfrontačnú perspektívu, ktorá je plne v kompetencii hovoriaceho.

Komunikačne sa najviac presadzuje spojka *kým*¹, ktorá v kognitívnej mape (sieti) hovoriacich má pozíciu akoby centra perspektívy a prezentuje model „zdôvodňujúci“ ukončenie časovej platnosti nadradenej vety. V slovenčine je pre spojku *kým*¹ príznačné obsadenie do P slovesa *trvať*. V slovenčine aj ruštine sa v súvislosti so spojkou *kým*¹ uplatňuje „mentálny litotes“, t. j. popretie opozita, ktorý sa realizuje ako expletívna negácia predikátu v Q. Z doterajších pozorovaní expletívnej negácie vyplýva, že predikáty v P môžu byť v dokonavom aj nedokonavom vide, ale musia mať sémantický príznak ‘*kontrolovateľnosti*’. Pre obsah P totiž platí, že dej, činnosť, proces, stav je posudzovaný z hľadiska jeho limitatívnosti, t. j. fixuje temporálne neurčitú duratívnosť s orientáciou na ukončenie situácie S₁. Slovesá v Q sú vždy v dokonavom vide, a keďže spojenie perfektíva s negáciou fixuje orientáciu akoby na začiatok, nástup udalosti, negovaný výraz v Q kompenzuje neurčitosť duratívnosti v P. Spojka *kým*¹ je tiež v najmenšom konflikte systematizácií s inými synonymickými spojkami. Nazdávame sa, že nižšia častosť spojok *kým*², *kým*³ a aj *kým*⁴ vyplýva z evidentne konkurenčných vzťahov k iným spojkám (operátorom). Ukázalo sa, že na komunikačno-pragmatickú realizáciu spojky *kým* má vplyv výber perspektívy, a to z aspektu objektivizácie (modus, tempus, aspekt), subjektivizácie (postoj emocionálny, evaluačný, preferenčný, epistemický) a vetosledu. Pragmatické pozadie má ponímanie časového intervalu v P a Q ako subjektívne krátky alebo dlhý interval; ako určitý alebo bližšie nešpecifikovaný (o čom svedčí otvorenosť pre adherentné používanie temporálnych a pragmatických kolokátov).

Spojenie temporálnosti a kontrastívnosti (s rôznou mierou prevahy jednej alebo druhej zložky) vytvára predpoklady na uplatňovanie spojky *kým* v asertívnej, direktívnej, interogatívnej, (ne)satisfaktívnej, komisívnej a admonitívnej komunikačnej funkcii. Ukázalo sa, že prevahu vykazujú súvetia obsahovo motivané negatívnymi

životnými skúsenosťami hovoriaceho. Negatívna tonalita sprevádza ilokúcie varovania, výčitky, námietky, upozorenia, odporúčania, príkazu, obáv; afirmatívnu tonalitu majú ilokučné funkcie návodu, návrhu, prosby a sľubu; ilokúcie konštatovania a odhodlania môžu byť aj afirmatívne aj negatívne. Z pohľadu komunikačných funkcií platí, že tvrdenie je síce primárnou komunikačnou funkciou výpovedí s časovým operátorom, ale spojka *kým* stavia do popredia aj iné ilokúcie, takže funguje v kontexte „upozadeného“ tvrdenia.

Bibliografia

- BODNÁROVÁ, Martina: K problematike aspektu v kontexte pomerných (relatívnych) časov. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. Martina Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 143 – 151.
- DANEŠ, František: Věta a text. Praha: Academia 1985. 234 s.
- DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Druhé, doplnené a upravené vydanie. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2013. 432 s.
- DOLNÍK, Juraj: Preferenčný aspekt rečových aktov. In: Jazykovedný časopis, 1995, roč. 46, s. 3 – 11.
- Encyklopedický slovník češtiny. Ed. Petr Karlík – Marek Nekula – Jana Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. 604 s.
- FERENČÍKOVÁ, Adriana: Časové podradňovacie súvetie v slovenských nárečiach. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1986. 134 s.
- FILKORN, Vojtech: Povaha súčasnej vedy a jej metódy. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1998. 378 s.
- GREPL, Miroslav: Věty s významem nutnosti, možnosti (schopnosti) a záměru. In: Grepl, Miroslav – Karlík, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998a, s. 153 – 167.
- GREPL, Miroslav: Komunikační (ilokuční) funkce výpovědi. In: Grepl, Miroslav – Karlík, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998b, s. 421 – 494.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi. In: Slovo a slovesnost, roč. 65, 2004, s. 163 – 173.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Pragmatika v češtině. Vyd. 2, dopl. Praha: Karolinum 2013. 336 s.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Slovesný vid a tzv. performativnost. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Martin Ološtiak, Martina Ivanová, Daniela Slančová (eds.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2011, s. 155 – 161.
- HORECKÝ, Ján: Ešte raz o spojke *kým*. In: Kultúra slova, 1997, roč. 31, č. 6, s. 326 – 329.
- HORECKÝ, Ján – SOKOLOVÁ, Jana: Modelovanie v lingvistike. Nitra: Garmond 2003. 120 s.
- IVANOVÁ, Martina: Modálne relátory. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. Juraj Dolník. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010, s. 218 – 264.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, roč. 64, 2013, s. 5 – 48.
- KAČALA, Ján: Syntaktický systém jazyka. Pezinok: Formát 1998. 144 s.
- KESSELOVÁ, Jana a kol.: Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine. Synchronia – diachronia – ontogenéza. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2013a. 312 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Spojky v komunikačných väzbách a kognitívnych súvislostiach (k vybraným aspektom zlučovacieho vzťahu). In: Jazykovedné štúdie XXX. Syntax a morfológia – väzba a súvislosti. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2013b, s. 101 – 112.

KESSELOVÁ, Jana: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. Juraj Dolník. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010, s. 326 – 386.

Krátky slovník slovenského jazyka. Hlav. red. Ján Kačala, Mária Pisárčiková. Štvrté, doplnené a upravené vydanie. Bratislava: VEDA 2003.

Mluvnice češtiny 3. Skladba. Red. F. Daneš – M. Grepl – Z. Hlavsa. Praha: Academia 1987. 748 s.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi slovesom a vetou. Problémy slovenskej konverzie. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989. 128 s.

ORAVEC, Ján: Spojka kým. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, s. 3 – 8.

PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 324 s.

Slovenský národný korpus – verzia prim-6.1.20-public-vyv. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave 2015. Dostupný na [www: https://bonito.korpus.sk](https://bonito.korpus.sk)

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. I. vyd. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: VEDA 2006.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: VEDA 2011.

SOKOLOVÁ, Jana: O definičných vlastnostiach (verbálneho) textu. In: Slavica Nitriensia, 2012, roč. 1, s. 41 – 54.

SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol: Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2014. 320 s.

ŽIGO, Pavol: Kategória času. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. Juraj Dolník. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010, s. 167 – 217.

ŽIGO, Pavol: Kategória času v slovenskom jazyku. Bratislava: Univerzita Komenského 1997. 115 s.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Фундаментальная классификация предикатов и системная лексикография. Dostupné na: iling.spb.ru/typo/materials/.../apresjan_spb2003.pdf [30.03.2015]

БОНДАРКО, Александр Владимирович: Полевые структуры в системе функциональной грамматики. In: Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры. Санкт-Петербург: Наука 2005, с. 12 – 28.

БОРЩЕВ, Владимир Борисович – Парти, Барбара: Бытийные и локативные предложения – что их различает? Тема-рематическая структура или диатеза? In: Динамические модели. Слово. Предложение. Текст. Сборник статей в честь Е. В. Падучевой. Москва: Языки славянских культур 2008, с. 137 – 153.

БУЛЫГИНА, Татьяна Вячеславовна: К построению типологии предикатов в русском языке. In: Семантические типы предикатов. Отв. ред. О. Н. Селиверстова. Москва: Наука 1982, с. 7 – 83.

ИОРДАНСКАЯ, Лидия Николаевна: Семантика русского союза раз (в сравнении с некоторыми другими русскими союзами). In: Russian Linguistics 1988, vol. 12, p. 239 – 267.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Эксплетивное отрицание и семантика союза ПОКА. In: Язык. Константы. Переменные. Памяти Александра Евгеньевича Кибрика. Санкт-Петербург: Алетейя 2014, с. 339 – 350.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Лексическая аспектуальность и классификация предикатов по Маслову – Вендлеру. In: Вопросы языкознания, 58, 2009, № 6, с. 3 – 20.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. Москва: Языки русской культуры 1996. 464 с.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Семантика вида и точка отсчёта. In: Известия АН СССР 1986, т. 55, № 5, с. 413 – 424.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Высказывание и его соотносённость с действительностью. (Референциальные аспекты семантики местоимений). Москва: Наука 1985. 272 с.

УРЫСОН, Елена Владимировна: Синтаксические свойства союзов и теория валентностей. In: Динамические модели. Слово Предложение Текст. Сборник статей в честь Е. В. Падучевой. Москва: Языки славянских культур 2008, с. 809 – 824.

УРЫСОН, Елена Владимировна: Союз ЕСЛИ и семантические примитивы. In: Вопросы языкознания, 50, 2001, № 4, с. 45 – 65.

ФЁДОРОВА, Ольга Викторовна: *Перед* или *после*: что проще? (понимание сложноподчиненных предложений с придаточными времени). In: Вопросы языкознания, 54, 2005, № 6, с. 44 – 58.

ХРАКОВСКИЙ, Виктор Самуилович: Таксис следования в современном русском языке. In: Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры. Отв. ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург: Наука, 2005, с. 29 – 85.

VALENČNÝ SLOVNÍK SLOVENSKÝCH SLOVIES NA KORPUSOVOM ZÁKLADE

Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014. 1. vydanie – 534 strán.
ISBN 978-80-555-1148-1

OBSAH

**1 TEORETICKO-METODOLOGICKÉ
VÝCHODISKÁ**

1.1 Východiská valenčnej teórie

1.2 Výber jednotiek a materiálová báza

2. HESLO VO VALENČNOM SLOVNÍKU

2.1 Heslová jednotka

2.2 Vidová charakteristika

2.3 Sémantická štruktúra

2.4 Synonymum

2.5 Sémantická trieda

2.5.1 Neplnovýznamové verbá

2.5.1.1 Modifikátory

2.5.1.2 Operátory

2.5.1.3 Kauzatívne konštrukcie

2.5.2 Plnovýznamové verbá

2.5.2.1 Akčné verbá

2.5.2.2 Procesné verbá

2.5.2.3 Statické verbá

2.6 Valenčná štruktúra

2.6.1 Vymedzenie obligatórných, potenciálnych
a fakultatívnych doplnení

2.6.2 Gramatická charakteristika doplnení

2.6.2.1 Väzobné doplnenia – aktanty

2.6.2.2 Neväzobné doplnenia

2.7 Intenčná štruktúra

2.7.1 Lavointenčné participanty

2.7.1.1 Agens a jeho špecifikácie

2.7.1.2 Procesuál a jeho špecifikácie

2.7.1.3 Statuál a jeho špecifikácie

2.7.2 Pravointenčné participanty

2.8 Sémantická špecifikácia participantov

2.9 Idiomatické významy verb

2.10 Transformátory

2.11 Exemplifikácia

Použitá literatúra

Zdroje

SLOVNÍKOVÁ ČASŤ

ZOZNAM SLOVIES

SUMMARY

POZNÁVAŤ ndk

poznávať 1 zmyslovým vnímaním a rozumovou
činnosťou nadobúdať vedomosti, predstavu,
názor

poznávať 2 zoznamovať sa

poznávať 3 pozorovaním identifikovať,
rozpoznať

poznávať 1

**zmyslovým vnímaním a rozumovou
činnosťou nadobúdať vedomosti,
predstavu, názor**

SŠ: +A, +D, +R, +Re, +Tr, –M

SYN: mať vedomosti

ST: cognition

VŠ: S_n – VF – S_a/VV_{ze}/kor

IŠ: AG_{kog} – PRED – FEN

Sn: [HUM] AGkog

Sa: [BO] FEN

Má rozum, ktorým poznáva pravdu.

*Čím viac človek poznáva život, tým viac nad ním
uvažuje.*

Veľa cestujete, poznávate nové krajiny.

Pod tatranskými štítmí poznávame krásy

Podhoria.

Učila žiakov poznávať prírodu.

Poznáva svet i seba.

TRANSF:

1a) S_n/VV_{ze}/kor – VF_{refl, pas}

*Zvieratá sa poznávajú a triedia podľa značiek
farmárov.*

1c) S_n/VV_{ze}/kor – VF_{refl, pas} – (S_a) – ADV_{mod}

*Masarykovo náboženské krédo sa ťažko poznáva,
veď on o náboženstve nerád verejne hovoril
a najmä nie mnoho.*

2a) S_n/VV_{ze}/kor – VF_{pas}

*Básnické dielo Ladislava Novomeského je známe
a poznávané.*

4a) V_{part pas}

*Tým sa Domica zaraďuje medzi európske jaskyne
poznávané aj plavbou na vodnom toku.*

poznávať 2

zoznamovať sa

SŠ: +A, +D, +R, +Re, +Tr, –M

SYN: mať vedomosti

ST: cognition

VŠ: S_n – VF – S_a/VV_{ze}/kor

IŠ: AG_{kog} – PRED – FEN

Sn: [HUM] AGkog

Sa: [HUM] FEN

*Rozhodla som sa poznávať nových ľudí na iných
kontinentoch.*

Rada sa sťahujem, poznávam nových ľudí.

*Tu poznával nových priateľov, ktorí viedli iný
život ako on.*

Poznávajúte ženy, žite!

K NIEKTORÝM ASPEKTOM TERMÍNU „ARCHAIZMUS“

VIERA KOVÁČOVÁ

Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity
v Ružomberku

KOVÁČOVÁ, Viera: On Certain Aspects of the Term “Archaism”. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 1, pp. 41 – 52.

Abstract: Main focus of this paper is the issue of notional variability of the term “archaism” which occurs in historical-linguistic and dialectological works with a common denominator – dialects. The basis of the registered notional variability (1. Linguistic phenomenon which carries over from an earlier linguistic period – residual archaism; 2. Dialectal phenomenon which represents older state of language – relict archaism 3. Dialectal phenomenon which is currently receding – synchronic, structural archaism) lies in differences resulting from diachronic (the age of the linguistic phenomenon, diachronic resultativity, residuality/relictiness) and synchronic (obsolescence of the linguistic phenomenon, synchronic processuality) approach to the language and its dynamics. The variability of the term archaism according to the approach used (the aspect of the national language, its development vs. the aspect of dialectal system and its structure) is illustrated on the example of linguistic phenomena characteristic for Sotak dialects of the north-eastern Zemplín. During the process of selection of examples from Sotak dialects the fact that the structure of this dialectal system includes, in a concentrated form, linguistic phenomena reflecting an older developmental state of the Slovak language (archaisms from the point of view of national language and its development) was taken into consideration.

Key words: archaism, diachronic resultativity, relictiness, residuality, synchronic processuality, age of the linguistic phenomenon, obsolescence of the linguistic phenomenon

Motto: „Směšováním jazykových faktů různých stavů diachronie nebo diachronie se synchronií vzniká umělá a neorganická směsice, z níž nelze popsat nic.“ (Čermák, 2007, s. 80)

1. LEXIKOLOGICKÁ FILIÁCIA TERMÍNU

Termín *archaizmus* je súčasťou terminologickej sústavy viacerých lingvistikých disciplín. V slovenskej lingvistickej tradícii má svoje pevné miesto predovšetkým v lexikologickej terminologickej sústave, ako o tom svedčia práce zamerané na analýzu lexikálnej zásoby z aspektu synchronnej lexikológie. Tak diela prezentujúce

v našich domácich podmienkach zaužívaný model vnútornej diferenciácie lexikálnej zásoby podľa jednotlivých parciálnych kritérií (napr. Ondrus, 1972; Ondrus – Horecký – Furdík, 1980; Mistrík, 1984; Ripka – Imrichová, 2003), ako i vedecké práce venujúce pozornosť lexikálnym jednotkám novšie aj z hľadiska ich suprasémantickej hodnoty (Dolník, 2007) či prístupujúce ku skúmaniu lexiky zo zjednocujúcej metodologickej pozície teórie lexikálnej motivácie (Furdík, 2008; Ološtiak, 2011) s termínom archaizmus aktívne pracujú, a to spravidla s jeho usúvzťažnením v terminologickom kontexte pre časovo príznakové lexémy.¹ V charakteristike archaizmov sa v lexikologických prácach zvyčajne práve v reláciách ich časovej špecifickosti pripomína ich osobitná, dobu charakterizujúca funkcia, paralelná existencia časovo bezpríznačového, neutrálneho náprotivku v súčasnej lexikálnej zásobe, tým aj ich funkčná nahraditeľnosť, a znižovanie ich textovej frekvencie – výskyt archaizmov v súčasnosti nie je bežný a je teda príznakový (porov. napr. Dolník, 2007, s. 190 – 192; Orgoňová – Bohunická, 2012, s. 202).

Primárne lexikologickú filiáciu termínu archaizmus či akési jeho priam domovské ukotvenie viažuce sa na dynamiku lexikálnej zásoby napokon odráža aj spracovanie hesla *archaické slovo = archaizmus* v *Slovníku jazykovedných termínov* (1979) a hesla *archaizmy* v *Encyklopédii jazykovedy* (1993):

- „slovo, ktoré sa v súčasnom jazyku používa na charakterizovanie starších období“ (Slovník jazykovedných termínov, 1979, s. 16);
- „slová, niekt. významy slov al. slovné spojenia, kt. sa bežne nepoužívajú a v súčasnej spis. slov. sú štyl. príznakové. Využívajú sa na charakterizovanie epochy, na archaizovanie reči, lebo pripomínajú staršie obdobia vývinu jazyka“ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 68).

Odborná literatúra pritom s termínom archaizmus pracuje aj v iných reláciách, než by to z vymedzenia prezentovaného v rámci slovníkovej charakteristiky heslového slova vyplývalo. To, že sa s označením archaizmus, archaický jav v lingvistických prácach stretávame širšie, signalizuje, že v odbornej komunikácii generalizujúco vyhovuje potrebám vzťahujúcim sa na problematiku časovej špecifickosti jazykových javov,² a to i prostredníctvom orientačnej formálnej signalizácie jeho obsahovej zložky motivačne spočívajúcej v gréckom *archa-*.

---

¹ V nadväznosti na tradičné termíny uplatňované v lexikológii (historizmus, archaizmus, neologizmus) možno registrovať i novší terminologický pohyb súvisiaci s výskumom premenlivosti súčasnej slovenskej frazeológie: aspoň okrajovo spomeňme, že popri frazeologických neologizmoch J. Mlacek vo vzťahu k posudzovaniu ustupujúcich frazém uvažuje o otázke aktualizácie frazeologickej terminológie a konceptualizácie pojmov frazeologický archaizmus a frazeologický historizmus. K otázkam vzťahu archaizmus – frazeologický archaizmus bližšie v práci Mlacek – Baláková – Kováčová: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia* (2009).

² Z hľadiska príslušnosti jazykového javu k jazykovému subsystému Ferdinand Buffa (1969, s. 145 – 146) typologizuje nasledujúcu skupinu archaizmov: „Z jazykovedného hľadiska rozoznávame archaizmy fonetické, flektívne, archaizmy slovotvorné, ďalej archaizmy lexikálne, sémantické a nakoniec archaizmy frazeologické a syntaktické.“

2. TERMÍN ARCHAIZMUS V HISTORICKOLINGVISTICKÝCH A DIALEKTOLOGICKÝCH PRÁČACH

Relevantnosť tohto termínu do popredia vystupuje osobitne v lingvistických disciplínach zameraných na diachroniu jazyka, kde sa pri rekonštrukcii jeho vývinovej línie, pri opise a explanácii jazykových zmien funkčne využívajú jazykové javy petrifikujúce jeho starší vývinový stav. Tým, že sa tieto javy zachovávajú ako súčasť nárečových štruktúr, sa súčasne asocjuje okruh otázok. K nim patrí napríklad otázka motivovaná uplatňovaním termínu archaizmus v prácach tak historickolingvistického zamerania (diachrónna lingvistika), ako aj v prácach orientujúcich sa na postihnutie synchronnej dynamiky v nárečiach: zachováva si v týchto prípadoch termín svoju sémantickú konštantnosť, a teda kontextovú nezávislosť, alebo kontextové uplatnenie (čiže s dištinkciou na úrovni diachrónny verzus synchronný lingvistický prístup) pôsobí selektívne vo vzťahu k definičnej vymedzenosti termínu? Na túto otázku, v ktorej základe ide o monosémiu verzus polysémiu termínu archaizmus, nadväzuje otázka, či v odbornej literatúre sa vyskytujúce viacslovné pomenovanie *vývinový archaizmus* a jednoslovné pomenovanie *archaizmus* možno alebo nemožno chápať ako rovnoznačné a rovnocenné, teda, či registrovaný pohyb ostáva len na úrovni atributívnej formy (výskyt variantnosti), alebo sa v rámci viacslovného pomenovania *vývinový archaizmus* zohľadňuje pohyb v jednote formy a významu, ktorý prispieva k intradisciplinárnej jednoznačnosti. Ďalšia otázka smeruje k chápaniu archaizmov z hľadiska obdobia vzniku javov označovaných ako archaické, má teda temporálne pozadie a primárne súvisí s tým, že zachované jazykové javy môžu odkazovať na rozličné vývinové stupne jazyka, a to tak na staršie etapy jeho historického vývinu, ako aj na jeho prehistorickú praslovanskú anabázu. Ako z naznačeného prehľadu vyplýva, prezentácia čiastkového súboru otázok vlastne smeruje k základnej otázke, ktorú predstavuje otázka jednoznačnosti termínu archaizmus v prácach historickolingvistického a dialektologického charakteru, ktoré integruje spoločné východisko záujmu: nárečia.

Otázka definičného určenia termínu archaizmus, presnejšie, ustálenosti jeho definičného určenia či prípadnej pojmovej premenlivosti, s ktorou sa vo vedeckých prácach vymedzeného typu môžeme stretnúť, nie je v česko-slovenskom lingvistickom priestore nová: v 60. a 70. rokoch 20. storočia – na báze registrovanej nejednotnosti v odbornej literatúre – ju v príspevkoch a diskusiách rozvíjali a spresňovali najmä predstavitelia českej dialektologickej vedeckej komunity, spomeňme predovšetkým Arnošta Lamprechta (bližšie ďalej). Začiatkom 70. rokov 20. storočia v práci *Aspekty dialektu* ďalší z významných českých dialektológov Jan Chloupek (1971, s. 27) sumujúco predstavil v literatúre venovanej nárečovej problematike uplatňujúce sa diferencované chápanie termínu archaizmus, ktoré môže zahŕňať:

- (1) jazykový jav pretrvávajúci z obdobia skoršieho jazykového spoločenstva (napr. praslovanského),
- (2) nárečový jav reflektujúci starší stav vývoja národného jazyka,
- (3) nárečový jav v súčasnosti ustupujúci.

Podľa nášho názoru v uvedenom trojčlennom vymedzení termínu archaizmus registrovaná pojmová premenlivosť spočíva predovšetkým v aktualizácii komponentov *starobylosť jazykového javu* a *diachrónna rezultatívnosť* (prvé a druhé chápanie) alebo *zastaranosť jazykového javu* a *synchronná procesuálnosť* (tretie chápanie). V prvých dvoch prípadoch pritom diferencne v definičnom určení pôsobí časový faktor vývinu javu (prehistorický, *reziduálny* archaizmus verzus historický, *reliktný* archaizmus), t. j. jav pretrvávajúci z obdobia skoršieho, praslovanského, jazykového spoločenstva (*reziduálnosť*) verzus jav reflektujúci starší stav vývoja národného jazyka (*reliktnosť*) (k chápaniu reziduálnosti a reliktnosti pozri ďalej).

V slovenských reláciách pripomeňme dnes už všeobecne známe (Pauliny, 1963, s. 5), že práve nárečia, ktorých jazyková stavba predstavuje výsledok prehistorického (praslovanského) a historického vývinu slovenského jazyka, pri nedostatku písomných pamiatok z obdobia zásadných pre vývin slovenčiny, poskytli základný pramenný materiál na rekonštrukciu najstarších dejín slovenského jazyka. Slovenská dialektologická teória pri charakteristike jazykovej štruktúry slovenských dialektov s javmi vzťahujúcimi sa k prvému a druhému definičnému uchopeniu archaizmov pracuje ako s javmi patriacimi v rámci rekonštrukcie vývinu slovenského jazyka do sústavy reziduálnych a reliktných javov (reziduá vývinu praslovanského základu slovenčiny, relikty historického vývinu slovenčiny) – územie ich výskytu je pri kartografickom zobrazovaní ohraničované reziduálnymi a reliktnými izoglosami (Krajčovič, 1988, s. 197, pozri i s. 5): „Reziduálnymi nazývame izoglosy (izofóny, izomorfy atď.), ktoré ohraničujú v nárečiach dodnes zachované stopy (reziduá) z obdobia prehistorického vývinu nárečí, presnejšie z obdobia vývinu ich psl. základu. (...) Reliktné izoglosy ohraničujú v nárečiach dodnes zachované zvyšky (relikty) historickej jazykovej stavby nárečí, ktoré pretrvali popri novších modifikáciách javu.“

Ak vyjdeme z opozície diachrónia – synchronia, rezultatívnosť – procesuálnosť, tretie vymedzenie archaizmu (nárečový jav v súčasnosti ustupujúci) akcentuje práve procesuálne hľadisko a synchronnú dynamiku jazyka, ktorá sa aktuálne v nárečiach prejavuje obmenou staršej nárečovej normy. A tak v príslušnom nárečovom systéme vedľa seba koexistujú variantné javy, z hľadiska obmieňajúcej sa nárečovej normy reprezentujúce jej starší a novší, inovovaný stav. Paralelne sa vyskytujúce variantné javy s ohľadom na ich aktuálne funkčné využitie sa pritom môžu odlišovať frekvenciou svojho výskytu – javy, ktoré sa v konkurencii progresívnejších synonymných prostriedkov prestávajú v komunikácii používať, strácajú svoju funkčnosť, nadobúdajú príznak zastaranosti a dostávajú sa v synchronnom pohľade na perifériu sociálno-komunikačnú i jazykovoštruktúrnú, s príznakovosťou ich výskytu (chápanie archaizmu vo svojej podstate zodpovedajúce definičnému uchopeniu archaizmov vžitého v lexikologickej terminologickej sústave, pozri vyššie).

Pri porovnaní existujúcich prístupov k chápaniu archaizmov je tak zrejmá ich primárna dvojčlenná odlišnosť: 1) diachrónna rezultatívnosť (reziduálnosť/reliktnosť), starobylosť, 2) synchronná procesuálnosť, zastaranosť.

1) Aspekt reziduálnosti a reliktnosti obsiahnutý v prvých dvoch prístupoch súvisí s aspektom rekonštrukcie vývinu jazyka [v tejto súvislosti sa napríklad ponúka pohľad Ľubomíra Kralčáka na silu informácie obsiahnutej v štruktúre istých jazykových prvkov, ktorá môže nadobudnúť hodnotu cennej – slovami autora – „archeologickej vykopávky“ (Kralčák, 2009, s. 12), či pohľad J. Chloupka (1986, s. 13) na dialektológiu pátrajúcu po najstaršom zachovanom stave, aby sa z neho mohla odvíňať dynamická inovácia]. Kým v aspekte reziduálnosti sa zvýrazňuje predovšetkým neprerušená jazyková súvislosť s (praslovanským) východiskovým stavom, aspekt reliktnosti implikuje svedectvo o jazykovej zmene uskutočnenej v rámci historického vývoja národného jazyka, ako to reflektuje medzisystémové nárečové porovnanie (pretrvanie javu odrážajúceho starší stav vývoja národného jazyka ako súčasť konkrétnej nárečovej štruktúry na jednej strane a jeho transformácia v istom vývinovom období v inej nárečovej štruktúre na druhej strane).

2) V synchrónnom pohľade na archaizmus ako nárečový jav s aktuálnou regresívnou tendenciou sa isté aspekty, obligatórne pre chápanie archaizmov v kontexte vývinu národného jazyka, v kontexte súboru jazykových znakov vyjadrujúcich jednotu národného jazyka,³ javia ako redundantné:

a) Nie je relevantné, akú úlohu daný, v súčasnosti ustupujúci jav zohráva pri rekonštrukcii vývinových etáp jazyka, nie je relevantné, či predstavuje so zreteľom na historické formovanie nárečia priame pokračovanie staršieho vývinového stavu, alebo či ide o jav, ktorý v priebehu vývinu podľahol transformačnému procesu (jav ako výsledok jazykovej zmeny: priamy reflex za pôvodný, starší jav, príp. i ďalšie – sekundárne, terciárne atď. – obmeny staršieho reflexu). Relevantné je posúdenie súčasného stavu nárečových javov v intenciách aktuálnosti – neaktuálnosti ich funkčného využitia (aj ako odrazu meniacich sa komunikačných potrieb a kultúrno-spoločenských zmien, čo súvisí s otázkou hľadania príčin ústupu príslušného prvku), ich živosti (progresívnosť, zastarávanie nárečových prvkov), a tým aj ich súčasnej pozície (a miere ich stability) v nárečovom systéme a ich sociálno-komunikačnej perspektívy. Ako sme už spomenuli, ide o reflexiu synchrónnej dynamiky.⁴

³ Ján Doruľa (1977, 2000) pri charakteristike jazykov vychádza zo skutočnosti, že istý jazyk možno opísať prostredníctvom súboru jazykových znakov (v ich vzájomnej zviazanosti a prepojenosti), ktorý vyjadruje jednotu daného jazyka ako celku pozostávajúceho zo všetkých foriem jeho existencie. Jeho súčasťou sú podstatné znaky jazyka predstavujúce základ jeho osobitnej genézy, starobylé či staršie jazykové zmeny s rovnakými výsledkami v komplexe foriem príslušného jazyka. „Často je vonkajšia zhoda vo výsledkoch jazykových zmien náhodná, je výsledkom rozdielnych vývinových procesov, môže byť súčasťou lexikálnych prevzatí. Takéto jednotlivé zhodné alebo paralelné výsledky môžu mať oporu v dlhodobých kontaktoch jazykov a ich nositeľov v istom zemepisnom areáli. Nepatria však do charakteristiky príslušného jazyka...“ (Doruľa, 2000, s. 152).

⁴ Aspoň okrajovo v kontexte ústupu nárečových javov v súčasnosti pripomeňme ono všeobecné konštatovanie, vyplývajúce z poznania konvergentných vývinových tendencií prejavujúcich sa v nárečiach, že v nivelizačnom procese ustupujú najmä javy obmedzené lokálne, špecifické znaky príslušnej nárečovej oblasti, kým zemepisne rozšírené znaky (znaky charakteristické pre širší nárečový priestor) sa zachovávajú a zovšeobecňujú (porov. napr. Ripka, 2002, s. 105).

b) V konfrontačných reláciách druhej (archaizmus: nárečový jav reflektujúci starší stav vývoja národného jazyka) a tretej (archaizmus: nárečový jav v súčasnosti ustupujúci) koncepcie vystupuje do popredia ďalší dištinktívny aspekt. Ide o otázku pôvodu nárečových prvkov označovaných ako archaizmy. V jazykovej stavbe slovenských nárečí v dôsledku dlhotrvajúcich jazykových kontaktov majú svoje miesto aj javy vznikajúce v procese medzijazykovej interferencie, a to ako prirodzená súčasť príslušného nárečového systému, sú prirodzenou súčasťou nárečovej normy. V prístupe, ktorý archaizmus chápe ako v synchrónnom pohľade ustupujúci nárečový jav, je otázka pôvodu jazykového prvku (domáci – kontaktný prvok) pre získanie statusu archaizmu irelevantná.

V kontradikcii k uvedenému prístup číslo dva z chápania archaizmov vylučuje jazykové prvky, ktoré sú v nárečových systémoch výsledkom interjazykových kontaktov, čo vyplýva z podstaty definičného uchopenia archaizmu ako nárečového javu predstavujúceho starší stav vývoja národného jazyka (pôvodný, autochtónny jav). Pri analýze nárečového systému obsahujúceho aj prvky s odlišnou genézou sa diferencujú javy archaické a javy vyvinuté v procese medzijazykovej interferencie,⁵ ponímané ako súčasť konkrétneho jazykového súboru (podrobnejšie k problematike archaických a interferenčných javov: Dudášová-Kriššáková, 1993a,b).

Prezentovaná viacaspektovosť, a teda aj v odbornej literatúre sa vyskytujúca nejednotnosť v prístupe k chápaniu archaizmov tak súvisí s odlišnosťou teoreticko-metodologických východísk diachrónneho a synchrónneho skúmania dynamiky jazyka, ktoré sú v prácach venovaných archaizmom uplatňované. Pri existujúcich koncepčných a intersystémových (diachrónia verzus synchrónia) rozdieloch je preto dôležitá zreteľnosť zvoleného východiska, z ktorého vyplýva jednoznačnosť a ustálenosť definičného určenia termínu archaizmus. Tým odkazujeme aj na – v začiatočnej časti tohto príspevku – položenú otázku vzťahujúcu sa na problematiku sémantickej konštantnosti termínu, v ktorej sa na medzisyntémovej úrovni diachrónneho a synchrónneho prístupu prejavuje medzisyntémová polysémia (starobylosť – zastaranosť) a v rámci diachrónneho prístupu aj konceptuálna variantnosť⁶ (starobylosť, reziduálnosť – starobylosť, reliktnosť).

---

⁵ Problematika medzijazykovej interferencie v nárečových systémoch však odkrýva ďalší špecifický výskumný okruh: medzijazyková interferencia totiž môže stimulovať, resp. urýchľovať vnútorné vývinové tendencie. S ohľadom na to Júlia Dudášová-Kriššáková pod termín interferencia zahŕňa dva typy zmien s upozornením, že kým prvý typ zmien – odchýlky od normy (interferencia vo vlastnom zmysle slova) – je registrovateľný v synchronickom prístupe, druhý typ zmien – stimulácia a urýchľovanie vnútorných zákonitostí – možno vyčleniť len v diachronickom priereze (Dudášová-Kriššáková, 1993a, s. 17 – 18).

⁶ Termínom konceptuálny variant Juraj Doľník (2007, s. 177) zohľadňuje fungovanie termínu v rozličných koncepciách v rámci toho istého odboru, a teda uchopovanie istého výseku skutočnosti variantnými pojmami v závislosti od zvolenej koncepcie.

3. HĽADISKO NÁRODNÉHO JAZYKA, JEHO VÝVINU VERZUS HĽADISKO NÁREČOVÉHO SYSTÉMU, JEHO ŠTRUKTÚRY

V súvzťažnosti s predchádzajúcou časťou príspevku je potrebné vrátiť sa späť ne ešte k dvom poznámkam, ktoré v nej boli predostreté, a to v kontexte predstaveneého, resp. z doterajšieho predstavenia problematiky vlastne vyplývajúceho. Prvá poznámka sa vzťahuje na problematiku vymedzenia archaizmov vo väzbe na – v istých prípadoch v odbornej literatúre – vyskytujúci sa atributívny príznak (vývinový archaizmus), čiže smeruje k otázke, či prípadné uplatnenie atributívneho príznaku pôsobí selektívne na definičné určenie a či je takáto atributívna dištinkcia potrebná, prínosná alebo redundantná, druhá poznámka k vedeckej diskusii o otázke jednoznačnosti termínu archaizmus prebiehajúcej v 60. a 70. rokoch 20. storočia,⁷ do ktorej sa zapojili popredné osobnosti českej dialektológie, predovšetkým A. Lamprecht. Diskusia sa roztvorila ako reakcia na diferencované prístupy k chápaniu archaizmov zaznamenané v prácach jednotlivých autorov, resp. širšie – v dovedejšej odbornej literatúre, a preto v odbornej verejnosti rezonovala potreba špecifikovať ich chápanie.

Otázka chápania archaizmov výraznejšie vystúpila do popredia začiatkom 60. rokov minulého storočia na brnianskej konferencii venovanej otázkam slovanskej syntaxe (17. – 21. 4. 1961). Vyústenie našla predovšetkým v príspevku A. Lamprechta a pre štúdie publikované v konferenčnom zborníku, v ktorých autori s týmto termínom pracovali, priniesla (i v priamej odkazujúcej nadväznosti na Lamprechtom predstavené prístupy k chápaniu archaizmov) autorské spresňovanie chápania, ktoré sa v článkoch uplatňuje.⁸

Na otázku, ako chápať nárečový archaizmus, A. Lamprecht reaguje v záverečnej časti svojho príspevku *K problematice nářeční syntaxe* (1962, s. 384). Lingvistická reflexia autora danú otázku predstavila z dvoch zorných uhlov: 1. z hľadiska nárečového systému, jeho štruktúry a 2. z hľadiska národného jazyka, jeho vývinu. Z uplatnených hľadísk plynúca rozdielnosť odpovede na otázku, čo je to archaizmus, tak nevyhnutne vyústila do koncepčno-metodologickej poznámky: „Je proto nutno si vždycky vymezit, v jakém smyslu chceme slova archaismus užít“ (Lamprecht, 1962, s. 384). Kým z hľadiska nárečového systému archaizmus predstavuje

⁷ Porov. v tejto súvislosti aj poznámku Josefa Kolaříka v recenzii na dielo J. Chloučka *Aspekty dialektu* uverejnenej v 3. čísle časopisu *Naše řeč* z roku 1973: „Termín archaismus je definován různě“ (Kolařík, 1973, s. 139).

⁸ Napr. Jan Balhar pre potreby príspevku *K archaizmům v nářeční syntaxi* spresňujúco vymedzuje chápanie archaizmov, ktoré v štúdiu využíva (archaizmus ako starobyľý jav z hľadiska vývoja národného jazyka) v poznámke pod čiarou – vrátane porovnávacieho odkazu na príspevok A. Lamprechta (Balhar, 1962, s. 380). Ďalším z autorov, ktorý prostredníctvom poznámky k textu dopĺňa, aké chápanie archaizmov vo svojom príspevku uplatňuje, bol Josef Skulin (1962, s. 373). Štúdie autorov boli uverejnené v konferenčnom zborníku s redakčnou poznámkou, že príspevky A. Lamprechta a J. Skulinu boli dodané písomne a že J. Balhar so svojím príspevkom na konferencii nevystúpil z časových dôvodov.

nárečový jav stojaci na okraji nárečového systému ako pozostatok jeho staršieho stavu s paralelnou existenciou novšieho synonymného prostriedku,⁹ z hľadiska vývinu národného jazyka sa archaizmus chápe ako nárečový jav reprezentujúci starší stav vývoja národného jazyka.¹⁰

V intenciách predstavených hľadísk (nárečový systém, jeho štruktúra verzus národný jazyk, jeho vývin) budeme ilustrovať pohyblivosť označenia archaizmus na príklade javov z vývinu slovenského národného jazyka konkretizovaných v systéme sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína. Pre tento nárečový celok, rozprestierajúci sa na východnom okraji slovenského jazykového územia (z hľadiska súčasného územno-správneho členenia je situovaný na časti územia dvoch najvýchodnejších okresov Slovenskej republiky, Humenné a Snina), je dlhodobo príznačný konzervatívny charakter: v štruktúre tohto nárečového systému sa koncentrovane nachádzajú jazykové prvky odrážajúce starší stav vývoja slovenského jazyka.¹¹ Príznakovosť týchto prvkov vystupuje do popredia aj vo vzťahu k nárečovému stavu príznačnému pre širšie východoslovenské územie: patria totiž do súboru prvkov s dištinktívnymi vlastnosťami odlišujúcimi sotácky nárečový systém od iných nárečových systémov. Na ich základe slovenská dialektológia v priestore Zemplína a v delimitácii k zemplínskemu nárečovému celku vyčleňuje ako osobitný nárečový celok areál sotáckych nárečí. Na podloží integračných javov, ktoré sotácke a zemplínske nárečia začleňujú k východnému regiónu východoslovenských nárečí, aspoň ilustračne uvedme niekoľko dištinktívnych znakov sotáckych nárečí (sot.), ktoré ich vymedzujú vo vzťahu k susedným zemplínskym nárečiam (zempl.):

- **sot.** udržanie konsonantickej mäkkostnej korelácie v relatívnej komplexnosti (13 mäkkostných párov) [*b – b'* (*ja rob'u*), *p – p'* (*p'ätok*), *m – m'* (*m'äso*), *v – v'* (*drev'äny*), *r – r'* (*na cinte'ru*), *c – c'* (*ja vraču*), *z – z'* (*z'ädo*), *k – k'* (*šek'ära*), *h – h'* (*h'äü*), *s – s'* (*šeno*), *z – ž* (*žima*), *n – ň* (*ňezel'a*), *l – l'* (*l'as*)] // **zempl.** štyri mäkkostné páry (*n – ň*, *l – l'*, *s – s'*, *z – ž*)

⁹ Ak uvedenú charakteristiku prepojíme s vyššie uvádzaným, v odbornej literatúre sa vyskytujúci trojakým prístupom k chápaniu archaizmov, dané hľadisko reprezentuje tretiu vymenovanú koncepciu.

¹⁰ Toto hľadisko zodpovedá chápaniu archaizmov v zmysle koncepcie vymenovanej ako druhej v trojčlennom poradí. Na doplnenie spomeňme, že prvé Chloupkom uvádzané chápanie termínu archaizmus (jazykový jav pretrvávajúci z obdobia predchádzajúceho jazykového spoločenstva) uplatnil na materiáli hornej lužičtiny napr. Roman Mrázek (1969).

¹¹ Tendencia k petrifikácii staršieho vývinového stavu predstavuje jednu zo základných vývinových tendencií dlhodobo sa uplatňujúcu v tomto nárečovom celku: jej zreteľným prejavom je práve kumulácia archaických javov. Intenzívnosť petrifikácie sa vysvetľuje okrajovou polohou nárečového celku (východný okraj slovenského jazykového územia), podporujúcou konzervatívny charakter nárečia, a z okrajovej polohy vyplývajúcim bezprostredným susedstvom s karpatskými rusínskymi nárečiami (špecifické podmienky jazykového pomedzia), ktoré vytvára vhodnú bázu na udržiavanie paralelných javov (k problematike slovensko-ukrajinského jazykového pomedzia pozri práce J. Dudášovej-Kriššákovej, 1993b, 2001; V. Kováčovej, 2010; k problematike rusínskych nárečí – bližšie J. Vaňko, 2000).

- **sof.** vokál *ä* vo vokalickom systéme (*ňev'ästa, p'äta, m'äso, b'ähac, p'ätok, rob'ä, na švečä*) // **zempl.** absencia vokálu *ä* vo vokalickom systéme (*ňeves-ta, peta, meso, behac, pjatok, robja, na švece*)
- **sof.** vokál *y* vo vokalickom systéme (*byk, kolyska, hudacy, do karčmy*) // **zempl.** absencia vokálu *y* vo vokalickom systéme (*bik, koliska, hudaci, do karčmi*)
- **sof.** slovesná osobná prípona *-u* v 1. os. sg. (*ja rob'u, kradnu, idu, kop'u – volam*) // **zempl.** unifikovaná slovesná osobná prípona *-m* v 1. os. sg. (*ro-bim, kradňem, izem, kopem, volam*)¹²
- **sof.** pôv. duálová prípona *-oma* v inštr. pl. substantív všetkých rodov¹³ (*gaz-doma, baboma, jablukoma*) // **zempl.** *-ami* v inštr. pl. všetkých rodov (*gazdami, babami, jablukami*)

Ako sme už spomenuli, vymenované javy (konsonantická mäkkostná korelácia v jej relatívnej komplexnosti, vokály *ä, y*, slovesná prípona *-u* v 1. os. sg., prípona *-oma* v inštr. pl. všetkých rodov), patriace z hľadiska sotáckeho nárečového systému k jeho indikátorom, odkazujú na staršie etapy vývinu slovenského jazyka – z tohto hľadiska, t. j. z hľadiska vývinu národného jazyka, sú teda považované za archaizmy. Status archaizmov však strácajú pri uplatnení hľadiska nárečového systému, jeho štruktúry: z pohľadu sotáckeho nárečového systému ide o prvky centrálne, prvky pre príslušný nárečový systém príznačné, s bezpríznakovosťou ich výskytu. Odlišná situácia sa v synchrónnom pohľade vytvára v juhozápadnej časti podvihorlatského (juhovýchodného) rajónu sotáckych nárečí,¹⁴ ktorej rezistenčná schopnosť udržiavať staršiu podobu nárečového systému je oslabená.¹⁵ Uvádzané dištinktivne

¹² Zóna rozšírenia prípony *-u* v 1. os. sg. vo východnom regióne východoslovenského nárečového makroareálu čiastočne zasahuje i areál zemplínskych nárečí [pozri napr. vnútorné členenie zemplínskych nárečí a prehľad znakov podľa Miloslavy Semjanovej (1976, s. 377), v ktorom prípona *-u* vystupuje ako jeden zo znakov charakterizujúcich stredozemplínske nárečie], t. j. výskyt prípony *-u* v morfológickom systéme širšie integruje sotácke, užšie a s užšími nárečiami susediace stredozemplínske nárečia.

¹³ Ide o znak svojím výskytom charakteristický pre juhovýchodný (podvihorlatský) rajón sotáckych nárečí. V severozápadnom (polaboreckom) rajóne sa uplatňuje stav príznačný pre širšie východoslovenské nárečové územie.

¹⁴ Areál sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína možno na základe geolingvistických kritérií vnútorne rozčleniť na juhovýchodný (podvihorlatský) rajón (primárne obce ležiace v údolí riek Cirocha a Udava a od ciroškého povodia južnejšie položené dediny ohraničené Vihorlatským pohorím) a severozápadný (polaborecký) rajón (obce situované v údolí rieky Laborec). V prípade potreby ďalšej špecifikácie (zachytenie odchylností či osobitostí smerovania) juhovýchodný (podvihorlatský) rajón pracovne členíme na udavskú časť (obce ležiace v povodí rieky Udava), ciroškú časť (obce ležiace v povodí rieky Cirocha) a juhozápadnú časť (obce ležiace južnejšie od ciroškého povodia). Bližšie k problematike sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína: Kováčová, 2010.

¹⁵ Porov. aj na príklade ukážok nárečového rozprávania predstaviteľiek najstaršej generácie sotáckeho obyvateľstva:

Ukážka č. 1: lokalita Modra nad Cirochou – podvihorlatský (juhovýchodný) rajón sotáckych nárečí – cirošká časť; informátorka: Mária O. (nar. 1922)

I ja už ceper preoblčena... Raz mi byla zeřku – na šyroko oblčena, druhi raz mi byla ňev'ästa na šyroko oblčena, mala mi kolog na hlav'ä, kolog byü, to kolki byli take a čipka, xustka, a tady čipkovany

prvky sotáckych nárečí ustúpili, z pôvodne centrálnych štruktúrnych prvkov sa stali prvkami periférnymi s príznačnosťou ich výskytu – v tejto oblasti sa zreteľne vytvára stav širšie rozšírený v zemplinskej oblasti východného Slovenska. Pôvodné dištingtívne prvky sotáckeho nárečového systému sa tak v juhozápadnej časti podvihorlatského (juhovýchodného) rajónu sotáckych nárečí¹⁶ stali archaizmami nielen z hľadiska vývinu slovenčiny (starobylosť jazykového javu, diachrónna rezultatívnosť, reliktnosť), ale aj z hľadiska aktuálnej štruktúry tohto nárečového systému v porovnaní s jej starším stavom (zastaranosť jazykového javu, synchronná procesualnosť).

Z demonštrovanej pohyblivosti statusu archaizmov na totožných jazykových jednotkách v závislosti od uplatneného prístupu (hľadisko národného jazyka, jeho vývinu – hľadisko nárečového systému, jeho štruktúry) sa nám javí ako vhodné pracovať aj s atributívnou dištingtívnou špecifikáciou vývinový *archaizmus*, ktorá odstraňuje existujúcu variantnosť vymedzenia, a tým prispieva k intradisciplinárnej jednoznačnosti (ako protipól k chápaniu archaizmov z pohľadu synchronnej dynamiky v nárečiach).¹⁷ Uľahčenie orientácie, ktoré v prospech jednoznačnosti poskytuje, je zrejme najmä v tých prípadoch, kde si povaha vedeckej práce vyžaduje uplatniť prístup, v ktorom sa zohľadňuje tak aspekt synchronnej, ako aj diachrónnej dynamiky jazyka, prejavujúcej sa v nárečiach.

xustki naokolo, paradny, no. Tag bylo. To druhi raz mi še preobľekla – či terci raz uš? A vez uš – na uzeňko, už na uššy. Aj konťa m'ä poskrucali, kolkí m'ä pometali, už lem uske kabaty, už lem dva kabaty na sebe, vecej ñe, aľe išče kabat, ñe sukeň, no. A teras? Teraz uš... Hej, ja nošu sukňa furd uš. Ja už ñexoz'u... Sukeň nošu a pot sukňu mam išča taki... Ñe gombinačku, to spodňičku mam, a gombinačka druha. Hej, gombinačka, paľe, tu je ni na mñe. Ala ja už ñexcu toty paradny gombinački, bo toty kusaju. Kolěju. Lem take mehenke ja xcu. Take jake xcu, take sebe už ñeš kup'u. No ta tag m'ä poxozili. Oj, Boža, Boža. Sebe čľev'äk porozduma, jag znaju hvarec, o svojim roskošu, padaju mi slyzy jak trava pot kosu, jak trava pot kosu, šano pod hrabecä, tag od moho šarca drobný slyzy lečä. Tag ñe?

Ukážka č. 2: lokalita Lackovce – podvihorlatský (juhovýchodný) rajón sotáckych nárečí – juhozápadná časť; informátorka: Mária K. (nar. 1925)

Ta taka robota, taki život, češki. Uš teras češki, teraz už bim ñezbala, že bim umarla. I teras patrim i na totu kuxňu, trebalo bi ju obilic, no ta ja už ñe, a ja ñigda ñebil'ila, bo zedo bil'il. No stari bil'il, znal zro-bic, ta vun. A vun bul robotni xlop. Na uš teraz i Milan robi, žec, pobil'i. No aľe teras pošol do roboti, ta ja znam, či še mu ujše čas, žebi obilic totu kuxňu. Toto tam sušezi zro-bil'i, no, xizu zval'a'i, i pribudoval'i nove coška i stare a vivišili dvur. A našo už ostalo dolu. No ta mokro u kuxini, take mokre. No a pred Švjatkoma išče jakoška mi inakši bulo. Ta mi z zedom pootcahovala šicko, pozabil'ovali me, bo to tu še vari, ñe, para. No a teraz ñeznam, bo jakoška horši mi. Ta toto zro-bim tag, no, xož z boľom, aľe zro-bim, bo mi naučena ro-bic. No, ta už hej. No a zedo doma, ta fše daco treba. Ta už i voñi pridu z roboti, ta jim ponukñem. Kec sceju, ta jeza, kez ñexceju, ta ñejeza. Ta teraz už mi co – fazul'ku mala taku nalupanu, co šče mi ro-bil'i, dokedi me ro-bil'i, ta šickoho bulo. Fazul'ku mladu mi nalupala, ta u mrazňičkoj, ta mi žala tu saccočok, ta pol'iükum zro-bila a lečkim zahñetla. Z lečkami. A u Dluhim z rezankoma. A ja ľubim z re-zankoma. Xut'i mi. Bo Janko xce z rezankoma, ta ñeznam, jag mu porežem toto cestočko.

¹⁶ Ide najmä o lokality v bezprostrednej blízkosti okresného mesta Humenné (napr. lokality Jasenov a Lackovce sa v druhej polovici 20. storočia považovali z hľadiska administratívno-územného členenia za miestne časti Humenného) s výraznou fluktuáciou obyvateľstva.

¹⁷ Porov. v tejto súvislosti aj ustáľovanie termínu frazeologický archaizmus vo frazeologickej terminológii (Mlacek – Baláková – Kováčová, 2009, s. 38 – 40, 47).

4. ZÁVER

Jazykový jav, ktorý pretrváva z obdobia skoršieho jazykového spoločenstva (1) – nárečový jav, ktorý predstavuje starší stav vývoja národného jazyka (2) – nárečový jav, ktorý v súčasnosti ustupuje (3): s takýmto trojčlenným vymedzením termínu archaizmus sa môžeme stretnúť v historickolingvistických a dialektologických prácach. Z trojčlenného vymedzenia termínu plynúca pojmová premenlivosť [starobylosť jazykového javu – zastaranosť jazykového javu, diachrónna rezultatívnosť (reziduálnosť/reliktnosť) – synchronná procesuálnosť] má svoj medzisystémový základ (diachrónia – synchronia): jazykovodiachrónny aspekt aktualizuje *starobylosť jazykového javu* a *diachrónnu rezultatívnosť* (s existujúcou konceptuálnou variantnosťou: *reziduálnosť* vs. *reliktnosť*), jazykovosynchronný aspekt *zastaranosť jazykového javu* a *synchronnu procesuálnosť*. A tak, s ohľadom na tri diferencované množiny javov, ktoré sa týmto termínom označujú (porov. vyššie vymenované), sa v jazykovednej literatúre opierajúcej sa o nárečový materiál vlastne pracuje s archaizmami reziduálneho (1), reliktného (2) i synchronno-štruktúrneho (3) typu.

Bibliografia

- BALHAR, Jan: K archaizmům v nářeční syntaxi. In: Otázky slovanské syntaxe: sborník brněnské syntaktické konference 17. – 21. 4. 1961. Hl. red. J. Bauer. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962, s. 380 – 382.
- BUFFA, Ferdinand: O archaických a zastaraných slovách a tvaroch v poľštine a slovenčine. In: Slavistické štúdie jazykovedné. Red. V. Blanár. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969, s. 145 – 182.
- ČERMÁK, František: Jazyk a jazykoveda. Přehled a slovníky. Praha: Univerzita Karlova – Karolinum 2007. 344 s.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. 236 s.
- DORULA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Veda 1977. 136 s.
- DORULA, Ján: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy na úrovni nárečí a spisovných jazykov. In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet Slovenskej akadémie vied 2000, s. 152 – 160.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských kontaktov na fonologickej rovine. Bratislava: Veda 1993a. 176 s.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Východoslovenské nárečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov. In: Naukovi zapysky. 18. Red. M. Bobák et al. Prešov: Sojuz rusyniv-ukrajinciv Slovackoji Respubliki 1993b, s. 93 – 110.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky. Prešov: Prešovská univerzita – Filozofická fakulta 2001. 187 s.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- HORECKÝ, Ján – RÁCOVÁ, Anna: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.
- CHLOUPEK, Jan: Aspekty dialektu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1971. 136 s.

- CHLOUPEK, Jan: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1986. 132 s.
- KOLAŘÍK, Josef: Chloupkovy Aspekty dialektu. In: Naše řeč, 1973, roč. 56, č. 3, s. 138 – 142.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2010. 176 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- KRALČÁK, Ľubomír: Dynamika súčasnej slovenčiny. Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa – Filozofická fakulta 2009. 144 s.
- LAMPRECHT, Arnošt: K problematicke nářeční syntaxe. In: Otázky slovanské syntaxe. Sborník brněnské syntaktické konference 17. – 21. 4. 1961. Hl. red. J. Bauer. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962, s. 383 – 384.
- MISTRÍK, Jozef: Moderná slovenčina. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 256 s.
- MISTRÍK, Jozef (ed.): Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993. 514 s.
- MLACEK, Jozef – BALÁKOVÁ, Dana – KOVÁČOVÁ, Viera: Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2009. 223 s.
- MRÁZEK, Roman: Syntaktické archaismy horní lužičtiny. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1969, roč. 18, č. A17, s. 93 – 104.
- OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. 339 s.
- ONDRUS, Pavel: Slovenská lexikológia II. Náuka o slovnej zásobe. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 96 s.
- ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena: Lexikológia slovenčiny. 2. vyd. Praha: Columbus 2012. 282 s.
- PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 360 s.
- RIPKA, Ivor: Aspekty slovenskej dialektológie. Prešov: Prešovská univerzita – Fakulta humanitných a prírodných vied 2002. 114 s.
- RIPKA, Ivor – IMRICHOVÁ, Mária: Základy slovenskej lexikológie. Prešov: Prešovská univerzita – Fakulta humanitných a prírodných vied 2003. 150 s.
- SEMJANOVÁ, Miloslava: Pokus o vnútornú diferenciaciu zemplínskych nárečí. In: Nové obzory. 18. Red. I. Sedlák. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1976, s. 371 – 385.
- SKULINA, Josef: K otázce systémovosti nářeční skladby. In: Otázky slovanské syntaxe: sborník brněnské syntaktické konference 17. – 21. 4. 1961. Hl. red. J. Bauer. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962, s. 373 – 377.
- VAŇKO, Juraj: Jazyk slovenských Rusínov. New York: Columbia University Press 2000. 121 s.

RECENZIE A SPRÁVY

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie: *KDYŽ ZAČÍNÁME MLUVIT... LINGVISTICKÝ POHLED NA RANÉ PROJEVY ČESKY HOVOŘÍCÍHO DÍTĚTE*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2013. 218 s. ISBN 978-80-7308-482-0

Lucie Saicová Římalová je lingvistickej verejnosti známa hlavne ako predstaviteľka kognitívne orientovanej lingvistiky (spoluautorka kolektívnej monografie *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum, 2005 a autorka monografie *Výbraná slovesa pohybu v češtině. Studie z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum 2010) a problematike detskej reči sa začala venovať pomerne nedávno. Monografia, ktorá predstavuje čiastkový súhrn jej doterajších výskumov ranej ontogenézy detskej reči, sa začleňuje do kontextu lingvistického výskumu jazykového vývinu česky hovoriacich detí, ktorý v základoch predstavovali hlavne práce Františka Čádu (*Studium řeči dětské I. Povšechné otázky o vývoji mluvy dětské*, 1906; *Studium řeči dětské II. Vývoj dětské zásoby slovní*, 1908) a o polstoročie neskôr publikácie Karla Ohnesorga a Jaroslavy Pačesovej. Pravda, od ich vydania už uplynul nejaký čas a výskum detskej reči sa za posledných 40 rokov vo svetovom meradle rozvíjal veľmi dynamicky a extenzívne. A hoci autorka explicitne upozorňuje na potrebu konfrontovať výsledky svojho výskumu s tým, čo už bolo v českej vývinovej lingvistike vytvorené, predsa však svojou monografiou vstupuje do metodologickej aj poznatkovo iných súvislostí, než to bolo v dobe vzniku prác spomínaných autorov. Svetová literatúra k problematike detskej reči je dnes už taká bohatá a rôznorodá, že pri komplexne zameranej práci monografického typu je nevyhnutné vyjsť predovšetkým z prehľadových publikácií. Autorka sa obracia hlavne na príslušné kapitoly z *The Cambridge handbook of child language* (2009), *The Encyclopedia of applied linguistics* (2013), resp. na práce Roberta E. Owensa (*Language development. An introduction*, 2001) a Bena Ambridgea a Eleny Lievenovej (*Child language acquisition. Contrasting theoretical approaches*, 2011), samozrejme, popri iných, špecifickejšie zameraných publikáciách (bibliografia zahŕňa viac ako 150 titulov). Podľa slov samotnej autorky prítomných na viacerých miestach monografie jednu z najvýraznejších metodologických inšpirácií nachádza v prácach slovenskej vývinovej lingvistiky, pričom sa odvoláva hlavne na postupy a výsledky prítomné v publikácii *Štúdie o detskej reči* (2008).

Monografia je rozdelená do troch hlavných kapitol s teoreticko-metodologickým úvodom a zhrňujúcim záverom. Zachytáva sa v nej vývin komunikačných schopností dieťaťa v období jednoslovnej výpovede, teda v období, keď zo strany dieťaťa prevláda takýto spôsob komunikácie. Je ohraničené dobou, keď dieťa začalo pravidelne používať prvé prostriedky, ktoré možno hodnotiť ako slová, a dobou, keď sa v jeho prejave začali viac-menej pravidelne používať viacslovné, predovšetkým dvojslovné výpovede (vekovo približne od 12 do 18 mesiacov). Toto určenie autorka už na začiatku relativizuje a v kapitole 1.6 ho označuje ako *takzvané* (zvýraznila D. S.) jednoslovné obdobie, a to preto, že aj na základe detailného výskumu

prichádza k záveru, že komunikačné schopnosti dieťaťa sú oveľa bohatšie, než ako ich predstavuje termín jednoslovné obdobie vývinu reči. Už samotné vymedzenie sledovaného obdobia predznamenáva autorkino uchopenie problematiky, teda k interpretácii vývinu komunikačných schopností dieťaťa pristupuje v zmysle procesuálneho, komunikačného a interakčného, kontextovo-kontextového a sociolingvisticky citlivého metodologického rámca. Samotný proces rečového vývinu vidí skôr škálovito, kontinuálne než fázovo a štádiálne (porov. aj s. 34 – 41: „V této práci jsme se rozhodli neuzívat termín stádium a zvolili jsme terminologicky volnější označení období.“).

Základnou metódou, ktorú si autorka zvolila, je individuálna prípadová štúdia vychádzajúca z longitudinálneho pozorovania monolingválneho prvorođeného chlapca z úplnej rodiny vysokoškolsky vzdelaných rodičov žijúcich v Prahe a hovoriacich v podstate obecnou češtinou. Pozorovanie sa realizovalo v podobe videonahrávok komunikácie dieťaťa a (predovšetkým) matky v prirodzených podmienkach bežných rodinných situácií v uzavretom priestore v mesačnej periodicite v trvaní jednej hodiny. Toto pozorovanie bolo kombinované s denníkovými zápiskami matky.

Analýza materiálu je založená na metóde výkladu a interpretácie zachytávaných javov. Autorka si je vedomá plusov aj mínusov takto zvolenej metódy a predtým, než vôbec k nej môže pristúpiť, uvedomuje si nevyhnutnosť presného vymedzenia teoretického rámca zvolenej interpretácie, pričom základný uhol pohľadu je lingvistický. Ústredným pojmom, z ktorého vychádza pri interpretácii lingvistických javov detskej reči, je význam, chápaný podobne ako v kognitívne orientovaných analýzach ako holistický, encyklopedický, neodlišujúci striktné význam jazykový a nejazykový a neodlišujúci striktné sémantiku a pragmatiku (s. 24). Za podstatný faktor ovplyvňujúci osvojovanie si jazyka v ranej ontogenéze sa v monografii pokladá úsilie dieťaťa vyjadriť určité významy (zámery) a zároveň porozumieť významy (zámery), ktoré vyjadrujú iní (s. 20 – 21). Podobne pristupuje aj k analyzovaným kategóriám, ktoré chápe v duchu kognitivistického prístupu ako radiálne usporiadané s neostrými štruktúrami. Ide o vhodne zvolený postup, lebo práve takéto východisko umožňuje zachytiť a citlivo interpretovať jednotlivé komunikačné prostriedky a kategórie, ktoré sú nimi reprezentované, „v stave zrodu“, vtedy, keď sa len začínajú objavovať a pomaly a postupne stabilizovať, keď sa objavujú, autorkinými slovami, v zárodkoch, a preto ich je niekedy ťažko interpretovať etablovaným lingvistickým metajazykom odvodeným z reflexie rozvinutej reči dospelých, nota bene, mnoho ráz písanej. Na druhej strane, predsa len, aj keď sú objavujúce sa jazykové, resp. komunikačné javy a procesy akokoľvek neostré, nemožno poprieť, že smerujú k svojim cieľovým predobrazom z rečového okolia dieťaťa, a preto aj tu možno aplikovať základné lingvistické termíny, pravda, často s prefixoidom proto- (autorka používa termín „budúci“): sú to protofonémy, protoslová, protomorfémy, protoslovné druhy, ba aj protodialógy atď., ktoré sa postupne vyvíjajú v slová, morfémy, slovné druhy, dialóg. Toho si je autorka veľmi dobre vedomá, podobne ako si je vedomá komplexnosti prostriedkov, ktoré dieťa už v takomto útlom veku na vyjadrenie komplexne chápaných významov používa. Prostriedky triedi na nevo-kálne a vokálne a tie ďalej na verbálne a neverbálne a ako komunikačné prostriedky ich interpretuje v tom prípade, ak majú v reči dieťaťa a v percepcii jeho komunikačného partnera znakový charakter (v zmysle „znak je to, čo pro někoho něco znamená“ – s. 43). Špecifickým typom vyjadrovacieho prostriedku je kombinovaný znak, ktorý v sebe spája neverbálnu nevo-kálnu (napr. gesto) a vokálnu (neverbálnu alebo verbálnu) zložku. Takéto východisko jej po-

tom umožňuje adekvátne opísať a interpretovať vývinový proces komunikačných schopností dieťaťa v pozorovanom období, a to tak, že vo výskumných sondách sa usiluje zachytiť relatívne úplný repertoár dieťaťom využívaných prostriedkov a zároveň naznačiť proces zmeny, ktorým tieto prostriedky prechádzajú. Výnimku tvorí zvuková rovina jazyka, ktorej sa autorka explicitne nevenuje. Podrobne sa v práci sleduje hlavne produktívna zložka detskej reči, procesu porozumenia sa venuje pozornosť len v rámci interpretácií produkovaných detských výpovedí.

Jednotlivé kapitoly majú v podstate podobnú štruktúru: teoretické vymedzenie problému s literatúrou, prípadová štúdia sledujúca vývin v jednotlivých mesiacoch a zhrnutie problematiky.

V kapitole *Komunikační prostředky dítěte v období jednoslovných výpovědí* sa sleduje hlavne to, aké prostriedky sa využívajú na vyjadrenie spomínaného široko chápaného významu. Tieto prostriedky sa sledujú v troch sondách podľa veku dieťaťa. Prvá zachytáva komunikačné prostriedky dieťaťa vo veku 12 mesiacov, druhá vo veku 15 mesiacov a tretia vo veku 18 mesiacov. V každej sonde sa zachytáva podľa možnosti úplný repertoár prostriedkov, ktoré dieťa v danom období aktívne používa. Zaznamenávajú sa tie prostriedky, ktoré si dieťa osvojilo od predchádzajúceho obdobia a zároveň aj zmeny, ktorými rozličné prostriedky v danom období prešli. Takéto podrobné skúmanie vývinu komunikačných schopností jedného dieťaťa ukazuje zároveň na všeobecnejšie vývinové tendencie a zo všeobecnolingvistického hľadiska vyvoláva potrebu modifikovanej definície niektorých jazykových javov (napr. morféma, slovo, slovný druh, syntaktické spojenie).

Kapitola *Gramatika raných dětských projevů* je rozdelená do troch podkapitol: *Morfologie*, *Syntax* a *Negace*. V jej úvode autorka opätovne upozorňuje na to, ako je pri výskume detskej reči dôležitá voľba metodológie a teoretického prístupu, ktorá určuje aj to, čo a ako sa pri osvojení jazyka skúma a akým spôsobom sa bádatelia dopracúvajú k výsledkom. V monografii sa dôsledne vychádza z názoru, že adekvátny opis materiálu by mal rešpektovať špecifiká detských prejavov, t. j. skutočnosť, že skúmané prejavy produkuje hovoriaci, ktorého komunikačné kompetencie sú iné, než sú kompetencie dospelého, a zároveň sú to prejavy výrazne kontextovo viazané. V autorkinom chápaní to znamená okrem iného aj to, že ak dieťa nepoužíva určité formy, neznamená to, že nevyjadruje významy, ktoré sa s týmito formami v „dospeljej“ reči spájajú, pretože ich môže vyjadrovať pomocou iných alebo vlastných prostriedkov. Na rozdiel od predchádzajúcej kapitoly sa vek sledovaného dieťaťa rozširuje o jeden mesiac, sleduje sa aj 19. mesiac veku dieťaťa, keď sa v jeho reči začínajú ustáľovať dvojslovné výpovede. Mnohé cenné poznatky prináša kapitola venovaná ranej syntaxi, v ktorej autorka, na rozdiel od predchádzajúcich kapitol, interpretuje rečový prejav dieťaťa postupne v jednotlivých mesiacoch, čo umožňuje detailnejšie sledovať vývinovú trajektóriu. Venuje sa rozličným aspektom protosyntaxe, ktorej základ nevidí len v spájaní slov, ale v rozličných kombináciách spojení znakov rozličného typu: t. j. syntaktický význam sa vyjadruje pomocou kineticko-hapticko-zvukových (vokalizačných) prostriedkov, pomocou kombinácie neverbálno-verbálnych prostriedkov a ku koncu sledovaného obdobia aj pomocou verbálnych prostriedkov. Posuny vo vývine syntaxe vidí hlavne v používaní gesta ukazovania a vôľe/výzvy („gesto chci“), v sérii gest, v spojení gesta a vokalizácie, gesta a slova, v rozdelení spojenia výrazových prostriedkov do replík dialógu, pričom vývin syntaxe v sledovanom období sa končí dvojslovnou výpoveďou a zárodkom súvetia. V kapitole sa poukazuje na to, akú dôleži-

tú úlohu má pri formovaní syntaktických vzťahov dialóg. Úloha dialógu sa zdôrazňuje napr. pri rozkladaní detskej výpovede do viacerých replík, čo je dôležitým prekursorom vyjadrenia syntaktických vzťahov, rovnako ako pri poukazovaní na vývinovú dôležitosť opakovania rozličného typu. Ide o opakovanie výpovedí, resp. ich častí, a to tak zo strany dieťaťa, ako aj zo strany jeho komunikačného partnera. V ranom vývine reči sú pozorovateľné rozličné typy opakovania a rozličné komunikačné stratégie, ktoré sú s opakovaním spojené. Dieťa opakuje po svojom komunikačnom partnerovi (a naopak), ale opakovanie realizuje aj vo svojich vlastných replikách: buď opakovane produkuje rovnaké alebo podobné prostriedky tak, že nasledujú bezprostredne za sebou v rámci jednej repliky (reduplikácia), alebo vo viacerých po sebe idúcich replikách. Opakovanie sa v práci interpretuje ako súčasť komunikačných stratégií vo vzťahu medzi dieťaťom a dospelým, ale aj ako prekursor následného vývinového posunu: opisuje sa napr. vývinová situácia, keď sa dieťa pokúšalo opakovať po matke rozličné dovtedy neosvojené slová v období, ktoré predchádzalo výrazný pokrok v osvojení slovnej zásoby.

Podkapitola *Negace* tretej kapitoly je príkladom detailnejšej analýzy jedného javu, a to široko chápanej negácie odrážajúcej rozličný spôsob negatívneho vymedzovania sa dieťaťa voči okolitému svetu. Autorka si teda vybrala jeden zo sledovaných javov a na jeho príklade aplikuje svoj metodologický postoj v relatívnej komplexnosti, pravda, v rámci skúmaného obdobia života dieťaťa. Sleduje v ňom nielen negáciu v zmysle negácie výpovede alebo jej členov, teda tak, ako sa negácia chápe v „dospelom“ rečovom prejave, ale skúma tento jav na pozadí širšieho kontextu vyjadrovania nesúhlasu, protestu či nespokojnosti a prostriedkov, ktorými sa tieto komunikačné zámery a ďalšie javy, ako je vyjadrovanie rozličných typov významových protikladov a negatívneho hodnotenia vôbec, realizujú. Na takomto základe názorne opisuje vznik a ustáľovanie (hoci dočasnej) mikroparadigmy negácie vyjadrenej jazykovo špecifickými prostriedkami. (Pravda, aj tieto jazykové prostriedky sa používajú v súčasnosti s kinetickými – gestickými prostriedkami.) Sledovaný chlapec používa tri základné kognitívno-funkčne odlišné negativizačné jazykové prostriedky: *není*, *ne* a reduplikované *ne ne ne*, resp. *ne ne*. V sledovanom období dieťa používa vyjadrenie *ne* hlavne na vyjadrenie protestu alebo odmietnutia, *není* na vyjadrenie zmeny a neexistencie a *ne ne/ne ne ne* ako kvalitatívnu charakteristiku typu „nebezpečný – nesahat“ (teda v podstate ako varovanie).

Posledná kapitola *Rané projevy dieťa v širšom kontextu: intertextualita* je venovaná široko chápanej intertextualite v detskej reči. Rozoznávajú sa tri typy intertextuality: architektovosť ponímaná ako odkazy k pravidlám/normám tvorby textov rozličného typu (žánrov), intertextualita v zmysle odkazov k iným textom a intertextualita v zmysle odkazov k samotnému textu so zameraním na odkazy medzi replikami dieťaťa a jeho komunikačných partnerov. Okrem toho sa okrajovo v tejto kapitole sleduje aj spôsob označovania subjektov komunikačnej udalosti – hovoriaceho a adresáta. Ide teda o široké chápanie intertextuality, pri ktorom bolo nevyhnuté rozšíriť sledovaný vek dieťaťa až na 36 mesiacov. Jadro kapitoly je rozdelené do troch sond, a to na začiatok sledovaného obdobia, keď má dieťa 12 mesiacov, obdobie zhruba pol roka po ukončení jednoslovného obdobia (24 mesiacov) a koniec obdobia batolaťa tesne pred zvyčajným obdobím vstupu do predškolského zariadenia (36 mesiacov). Hoci sa osobne prikláňam skôr k užšiemu chápaniu intertextuality, teda v zmysle odkazov k iným textom, nič to nemení na tom, že aj táto kapitola prináša dôležité poznatky o vývine detskej reči, rovnako ako o kultúrne podmienených socializačných procesoch spojených s rečovým vývinom. Ukazuje, ako si dieťa postupne, už od raného veku, osvojuje normy výstavby dialó-

gu, zdvorilostné normy, podobne ako žánrové normy z rozličných komunikačných sfér, napr. telefonický rozhovor, riekanku, pieseň, rozprávku a pod., ako sa zoznamuje s jednotlivými typmi komunikátov a postupne na ne vo svojom rečovom prejave nadväzuje, spočiatku úzko kontextovo viazane, postupne čoraz samostatnejšie a tvorivejšie.

Všetky tieto zložité procesy sú opísané prítlačným jazykom a ilustrované na mnohých reprezentatívnych príkladoch. V celej práci sa ukazuje opatrnosť, nevyhnutná pri interpretácii jazykových javov tohto obdobia. Pri interpretačne zvolenej metóde je dôležité nepodľahnúť nadinterpretácii. Autorka o tomto úskalí veľmi dobre vie – dokazujú to početné relativizačné vyjadrenia, ktoré nájdeme v interpretačných pasážach na celej ploche knihy: *mohlo by, snad, pripomína, obvykle, s približným významom, patrne, je obtížne rozlíšiť, možná, nejspíš* a pod.

Monografia *Když začínáme mluvit...* prináša do kontextu poznania vývinu česky hovoriaceho dieťaťa mnohé cenné poznatky, ktoré je možné chápať aj ako doplnky a potvrdenia poznatkov, zistených v doterajšom výskume vývinu slovensky hovoriacich detí. Zvlášť je potrebné zdôrazniť nasledujúce zistenia, ktoré sú z môjho pohľadu v českom a slovenskom kontexte poznania vývinu ranej rečovej ontogenézy originálne: vymedzenie, opísanie a interpretácia gesta „chytanie za ruku“ komunikačného partnera; naznačenie vytvárania mikroparadigiem typu polysémie, homonymie, synonymie, pravdepodobne aj antonymie, a to tak na úrovni verbálneho, ako aj neverbálneho vyjadrenia a kombinácie týchto typov vyjadrení; interpretácia dôležitosti metaforického a predovšetkým metonymického princípu v komunikačných prostriedkoch dieťaťa; poukázanie na skoré objavenie sa zárodokov súvetí a ranej narácie (autorka kladie, na rozdiel od iných autorov, začiatky narácie už do 16. mesiaca: radí k nim prípad, keď dieťa po príchode z prechádzky mame, ktorá na prechádzke nebola, „rozprávalo“, že na ihrisku spadlo z hojdačky, a to slovami „*houpe bá*“ – s. 179); naznačenie veľmi skorých prekurzorov reprodukcie cudzej reči v reči sledovaného dieťaťa; poukázanie na prítomnosť humoru ako komunikačnej stratégie vo veľmi ranom veku (a to aj humoru vo svojej podstate metalingvistického); poukázanie na zárodoky formovania sa individuálneho personálneho štýlu v ranom veku. Zdôraznenie predchádzajúcich zistení, samozrejme, neznižuje prínos mnohých ďalších faktov, interpretácií, teoretických analýz a vysvetlení, s ktorými sa v knihe Lucie Saicovej Římalovej stretávame.

Práca zároveň potvrdzuje oprávnenosť konštruktivistického metodologického postupu založeného na interakčnom chápaní interpretácie rečovej produkcie dieťaťa, pravda, s vedomím neustáleho rešpektovania interpretácie založenej na konzistentnosti toho, čo by sme pracovne mohli nazvať komplexný transakčný komunikačný znak, ktorého obsah, forma a funkcia sa často rodí vo vzájomnej negociácii dieťaťa a jeho okolia. K jej prínosom patrí aj neuzavretosť viacerých problémov, poukázanie na to, kam ďalej môže (a dúfajme, že bude) výskum pokračovať, a to tak vo vymedzenej metóde longitudinálnej individuálnej prípadovej štúdie, ako aj vo vzťahu k rozširovaniu materiálu a rozširovaniu metód v snahe overiť či potvrdiť takto získané poznatky.

Daniela Slančová
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Profesor Ján Kačala má na svojom doterajšom či súčasnom autorskom konte 16 samostatných vedeckých monografií. Diapazón jeho bádateľských záujmov je široký a imponujúci: dokumentujú i reprezentujú ho tituly venované najmä tematike syntaxe, sémantiky, jazykových kategórií, spoločenských i politických rozmerov jazyka, dejín spisovnej slovenčiny. Pri tejto príležitosti však načim v prvom rade pripomenúť a potvrdiť jeho dlhodobý a systematický záujem o *literárny jazyk* (t. j. jazyk slovesnosti, písomností zameraných predovšetkým na plnenie esteticko-informačných funkcií a cieľov), o jeho úlohu pri plnení estetického zámeru autora a formovaní i utváraní *normy spisovného jazyka*. Tento Kačalov bádateľský záujem sa doteraz najvýraznejšie reflektoval v knižných publikáciách *Kultúrne rozmery jazyka* (1997) a *Slovenčina v literárnej praxi* (2006).

V najnovšej knižnej práci s titulom *Jazyk majstrov* prezentuje Ján Kačala výsledky svojich kontinuálne pokračujúcich a novších analýz „básnického i prozaického jazyka vrátane textov určených deťom a mládeži, ako aj prekladových textov v slovenčine“ (s. 7). Okrem analýz zaradil na začiatok publikácie aj niekoľko aktuálnych jazykovokultúrnych štátí, reagujúcich na konkrétne problémy súčasnej jazykovej praxe. Osem takých štátí tvorí osem podkapitol (v obsahu nečíslovaných, no v texte knihy už numerovaných) prvej kapitoly nazvanej *Jazyk, spisovný jazyk a literárny jazyk*. Už v prvej podkapitole autor akcentuje tézu o dvojjedinej podstate jazyka, ktorý jestvuje ako systém jednotiek a zákonitostí v jazykovom vedomí (t. j. jestvuje ako *ideálna entita*), ale reálne funguje v reči. Na tomto mieste možno pripomenúť aj ďalšie východiskové premisy autora, ktoré potom uplatňuje pri analýzach konkrétnych textov. Stabilný systém a menlivá reč sú dva fenomény, ktoré sú synergicky zviazané; jeden bez druhého nejestvuje a nefunguje. Systémové usporiadanie jazyka – základný a nesuplovateľný predpoklad toho, aby sme sa mohli prostredníctvom jazyka dorozumievať – sa permanentne potvrdzuje a zároveň aj obnovuje pri praktickom používaní jazyka v reči. Nemožno nesúhlasiť ani s názorom J. Kačalu o tom, že „reč je nevyčerpatelným zdrojom inšpirácií pre systém, do ktorého prináša vývinové popudy, dynamiku, námety na obohacovanie a obnovenie systému“ (s. 9).

V druhej podkapitole (nazvanej *Dar jazyka a jazyková osobnosť*) J. Kačala charakterizuje typ jazykovej osobnosti, pričom vydeľuje tri takéto typy. Dôležitým znakom autorom vyčleneného druhého, všeobecne prijímaného a chápaného typu jazykovej osobnosti je aj jej „pevná zakorenenosť v domácich jazykových aj všeobecne duchovných tradíciách, v národnej kultúre...“ (s. 15). Zreteľne tiež formuluje názor, že „sloboda jazyka“ je pre jazykovú osobnosť nespochybniteľná, no súčasťou takejto slobody je aj „dobrovoľná ochota a schopnosť“ príslušnej jazykovej osobnosti pohybovať sa v hraniciach prijatej jazykovej normy. Prekročenie hraníc je možné i prípustné, no podľa J. Kačalu by to malo byť prekročenie tvorivé, funkčné a odôvodnené plnením istého špecifického a stanoveného (napr. odborného, estetického) cieľa.

V štvrtej podkapitole sa autor pýta, či si uvedomujeme svoj jazyk, resp. ako ho vnímame. Odpoveď na tieto otázky hľadá a odpovede okrem iného sprostredkúva etymologizujúcimi výkladmi o starobyľom slovanskom i slovenskom slove *lub*, označujúcom prírodnú kôru alebo lyko získané z kmeňov stromov. J. Kačala vysvetľuje, že vo frazeologickom spojení *mať niečo*

za *lubom* sa slovo *lub* používa nemotivovane, t. j. bez zreteľa na jeho pôvodný a dnes už zastretý význam. V texte sa uvádzajú aj isté odkazy na literatúru (slovníky), uvádzajúcu heslo *lub*. Na s. 23 nachádzame nie celkom korektný údaj o tom, že slovo *lub* je spracované aj „v staršom *Slovníku z literatúry aj nárečí*, ktorý skoncipoval a roku 1924 vydal Miroslav Kálal.“ Niet pochyb o tom, že citovanie tohto staršieho slovníkového diela (v zahraničí neraz pokladaného priam za nárečový slovník) je v súčasnosti značne „rozptýlené“. Dokazuje to napr. aj konštatácia, uvedená v *Jazyku majstrov* na s. 67: „... zachytáva ho (tentoraz sa píše o slove *žbrilať*, pozn. IR) Karel Kálal vo svojom *Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí* z roku 1924...“ Určujúci prívlastok *slovenský* je v poriadku, vročenie slovníka a meno autora pri tomto vročení už celkom korektné nie je. Treba pripomenúť, že vydania tzv. kálalovského slovníka z r. 1923 a 1924 sú úplne či absolútne – takpovediac do bodky – identické, a preto je prinajmenšom prekvapujúce, že na „titulke“ sú rozdielne údaje: vydanie z r. 1923 má uvedených ako „spracovateľov“ (teda vlastne spoluautorov) Karla Kálala a Miroslava Kálala, inak otca a syna; pri vydaní z r. 1924 Miroslav Kálal mierne modifikoval údaje na titulnom liste a za autora označil už iba seba. V texte podkapitoly sa uvádzajú aj ďalšie lexikografické diela, ktoré registrujú slovo *lub* (okrem HSSJ napr. aj najnovší *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L* z r. 2011), no II. zväzok *Slovníka slovenských nárečí* z r. 2006, v ktorom je dôkladne spracované polysémické heslo *lub*, v tomto malom „súpise“ chýba.

V šiestej podkapitole nazwanej *Vzbura jedného pohlavia proti jazyku?* sa autor venuje problémom prechýľovania, resp. neprechýľovania ženských priezvisk, ktoré sa v súčasnosti na Slovensku stávajú nielen jazykovokultúrnymi, ale aj spoločenskými problémami. Jazykovedci sa často usilujú upozorňovať na neadekvátnosť a neprimeranosť celého komplexu javov, súvisiacich napr. s narastajúcou *deflektivizáciou* vlastných mien (proprií), ale ich odborné výklady sa nestretajú a neprijímajú iba s pochopením či porozumením. Prestíž slovenskej jazykovedy a jazykovedcov niekedy spochybňujú najmä tí občania, ktorí si k svojmu priezvisku uplatňujú – nepochybne ovplyvňovaní a „motivovaní“ aj vzorom rýchlokvasených tzv. celebrit – takpovediac vlastnícky vzťah. (A navyše si pravdepodobne myslia, že v demokracii sa „všetko môže a nič nemusí.“) Tieto názory Jána Kačalu majú teda stále aktuálny *raison d' être*.

Autor pripomína, že dve stránky osobného mena – t. j. osobná a spoločenská – sa v istej situácii môžu stať zdrojom nezhôd a napätia, ktoré sa reflektuje aj v prípade neprechýľovania ženských priezvisk. Spolu s autorom považujeme za nesporný a nespochybniteľný fakt, že neprechýľovanie slovenských (domácich) priezvisk v našej jazykovej situácii zásadne „protirečí jazykovým zákonitostiam“ slovenčiny. Prípona *-ová*, ktorá sa pripája k základu mužskej podoby mena, majúceho povahu substantíva (v nominatívnej podobe), nezastupiteľne identifikuje ženskú osobu a odlišuje ju od mužskej; v slovenčine je nielen prirodzená, ale aj nanajvýš potrebná. Neohýbanie mužského mena ako označenia ženy pôsobí na používateľa spisovnej slovenčiny ako niečo absurdné, lebo „neohýbanie takej elementárnej jednotky, ako je meno, stojí úplne proti všetkým zákonitostiam nášho jazyka“ (s. 30).

K autorovým výkladom o (ne)prechýľovaní priezvisk by sme radi pripojili poznámku o ďalšom tzv. trendovom jave v súčasnej jazykovej situácii. Dlhé roky platná a používaná dvojmenná pomenovacia (antroponymická) sústava, uzákonená patentom Jozefa II. r. 1780 (tvorí ju rodné/krstné meno + priezvisko), akoby nestačila: pribúdajú prípady (resp. narastá frekvencia používania) tzv. „trojmiestnej sústavy“. Vydaté ženy k svojmu rodnému menu „pri-

dajú“ manželovo priezvisko v základnej (nominatívnej) podobe, ktoré doplnia svojim dievčenským (pomocou prípony *-ová* ústrojne utvoreným či prechýleným) priezviskom. A tak sa v médiách stretávame napr. s podobami *Miriam Šmahel Kalisová*, *Petra Stano Matašovská*, *Zuzana Reháková Štefečeková* a i. Sú to hybridné a v spisovnom jazyku nepotrebné podoby či tvary; takáto „trojmennosť“ je nežiaduca.

Podľa slov samotného autora rozhodujúcu časť knihy tvoria vlastné jazykové rozbor literárnych textov, zaradené do druhej a tretej kapitoly publikácie. Ján Kačala tvorivo, citlivo a inšpiratívne analyzuje básnické i prozaické diela pätnástich majstrov jazyka; v dvoch prípadoch ide o prekladateľov. Výber jednotlivých autorov aj ich analyzovaných diel, ktorý prirodzene nesie aj „stopy“ individuálneho či subjektívneho vnímania a čítania textov, akceptujeme a rešpektujeme, nebudeme ho komentovať. Väčšina z 15 analytických statí, ktoré Ján Kačala napísal o jazyku majstrov či majstrov jazyka, bola už predtým publikovaná v odborných časopisoch; v novom spracovaní sú tieto texty príslušne jazykovo i štylisticky upravené a doplnené.

Do druhej kapitoly (*Literárny jazyk v zrkadle vedy*) zaradil J. Kačala 12 statí, analyzujúcich konkrétne diela vybraných literátov, do tretej kapitoly (*Majstri básnického jazyka o jazyku*) iba 3 štúdie. Je to istá markantná „rozsahová disparita“, no má svoju logiku. V tretej kapitole sa prezentujú a komentujú – ako to vychodí priamo z jej názvu – výpovede príslušných majstrov jazyka o materinskom jazyku. V publikácii zaradené analytické state J. Kačalu sú myšlienkovito „sýte“ a podnetné; z viacerých – napr. aj z priestorových – dôvodov sa však pri tejto príležitosti o všetkých nemožno podrobnejšie vyjadrovať. Uvedieme – niekedy aj mierne parafrázované – názvy všetkých podkapitol (štúdií), no „obsah“ niektorých budeme iba stručne glosovať.

Martina Kukučina pokladá Ján Kačala za výrazného tvorcu slovenského prozaického slovenského literárneho jazyka na konci 19. storočia. Toto konštatovanie a hodnotenie tvorí názov prvej podkapitoly práce, v ktorej autor stručne sumarizuje a pripomína aj viaceré staršie výsledky výskumov „magicky prítazlivého jazyka tohto veľkého slovenského prozaika“ (s. 44). Podrobným štúdiom rozkošateného diela *Martina Kukučina* dospel k názoru, že tento prozaik obsiahol celú šírku prostriedkov slovenskej literárnej reči na konci 19. storočia. Vo svojej tvorbe majstrovsky využíval celé lexikálne, frazeologické, tvarové a syntaktické bohatstvo slovenského jazyka. Na potvrdenie a ilustráciu svojich téz využíva – rovnako ako vo všetkých ďalších charakteristikách jazyka vybraných majstrov slova – relevantné a preukazné doklady, vyexcerpované z jednotlivých prác M. Kukučina.

Jazyk v intelektuálnom románe *Márie Bátorovej* študuje a hodnotiaco analyzuje J. Kačala v druhej kapitole i v druhej podkapitole svojej knižnej práce. Je prirodzené, že vzdelanecké prostredie, v ktorom sa roku 2010 vydaný román *Stred* odohráva, sa odráža vo všetkých rozhodujúcich oblastiach autorkinho literárneho jazyka, a to v oblasti slovnej zásoby, syntaxe a taktiež v štýle. Na stvárnenie témy a naplnenie svojho estetického zámeru M. Bátorová využíva napr. aj terminológiu viacerých spoločenskovedných odborov, ako je napr. antropológia, archeológia, etnológia, filozofia, literárna veda, psychológia, sociológia a i. J. Kačala uvádza (na s. 61 an.) množstvo v románe použitých terminologických či profesionálnych výrazov z príslušných vedných disciplín. Pozitívne hodnotí aj skutočnosť, že výraznou súčasťou stvárnovaného intelektuálneho prostredia je vyjadrovanie zreteľného slovenského národného postoja.

Jazyk modernej prózy pre deti a mládež prezentuje Ján Kačala na príklade dvoch románov Juraja Šebestu. Túto stať, v texte publikovanú na s. 69 – 80 a označenú ako 3. podkapitola, ešte ďalej výnimočne „vnútorne“ člení na sedem nadpismi špecifikovaných častí. Tie sa však, žiaľ, opäť číslujú arabskými číslicami, ktoré sa typograficky iba nepatrne odlišujú od číslovania podkapitol. (Takéto „usporiadanie“ textu čitateľa trocha mátie, pretože napr. na s. 78 je titulok 7. *Funkčnosť a nefunkčnosť jazykovej chyby v literatúre*, patriaci k stati o románoch J. Šebestu, no už na s. 80 sa začína ďalšia (nová) podkapitola č. 4, nazvaná *Kladné (aj) jazykové posolstvo v prózach Antónie Revajovej*.) Ján Kačala konštatuje, že pre celkovú povahu Šebestovho literárneho jazyka, používaného v románoch *Keď sa pes smeje* a *Venussha*, je charakteristická najmä jeho „viacvrstvosť či priam mnohvrstvosť“ (s. 70). Tá je zjavne podmienená autorovým úsilím zachytiť realitu celostne a komplexne, aby sa naplno ukázala zložitnosť dnešného života mládeže. V tejto podkapitole je veľa príkladov z mládežníckeho slangu, v istom zmysle prekvapujúco – na rozdiel od iných statí – neuvádzaných vždy v kurzíve. Po „otomistoch“ a „pohodároch“ medzi (mladšími) používateľmi jazyka pribúdajú aj „dávateľia“: sloveso *dat’ – dávať* (niečo i niekoho, napr. skúšku i súpera v športe) má v slangových prejavoch mládeže, ako to konštatuje aj J. Kačala, vysokú a stále stúpajúcu frekvenciu. V stati sa tradične uvádzajú aj isté jazykové neprimeranosti či priam chyby v analyzovaných literárnych dielach. – Antónia Revajová napísala dielógiu *Johanka v Zapadáčiku* (I) a *Zlom väz, Johanka* (II). Podľa Jána Kačalu zaujíma táto autorka medzi súčasnými autormi literatúry pre deti a mládež osobitú miesto podaním vybratej témy najmä z hľadiska výberu charakterov postáv. Jej starostlivý prístup k výberu jazykových prostriedkov sa okrem iného prejavuje aj v úspornom zaobchádzaní so slangovými prostriedkami.

Slavka Liptáková napísala knihu s názvom *Dierožrút*, ktorú ilustroval jej manžel; rodičia ako autori venovali knihu svojim deťom. J. Kačala v krátkej stati pozitívne hodnotí autorčino široké narábanie s frazeologizmami, ktoré vníma ako významnú dimenziu tejto knihy. Podobne stručne prezentuje publikáciu *Zlatá reťaz*, ktorú zostavila Elena Slobodová. Práca má dlhý (a zároveň vysvetľujúci) podnadpis *Rozprávky, povrávky, príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky, veršovanky, vyčítanky, hry, koledy, spievanky a zvyky pre najmenších i väčších*. Ide vlastne o prerozprávané a upravené „žánre“ ľudovej slovesnosti.

Ondrej Sliacky predstavuje vybrané pozoruhodnosti Slovenska v presnej vecnej podobe popularizujúcou a živou beletrizujúcou formou. Svoj autorský cieľ realizuje v publikácii *Divy Slovenska nielen pre deti alebo Vlastiveda ako lusk*, ktorú vydala Matica slovenská roku 2013. (Je to siedma podkapitola druhej kapitoly recenzovanej práce. Možno poznamenať, že slovenčina síce pozná *lusk* vo frazeologických spojeniach, ale v prirovaní v titule ho nevnímame ako jednoznačne pozitívnu inováciu.) Ján Kačala vidí osobitosť Sliackeho tvorivého autorského postupu najmä v tom, že sa mu v záujme dosiahnutia stanoveného cieľa podarilo účinne spojiť vybrané encyklopedické poznatky so živým beletrizovaným – na niektorých miestach aj rozprávkovým – podaním. O. Sliacky v knihe píše o mnohých sférach ľudskej činnosti a práce, a to ho núti využívať v oblasti slovnnej zásoby viaceré terminologické pomenovania z rozličných odborov. Ako „znamenitý znalec spisovného jazyka v jeho spisovnej, ale aj nárečovej podobe“ (J. Kačala na s. 97) bol na prácu nad svojou knihou podistým dobre pripravený. Vo svojich textoch oživuje aj niektoré menej známe, ale v klasickej literatúre sa vyskytujúce (nárečové) slová. Slovo *gápel’* (etnografia pozná aj podobu *gepel’*) vykladá ako „zariadenie, ktoré zo studne čerpalo slánú vodu – soľanku“. Tento výklad nie je však celkom adekvátny:

gepel' je (dobytkom poháňaný) prevodný mechanizmus, ktorý zväčšuje počet otáčok a slúži na prenášanie sily zvierat na poháňaný stroj (čerpadlo, šrotovník, mláčačka a i.). V takomto význame ho registruje napr. aj *Slovník slovenských nárečí I* z r. 1994.

Medzi majstrov slova zaraďuje Ján Kačala aj popredného autora vecnej literatúry Emila Benčíka. V ôsmej podkapitole približuje Benčíkovu knihu o troch slovenských kráľoch ducha, ktorých predstavujú traja slovenskí básnici a verejní činitelia, a to Janko Kráľ, Svetozár Hurban Vajanský a Pavol Országh Hviezdoslav. Týmto trom osobnostiam sú venované samostatné časti knihy s názvami *Bol raz jeden Kráľ*, *Uväznený vietor* a *Posledný žalm*; kniha nesie súhrnný názov *Králi ducha*. Autor si zvolil formu beletrizovaného rozprávania, opierajúceho sa o historické skutočnosti, pomocou ktorej príťažlivo sprostredkúva a približuje čitateľovi básnickú tvorbu, životné postoje a osudy troch výrazných osobností slovenskej literárnej kultúry. Ján Kačala pozitívne hodnotí jazyk a štýl, ktorým Emil Benčík zaodel svoje rozprávanie. Výber lexikálnych, morfológických a syntaktických prostriedkov prezrádza autorovo dôverné poznanie a majstrovské ovládanie týchto jazykových prostriedkov; príslušné ilustračné doklady tieto konštatácie potvrdzujú.

Viacere podnety na relevantné recenzné pripomienky a poznámky poskytuje Kačalova stať (II. kapitola/9. podkapitola) nazvaná *Presný vedecký jazyk v preklade Životopisov slávnych filozofov*. Toto dielo gréckeho historika a doxografa Diogena Laertia (*Encyklopédia Beliana* uvádza jeho meno v podobe Diogenés Laërtský), ktoré označil jeho prekladateľ Miloslav Okál za „jediné zachované dejiny gréckej filozofie“, vyšlo v slovenčine prvýkrát už roku 1954; Ján Kačala vo svojom texte analyzuje (príslušne pravopisne upravený) jazyk vydania z r. 2007. M. Okál bol významný slovenský klasický filológ, znamenitý a dôverný znalec celého antického kultúrneho dedičstva; na mimoriadne náročný preklad diela bol vynikajúco pripravený. Diogenov štýl v jednotlivých častiach diela nie je jednotný a jednoliaty; autor využíva a používa štýl vedecký, vedecko-popularizačný, epištólarý (v texte na s. 115 uvedená podoba *epistolárny* je zrejme iba tlačovou chybou), konverzačný, esejistický a umelecký. Náročnosť prekladu podľa nášho názoru umocňuje aj fakt, že M. Okál musel vyriešiť celý rad problémov súvisiacich s prepismi gréckych proprií (ale aj apelatív) do slovenčiny, so skloňovaním mnohých v slovenčine neznámych osobných vlastných mien, s tvorením obyvateľských mien a pod. Do tejto problematickej oblasti môžeme zaradiť napr. prepis mena filozofa *Thalesa* (tak M. Okál), ktorý sa však v encyklopedickej literatúre uvádza v podobe *Táles* (aj v spojeniach *Tálesova veta*, *Tálesova kružnica*), termín *kynici* (stúpenci kynizmu, starogréckej filozofickej školy), v ktorom v slovenčine ponechávame *k* napriek tomu, že aj väčšinu proprií kodifikujeme v ich latinizovanej podobe (porov. dvojice *Cilicia – Kilikia*, *Lýcia – Lýkia*, *Macedónia – Makedónia* a i.). Stať J. Kačalu o preklade Diogena je aj z tohto aspektu inšpiratívna.

V posledných troch statiach druhej kapitoly nachádzame rozbor literárneho jazyka troch básnikov. Ján Kačala píše napr. aj o intertextových dominantách rozsiahlej básnickej zbierky lekára Karola Kapellera nazvanej *Poézia a medicína*, vysvetľuje ideové pozadie zbierky básní od Petra Mišáka s názvom *Rozhovor na ulici*. Touto zbierkou vniesol autor do slovenskej poézie „možno nie celkom nové zvuky, (...) lebo jeho témy majú starobyľé, priam biblické rozmery, ale v každom prípade sú to zvuky nie obyčajné a hodnotovo veľmi potrebné“ (s. 135). – Ustálené prirovnanie možno pokladať za explicitný spôsob vyjadrenia symbolickej platnosti jazykového pomenovania. Profesor Ján Kačala si všima prirovnanie a jeho

funkcie v tvorbe Milana Rúfusa, pričom vychádza z excerptcie jeho zbierok *Básne, Modlitbičky, Nové modlitbičky, Epištoly staré i nové*. Intertextová funkcia prirovnani sa naplňa prepojením básnikových modlitbičiek s kresťanskými modlitbami.

Na začiatok tretej kapitoly, približujúcej a vysvetľujúcej „pochvaly“ majstrov básnického slova o jazyku, zaradil J. Kačala stať nazvanú *Vzťah Viliama Turčányho k jazyku*. Tento vzťah označuje za mnohorozmerný, pričom táto „mnohorozmernosť“ vyplýva z bezprostredného pracovného zaujatia majstra Turčányho v poézii, vedeckej spisbe, prekladaní aj v textológii“ (s. 142). Značný priestor venuje prezentácii tvorivej prekladateľskej dimenzie diela V. Turčányho. Osobitnú pozornosť venuje prekladu staroslovienskeho *Proglasu*; v tejto súvislosti konštatuje aj existenciu iných podôb tohto textu Konštantína Filozofa. Užitočné sú aj výklady o starosloviencine a význame slova *jęзыкъ*. V súčasnosti už však v texte prinajmenšom anachronicky pôsobí „zapisovanie“ jerov číslicami 6 (tak sa označuje mäkký či predný jer) a 7 (zadný resp. tvrdý jer), napr. *Proglas7 jest7 světu jevan6gel6ju* (s. 144).

Majstri slova sa neraz úprimne a vrúčne vyjadrujú o jazyku ako nezastupiteľnom nástroji poetického videnia, ale „knižným spôsobom vyslovený hold jazyku a osobitne slovenčine je ojedinelý“ (s. 150). A práve v tom vidí Ján Kačala výnimočnosť Štefana Moravčika ako básnika, ale aj ako literárneho tvorca vo všeobecnosti. V stati *Moravčikov jedinečný hold slovenčine*, ktorá tvorí druhú podkapitolu tretej kapitoly, vzdáva úctu jeho knihe *Mágia reči*. V tomto diele sa autorovi podarilo dokázať, že jazyk nenahraditeľným spôsobom akumuluje duchovnú energiu predchádzajúcich generácií. V rozbere citované doklady svedčia o tom, že veľmi častým spôsobom „podania vecí“ v Moravčikovej literárnej tvorbe je jazyková hra.

V poslednej – tretej – podkapitole svojej najnovšej knižnej práce analyzuje Ján Kačala *Jazyk v spomienkovej próze z pera jazykovedca a spisovateľa Antona Habovštiaka*. Kniha *Túžba po poznaní* (vydaná r. 2003) svojou tematikou a spôsobom spracovania nepochybne patrí do memoárovej literatúry, no text má viacero vrstiev či línií. Mal som príležitosť prežiť s Antonom Habovštiakom niekoľko desaťročí na jednom pracovisku a zblízka sledovať jeho jazykovedné – konkrétne dialektologické – počiny i literárnu dejateľnosť. O jeho bytostnej spätosti s rodnou Oravou a „náruživom zbieraní vzácných nárečových textov aj jednotlivých nárečových slov v pôvodnom ľudovom prostredí“ (s. 157) niet nijakých pochyb. Získaný materiál tvorivo pretavil do mnohých pôsobivých zbierok rozprávok a povestí (len do r. 1989 ich vydal vyše dvadsať), a zaiste aj preto nejeden literárny kritik v ňom videl novodobého Dobšinského. Protikladom ľudového prostredia i jazyka sú v spomienkovej *Túžbe po poznaní* pasáže venované jazykovede a jej výskumom. Ján Kačala v štúdiu uvádza aj niekoľko ilustračných dokladov z tejto oblasti; niektoré citované údaje nie sú však vecne celkom presné. Už r. 1980 vyšiel *Ukážkový zväzok Slovníka slovenských nárečí* (nie *Slovenského nárečového slovníka*; s. 156). V odbornej literatúre ťažko nájde oporu názor, že predkovia praslovanských Slovákov začali z juhovýchodu prichádzať už v 3. storočí n. l. (s. 163). Tieto drobné nepresnosti však neprotirečia konštatácii J. Kačalu, že autorovi *Túžby po poznaní* sa podarilo účinne spojiť dva základné tematické prúdy (t. j. rozprávací a výkladový), takže kniha pôsobí ako vyrovnané a vyvážené dielo.

Atque verba habent sua fata – ‚aj slová majú svoje osudy‘. A zložitá väzobná súvzťažnosť materinskej reči, ukryté v dielach majstrov jazyka, sú fenoménmi pramenných studní a zdrojov národnej identity. Ján Kačala v svojich štúdiách rozoberá a odкрýva taje a tajomstvá literárneho jazyka, ktorého prostredníctvom sa formujú aj jazykové vzory, využívané pri kul-

tivovaní vyjadrovania spoločnosti. Možno súhlasiť s autorom, že osobitným typom jazykového vzoru sú jazykové osobnosti ako všeobecne známe a uznávané authority. *Majstrom jazyka* sa podľa nášho názoru však nestáva každý, komu sa v dnešnom svete podarí vydať básnické či prozaické dielo. Toto vzácne epitetonické obrazné pomenovanie výnimočných tvorivých osobností dokonale formulujúcich svoje myšlienky slovom či písmom – pričom nemáme na mysl iba literátov – nemožno a netreba rozmieňať na drobné.

Ivor Ripka
Bratislava

AKTUÁLNE OTÁZKY TERMINOLÓGIE MARKETINGU. Eds. Jana Levická – Kristína Viestová. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2014. 210 s. ISBN 978-80-971690-1-5

Zborník *Aktuálne otázky terminológie marketingu* je pozoruhodným a kompaktným dielom, ktoré vydal Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Jeho redaktorky prof. Ing. Kristína Viestová, CSc., a Mgr. Jana Levická, PhD., sa pokúsili otvoriť neľahkú, no o to naliehavejšiu oblasť marketingovej komunikácie, ktorej nová terminológia v značnej miere preniká do mnohých oblastí nášho každodenného života.

Publikácia je výsledkom vedeckej konferencie, ktorá sa konala 16. októbra 2014 v Bratislave, a obsahuje 14 príspevkov od 21 autorov, ktoré sa zaoberajú špecifickou problematikou marketingu, marketingovej komunikácie a terminológie. Väčšia časť autorov pôsobí v akademickom prostredí. Zborník prináša relevantné informácie o chápaní komunikačno-odborných prienikov do širokého a vysokým tempom sa rozvíjajúceho odvetvia marketingu. Niektorí z autorov a spoluautorov sú zo zahraničia (Chorvátsko, Česká republika, Poľsko) a svojimi hodnotnými príspevkami s množstvom praktických príkladov rovnakou mierou prispievajú k odbornej úrovni tejto vysoko aktuálnej publikácie.

V úvode zborníka sa Jana Levická, jedna z jeho editoriek, vyjadruje k doterajším aktivitám Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave v terminologickej oblasti a okrem iného poukazuje na dôležitosť interdisciplinárnej spolupráce pri prijímaní nových termínov. Je to stále otvorená téma, keďže odbornú komunikáciu sťažuje práve nejednotnosť v používaní odborných výrazov, ktoré v niektorých oblastiach „zdomácneli“ prevzatím ich pôvodnej formy, čo v konečnom dôsledku evidentne vedie ku komunikačným „trhlinám“ v našom každodennom ústnom či písomnom dorozumívaní.

V prvom príspevku *Obchodno-spoločenské centrá* sa Lucia Folvarčíková z Obchodnej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave venuje dôkladnej analýze, definovaniu a kategorizácii jednotlivých obchodno-spoločenských centier vzhľadom na ich funkčnú a obsahovú náplň. Poukazuje na nejednotnosť používania pomenovaní a terminológie rôznych typov obchodno-spoločenských centier, ktorá vyplýva z nejednoznačných kritérií na ich rozlišovanie. Od stručnej genézy vzniku týchto centier prichádza ku konkrétnym definíciám typov súčasných tradičných a špecializovaných nákupných centier podľa kategórií na základe ich veľkosti a využitia. Vysvetľuje tu napr. pojmy ako *Retail Park* či *Factory Outlet Center*. Zaujímavosťou sú tiež kategorizačné údaje veľkosti zastavaných plôch nákupných centier s hrubou prenajímateľnou plochou v štvorcových metroch, ktoré autorka uviedla v prehľadnej tabuľke.

Stále aktuálnu tému používania anglicizmov v terminológii marketingu pripomína trojica autorov Marián Gúčik, Andrzej Rapacz a Kristína Pompuřová z Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Cieľom ich príspevku bolo posúdiť mieru prítomnosti a vhodnosti používania anglicizmov v terminológii. Autori sa vyslovujú za používanie domácich alebo zdomácnených termínov a kritizujú nenáležité preberanie anglicizmov. Pri čítaní tohto príspevku si môže čitateľ uvedomiť, aké množstvo anglicizmov každodenne prijíma a používa. Sú to slová, ako napr. *biznis*, *míting*, *korektnosť*, *spam*, *blog*, *celebrita* a mnohé iné. V obsiahlej tabuľke marketingovej terminológie v štyroch jazykoch (angličtina, francúzština, poľština, slovenčina) jasne vidieť, ktoré jazyky majú najviac zdomácnených ekvivalen-

tov a ktoré majú prvenstvo v používaní anglicizmov. Veľmi výstižne sú pomenované aj fungujúce praktiky a stratégie používania anglicizmov v odbornej a akademickej komunikácii.

Katarína Holúbeková z Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici sa vo svojom príspevku *Ekvivalenty spotrebiteľa v cestovnom ruchu* pokúša ozrejmiť rôzne funkčné ekvivalenty pojmu *spotrebiteľ* v cestovnom ruchu, pričom ponúka príslušné explikácie lexém ako *klient*, *host* a *spotrebiteľ*, ktoré v tejto oblasti nadobudli špecifický význam. V snahe ozrejmiť uvedené pojmy v praxi autorka uvádza aj zaujímavé príklady scenárov zo života, napr. oslava 30. narodenín vo Vysokých Tatrách, darček rodičom od dcéry v podobe 10-dňového zájazdu do Egypta či zaplatenie poznávacieho zájazdu do Južnej Ameriky pre najlepších zamestnancov. Aj z občiansko-právneho hľadiska je znalosť týchto výrazov kľúčová, keďže ide o obsahovo dôležité informácie pre každého človeka, ktorý v súčasnosti zastáva rôzne úlohy ako konzument, cestovateľ či nákupca.

Na dôležitosť jednotnej terminológie z normatívneho hľadiska poukazuje príspevok Zuzany Komárovej a Zuzany Ihnátovej z Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave *Terminologické výzvy a hrozby marketingu a komunikácie*, ktoré niekoľkými príkladmi dávajú do pozornosti nejednotnosť, zamieňanie a generalizovanie termínov v marketingu. Kriticky sa vyjadrujú ku kalkovaniu či preberaniu niektorých anglicizmov, ktorým ich používatelia na Slovensku nerozumejú. Apelujú pritom na systematickosť a profesionálnu prácu terminológov pri zavádzaní nových termínov v oblasti marketingu a marketingovej komunikácie. „Terminologickú nečistotu“ v oblasti marketingu vysvetľujú na konkrétnych príkladoch z angličtiny ako *marketingové 4 P* (*price, product, place, promotion*) či na anglických výrazoch uvádzaných na faktúrach *clientexecutive*, *frontdeskmanager*, ktoré môžu byť mätúce hlavne pre starších ľudí.

Príspevok trojice autoriek – Aleny Kusej, Petry Greškovej a Zuzany Danechovej *Neuromarketing – fenomén novej éry v marketingu, či „datamining“ osobnosti spotrebiteľa?* – z Fakulty masmédiálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave otvára pohľad do úplne neznámej a zároveň hraničnej oblasti marketingu – neuromarketingu, ktorý má skúmať správanie spotrebiteľa. Tento článok má širší záber, nie je výlučne zameraný len na terminologickú tému, pretože autorky v ňom analyzujú pôvod neuromarketingu a jeho využitie z perspektívy nových vedeckých trendov a etiky. Autorky tiež prezentujú výsledky výskumu marketingových podnetov, ktoré sa premietajú v rozhodovaní pri kúpe nových produktov. Neuromarketing opisujú ako nástroj, pomocou ktorého dokážeme porozumieť rozhodovacím procesom pri nakupovaní. Opisujú pritom nové neinvazívne metódy a techniky, ku ktorým patria *eyetracking*, elektroencefalograf, magnetoencefalografia, transkraniálna magnetická stimulácia. Tie bližšie vysvetľujú a vyjadrujú sa k nim aj z hľadiska etickosti vo výskumoch tohto druhu. Na záver si čitateľ môže prečítať zoznam veľkých nadnárodných firiem, ktoré služby neuromarketingu už využili.

Obširnu analýzu termínu *marketing* v dimenziách terminologickej práce „par excellence“ prináša Jana Levická z Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave v článku s názvom *Korpusová lingvistika v službách terminologickej práce – analýza termínu marketing*. Vychádza v nej zo špecializovaného korpusu Slovenskej terminologickej databázy ako unikátu svojho druhu na Slovensku. Formou multifunkčnej databázy zjednocuje terminológiu z rôznych vedných odborov. Príspevok možno zároveň vnímať ako vydarenú metodickú ukážku rešeršného procesu terminologickej práce cez koncipovanie definície, analýzy a vývoja až po

vytváranie terminologického záznamu. J. Levická primárne ozrejmjuje rôzne definície pojmu *marketing* v závislosti od jeho spätateľnosti, čo dokladá ukázkami zo špecializovaných textových korpusov.

Mária Magdolen z Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave spája vo svojom príspevku s názvom *Problematika neologizmov v online marketingu* fenomén marketingovej komunikácie vo forme online, pričom poukazuje na zamieňanie, nejednotnosť a krátku životnosť v používaní novoprevzatých výrazov v internetovej komunikácii. Vysvetľuje tu výhody online marketingu, uvádza príklady na neologizmy či okazionalizmy (príležitostné slová), ktoré sa často objavujú v rôznych internetových fórach a sociálnych sieťach. Autorka prináša aj zaujímavé ukážky tzv. novotvarov z internetovej reklamy aj s ich vysvetlením (napr. slová *gadget*, *widget*, *fraud*, *banner* a pod.), prípadne používanie akroným (napr. *PPC*, *CTR*). Takisto uvádza jednotlivé prípady blendingu, napr. *advergaming*, (z *game*+*advertisement*), *moblog* (*mobile*+*blog*), *webisode* (*web*+*episode*), kalkovania (napodobňovania morfematickej a sémantickej štruktúry cudzieho slova) a odvodzovania pomocou polopredpôn, ktoré pochádzajú zo skratiek (napr. *e-noviny*, *e-obchod*, *m-banking* a pod.), čo v konečnom dôsledku možno vnímať ako jazykovú kreativitu v snahe byť moderný a štýlový.

Od terminologickej témy sa čiastočne odkláňajú aj autorky Radka Marčeková a Veronika Kondeková z Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici príspevkom *Nové trendy v marketingovej komunikácii a ich využívanie v hoteloch na Slovensku*, ktoré realizovali zaujímavý prieskum nových trendov (a zároveň pojmov) v marketingovej komunikácii troch vybraných hotelov na Slovensku, do ktorého zahrnuli aj zákazníkov týchto hotelov. Čitateľa určite zaujmú rôzne formy a nové trendy získavania zákazníkov v cestovnom ruchu, ktorých pomenovania nie sú zaužívané v bežnej komunikácii. Sú to najmä *guerilla marketing*, *buzz marketing*, *marketing podujatí*, *virálny marketing* a *mobilný marketing*. Všetky tieto pojmy v článku autorky podrobne opísali a zrozumiteľne vysvetlili, čím danú problematiku priblížili aj nezainteresovanému čitateľovi.

Ludovít Nastišin a Martin Mudrík z Fakulty manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove sa v príspevku s názvom *Branding, imidž a reputácia a ich význam v súčasnom marketingu* pokúsili vymedziť príbuzné termíny v oblasti marketingu, predovšetkým – *branding*, *imidž značky*, *reputácia spoločnosti*, ktoré sa v súvislosti so snahou obchodných spoločností o vytváranie ich dobrého mena na trhu v praxi často zamieňajú. Tieto termíny autori podrobili analýze ich obsahovej stránky, pričom obraz o tomto výseku marketingovej terminológie doplnili o ďalšie príbuzné termíny a zároveň upozornili na úskalnia ich ekvivalentácie pri preklade do angličtiny. Uvedenými termínmi z oblasti marketingu a budovania dobrého mena a imidžu sa autori pokúšali ozrejniť ich používanie na základe sumarizácie poznatkov z citovanej dostupnej zahraničnej literatúry.

Komplexný pohľad na marketing a jeho terminológiu ponúka vo svojom príspevku v angličtine *From marketing to trženie and back* Ivanka Rajh zo Zagreb School of Economics and Management. Príspevok sa opiera o dvojjazyčný korpus textov učebníc, ktorý obsahuje učebnice napísané v chorvátčine a slovinčine, ako aj slovinský a chorvátsky preklad učebnice *Marketing Management* Ph. Kotlera porovnávajúcej terminologickú jazykovú politiku uplatňovanú v týchto jazykoch. Autorka podčiarkuje dôležitosť inštitucionálnej terminologickej politiky, akou je plánovanie a spolupráca odborníkov a terminológov. Autorka analyzuje aj univerzitné učebnice marketingu, pričom v štatistických frekvenčných tabuľkách prezentuje

používanie jednoduchých a zložených slov v chorvátskych a slovinských textových korpusoch. Prináša aj ukážky prekladov zložených slov najpoužívanejších marketingových termínov – *marketing, market, sale, price, brand* v chorvátskom a slovinskom jazyku.

Trochu iný pohľad na terminológiu podnikateľského prostredia prináša Helena M. Schurmann z Vysokej školy ekonómie a manažmentu v Bratislave v príspevku s názvom *Terminologický manažment ako nástroj podnikateľského úspechu*. Autorka venuje celú podkapitolu pojmu *terminologický manažment*, pričom ho charakterizuje z funkčného hľadiska ako komunikačný nástroj podnikateľských subjektov. Zdôrazňuje význam konzistentnosti v používaní „korporátneho“ jazyka v rámci daného podnikateľského subjektu a uvádza konkrétne príklady z rôznych oblastí hospodárskej praxe. Autorka na konkrétnych prípadoch z minulosti veľmi výstižne opísala nekonzistentné používanie viacjazyčnej terminológie. Dané problémy typu „čo sa môže stať, ak nefunguje fundované spracovanie terminológie“ ilustrovala na príkladoch z hospodárskej praxe, napr. v softvérovej lokalizácii, v pravidlách športu (prípád jazykového škandálu z majstrovstiev sveta v boboch), v terminologických problémoch na letiskách a v odborných výrazoch vo verejnej správe a politike. Tento spôsob názornej explikácie prípadových vzoriek by sme mohli považovať za jednu z možností, ako komunikovať a efektívne vysvetliť aj širšej (ne)odbornej verejnosti nutnosť venovať náležitú odbornú pozornosť spracovaniu terminológie.

Veľmi pozoruhodný a aktuálny je aj príspevok *Pracovné pozície v terminológii marketingu* Jany Štofilovej z Brna (Vysoká škola obchodní), ktorý poukazuje na prekladové problémy názvov pracovných pozícií, najmä v oblasti cestovného ruchu, pochádzajúcich z angličtiny, ktoré v cieľovej kultúre/jazyku nemajú funkčný ekvivalent, a preto sa mnohé preklady bez poznania ich obsahovej náplne často stávajú nezrozumiteľnými. Zaujímavosťou článku je predstavenie a opis terminológie ľudských zdrojov a názvy najrôznejších pracovných pozícií v cestovnom ruchu v angličtine a ich slovenské ekvivalenty, napr. *field manažéri* či rôzni iní „manažéri“, ktoré autorka vizuálne znázornila v hierarchickej organizačnej štruktúre hotela. Perličkou tohto príspevku je opis tzv. „neštandardných“ pracovných pozícií v zahraničných luxusných hoteloch a exotických destináciách, napr. *houseman, concierge, londyner, portér, bellman*, prípadne konkurenčne úderne pozície, ako napr. *ľudský zohrievač posteľe* v londýnskom hoteli Holiday Inn Kensington Forum, *večerný predčítač rozprávok* v hoteli Andaz či *odháňač holubov* v indickom hoteli Rambagh Palace.

Úspešnú bodku za sériou inovatívnych článkov predstavujú príspevky Kristíny Viesťovej z Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave a Jana W. Viktora z Krakova (Uniwersytet Ekonomiczny). V príspevku *Marketing a terminológia* reflektuje Kristína Viesťová teóriu marketingu ako vedy a ekonomickej činnosti v súvislosti s potrebou unifikácie marketingových termínov. Jeho súčasťou je aj prieskum medzi akademikmi o používaní marketingovej terminológie, ktorý je podnetným obrazom terminologickej gramotnosti predstaviteľov akademickej obce ako hlavnej súčasti vysokoškolského vzdelávania na Slovensku. Veľmi dôležitým zistením je, že zlepšenie vo vnímaní terminológie marketingu nenastalo a vo vzťahu k jej správne použitiu nenastala počas posledných niekoľkých rokov medzi akademickými pracovníkmi ekonomických škôl a univerzít zmena. Niektoré autorkou uvádzané neuspokojivé odpovede akademických pracovníkov z realizovaného prieskumu možno chápať ako priamu výzvu na zintenzívnenie komunikácie a informovanosti zo strany odborníkov, lingvistov a terminológov.

V poslednom príspevku v poľskom jazyku *Promocja komunikacja marketingowa – struktura systemu. Przyczynek w dyskusji nad terminologią marketingu* autor Jan W. Viktor sumarizuje marketingovú komunikáciu, jej vzťah k termínu *promotion* a pripomína účinky používania terminológie marketingu ako komunikačného nástroja v súvislosti s jeho rozmanitým obsahom a vlastnosťami. Vo vyselektovaných termínoch marketingovej komunikácie opisuje ich význam a uvádza príslušné ekvivalenty v poľštine, angličtine, nemčine a slovenčine.

Štrnásť príspevkov v zborníku *Aktuálne otázky terminológie marketingu* ponúka čitateľovi inšpiráciu a zároveň reflexiu, pretože sú spojené s oblasťou terminológie, procesmi a aktivitami jej vlastnými, ktoré možno multifunkčne využiť v práci akademikov, vedcov, jazykovedcov a všetkých odborníkov v oblasti marketingovej komunikácie. Zborník sa komplexne venuje konkrétnym páľčivým problémom terminológie, akými sú unifikácia, terminologická gramotnosť, neorganické a nefunkčné preberanie anglických termínov, systematická terminologická práca, vágnosť príbuzných termínov a ich následné zamieňanie, čo v konečnom dôsledku vedie k nedorozumeniam v komunikácii. Jednotlivé príspevky sú veľmi aktuálne, zodpovedajú úrovni vedeckých štúdií, čo umocňuje aj skutočnosť, že každý príspevok prináša nové poznatky, fakty, úvahy, návrhy a podnety pre ďalší výskum.

Pridanou hodnotou tohto zborníka je fakt, že prináša nové pohľady na terminológiu marketingu z viacerých perspektív – jazykovo-komunikačnej, marketingovej, psychologickéj a sociologickej. Väčšina príspevkov ponúka pohľad na terminológiu zo strany nelingvistov, čo je zaujímavé najmä z interdisciplinárneho hľadiska.

Tento interdisciplinárny experiment sa však, naopak, v niektorých článkoch nenáležite prejavil vo formálnej stránke jazykového prejavu, pretože príspevky môžu na čitateľa pôsobiť umelo a neprirodzene ako kalky, ktoré autori nelingvisti „vniesli“ do slovenčiny prebratím anglických lexikálno-štylistických prvkov.

Jozef Štefčík

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

STUDIA ACADEMICA SLOVACA 44

Prednášky 51. letnej školy slovenského jazyka a kultúry
Editori: Jana Pekarovičová – Miloslav Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2015.
ISBN 978-80-223-3915-5

OBSAH

Jana Pekarovičová – Miloslav Vojtech: Na úvod k 44. zväzku zborníka *Studia Academica Slovaca*

I. Ľudovít Štúr v jazykovo-kultúrnych a interdisciplinárnych súvislostiach (Rok Ľudovíta Štúra pri príležitosti 200. výročia jeho narodenia)

Juliana Beňová: Ľudovít Štúr na javiskách profesionálnych slovenských divadiel
Karol Csiba: Ľudovít Štúr ako téma v medzivojnovnej publicistike. Interpretácia vybraných publicistických textov
Juraj Dolník: Kultúrno-jazykový obraz Slovanov a Slovákov v diele Ľudovíta Štúra
Miloš Horváth: Obraz Ľudovíta Štúra na podklade kultúrnej interpretácie vybraných esejistických profilov Alexandra Matušku
Dušan Škvarna: Ľudovít Štúr a modernizácia slovenskej spoločnosti pred rokom 1848
Pavol Žigo: Ambície Štúrovho jazykového prototypu

II. 70. výročie ukončenia II. svetovej vojny a jej obraz v umení a kultúre

Ladislav Čúzy: Motív druhej svetovej vojny v prozaickej tvorbe Ladislava Ťažkého
Eva Filová: Internacionálny charakter Slovenského národného povstania vo filmovej krátkometrážnej tvorbe 1945 – 1989
Hana Hlôšková: Druhá svetová vojna ako téma folklóru a folkloristiky na Slovensku
Ľubomír Chalupka: K vývoju slovenskej hudobnej kultúry v rokoch 2. svetovej vojny
Dagmar Kročanová: Vojnová a povstalecká téma v Karvašovej dráme *Polnočná omša*

III. Gramatika slovenčiny pre cudzincov

Renáta Kamenárová: Substantívne vzory a deklinačný systém v slovenčine z lingvodidaktického hľadiska
Michaela Mošaťová – Eva Španová: Lingvodidaktické aspekty klasifikácie konjugačných tried v slovenčine ako cudzom jazyku
Jana Pekarovičová: Prezentácia a osvojovanie gramatiky slovenčiny ako cudzieho jazyka
Ján Sabol: Fonologické, morfológické a morfonologické typologické črty slovenčiny (ako cudzieho jazyka)
Marianna Sedláková: K pomernej chronológii času a spôsobu pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka z hľadiska prirodzenej komunikácie
Juraj Vaňko: Typológia vetných štruktúr v slovenčine (z hľadiska osvojovania si slovenčiny ako cudzieho jazyka)

IV. Aktuálne jazykovo-kultúrne témy a výskumy

Jozef Baďurík – Eva Benková: 500. výročie prvého stredoeurópskeho summitu v Bratislave
Viera Bartková: Medzinárodná komunita umelcov v Ríme a Slovensko
Olga Orgoňová – Kristína Piatková: Muži sú z Marsu, ženy z Venuše? Diskurz manželských párov na Slovensku

REFERÁTY

LEXIKOLOGICKO-LEXIKOGRAFICKÉ ODPOLEDNE NA POČEST 100. VÝROČÍ NAROZENÍ JOSEFA FILIPCE

5. února 2015 uspořádalo *Jazykovědné sdružení České republiky* v Praze ve spolupráci s oddělením současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR přednáškové odpoledne k uctění památky významného českého jazykovědce, lexikologa a lexikografa Josefa Filipce (1915–2001), dlouholetého pracovníka Ústavu pro jazyk český (v letech 1969–1977 vedoucího oddělení lexikologie a lexikografie, v letech 1971–1976 zástupce ředitele Ústavu).¹ Vědecky se Josef Filipce zaměřoval nejen na obor lexikologický a lexikografický, ale i na sémantiku, stylistiku češtiny a na aspekty obecně lingvistické. Podílel se redakčně a autorsky na třech velkých slovníkových dílech české lexikografie druhé poloviny 20. století – *Příručním slovníku jazyka českého* (1935–1957), *Slovníku spisovného jazyka českého* (1. vydání 1960–1971, 2. vydání 1989), v případě *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1. vydání 1978; 2., opravené a doplněné vydání 1994; třetí, opravené vydání 2003) byl nadto hlavním tvůrcem koncepce. Kromě badatelské činnosti Josef Filipce aktivně působil v několika jazykovědných organizacích (např. v Jazykovědném sdružení, kde v letech 1960–1995 vedl jeho lexikologickou sekci, v Kruhu přátel českého jazyka, v Societas linguistica Europaea nebo v lexikologicko-lexikografické komisi při Mezinárodním komitétu slavistů), soustavně se též věnoval činnosti popularizační, přednáškové a kriticko-recenzní.

V této souvislosti je třeba připomenout i Filipcův živý zájem o slovenské jazykovědné bádání, o kterém vypovídá nejen jeho aktivní účast na společných slovensko-českých vědeckých konferencích (srov. např. *Lexikografický sborník* 1953, sborník *Obsah a forma v slovné zásobe* 1984), ale také jeho bohatá recenzní a kritická činnost, viz např. posudek *Slovníka slovenského jazyka* vypracovaný spolu s M. Helclem, J. Macháčem a Z. Sochovou (1966) nebo recenze slovenských lexikografických děl – *Česko-slovenského slovníka* (Jazykovedný časopis 1981), *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (Naše řeč 1989), *Synonymického slovníka slovenčiny* (Naše řeč 1996).

Program setkání připravili členové oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i., a pozvaní hosté. Odpoledne bylo tematicky rozděleno do dvou bloků. První blok byl věnován zejména shrnutí tvůrčího přínosu a odkazu Josefa Filipce pro moderní českou lexikografii a jazykovědu vůbec. Ve druhém bloku zazněly osobní vzpomínky pamětníků a spolupracovníků, ať už jimi přímo přednesené nebo alespoň reprodukované členy lexikografického oddělení.

V úvodním příspěvku prvního bloku Zuzana Děngeová shrnula Filipcova životopisná data, profesní působení a publikační činnost. Po ukončení gymnázia v Kroměříži Josef Filipce

---

¹ U příležitosti Filipcova jubilea byla péčí bibliografického oddělení Ústavu pro jazyk český, v. v. i., vydána souborná *Bibliografie prací Josefa Filipce za léta 1948–2003*.

nastoupil roku 1934 na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, kde vystudoval obor slavistika – germanistika, poté roku 1939 odešel do Chocně a působil zde jako středoškolský profesor na Obchodní akademii, v roce 1947 odešel na výzvu Bohuslava Havráňka do akademického Ústavu pro jazyk český. – Zuzana Děngeová pak dále připomněla, že se Josef Filipce podílel nejen na tvorbě slovníků výkladových, ale i překladových a za svou činnost na poli lingvistiky získal i několik ocenění (např. v roce 1975 mu byla udělena stříbrná plaketa Josefa Dobrovského za zásluhy ve společenských vědách). – Olga Martincová, významná lexikoložka, průkopnice neologie a neografie v české lingvistice, se v referátu *K pojetí variantnosti u Josefa Filipce* nejprve věnovala jeho vymezení variantnosti v češtině, poté poukázala na problematiku rozsahu a šíře slovtvorných variant z hlediska výkladových slovníků. V této souvislosti odkázala na některá z význačných Filipcových děl věnovaných nejen variantnosti a synonymii, ale zabývajících se rovněž lexikologickými a lexikografickými otázkami obecně, v prvé řadě na Filipcovu významnou monografii *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* (1961) a teoretickou práci o české slovní zásobě a jejím systému *Česká lexikologie* (spolu s Františkem Čermákem, 1985), dále na dnes již klasickou studii *Lexikálně sémantická výstavba hesla – ústřední otázka lexikografické práce* (Slovo a slovesnost 1957), na programovou stať *K úkolům české lexikologie* (Slovo a slovesnost 1968) a konečně na recenzní stať *K problematice jazykových variant* (Slovo a slovesnost 1980). Upozornila též na stále otevřenou otázku, zda jsou izolexémní výrazy s formantem cizího původu a s formantem domácím synonymy, nebo slovtvornými variantami. – Marie Vachková, významná česká germanistka, korpusová lingvistka, lexikoložka a lexikografka, se ve své prezentaci nazvané *Dílo Josefa Filipce jako inspirace v éře korpusové lingvistiky* zamýšlela nad tím, jaké tvůrčí podněty může Filipcovo dílo představovat v dnešní době. Zdůraznila, že jeho texty jsou i v době digitálních zdrojů a analytických nástrojů vnímány jako jeden z odrazových můstků pro další reflexe, že strukturalismus pražské lingvistické školy je stále nosný a lze na něj navazovat i při korpusovém výzkumu, více pozornosti je ale třeba věnovat systémovým vztahům v jazyce na úrovni kolokační. Inspirativní přitom může být nejen Filipcův smysl pro důkladné zvažování souvislostí, ale i konzistence zpracování podložená výzkumem a snaha o formulační pečlivost. – Na závěr prvního bloku zazněl příspěvek *Na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku v době počítačové* (Pavla Kochová – Zdeňka Opavská – Vít Michalec). Přednášející – Pavla Kochová a Vít Michalec – přítomné seznámili s tvorbou nového *Akademického slovníku současné češtiny*, který od roku 2012 vzniká v oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i. Pavla Kochová upozornila, že se jedná o první výkladový synchronní slovník češtiny vznikající na korpusovém základě, jenž je na rozdíl od předchozích slovníků, v souladu se současnými lexikografickými trendy, vytvářen a zpracováván prostřednictvím specializovaného softwaru. Zároveň zdůraznila, že i v éře počítačové jsou stále platné mnohé teze, zásady a stanoviska vytyčené Josefem Filipcem. Připomněla rovněž nutnost spolupráce lexikografů s dalšími lingvisty, protože slovy Josefa Filipce „jednojazyčný slovník výkladový je exponentem lingvistiky jako celku, nejen lexikologie a lexikografie“. Vít Michalec seznámil účastníky s novým webovým rozhraním připravovaného slovníku, které tak bylo vůbec poprvé prezentováno veřejnosti. To umožňuje nejen prohlížení slovníkových hesel na základě hesláře nebo na základě jednoduchého dotazu, ale také pokročilé vyhledávání hesel pomocí filtrů a propojení s jinými slovníkovými zdroji.

Druhý blok zahájil významný český lingvista a bývalý ředitel Ústavu Českého národního korpusu František Čermák příspěvkem *Josef Filipec – poznámky spolupracovníka*. Shrnuje v něm Filipcův tvůrčí odkaz a zavzpomínal na něj jako na erudovaného, pracovitého a vstřícného člověka s velkým rozhledem a především jako na poučeného pražského lingvistu, který se do značné míry učil a specializoval sám. Za své vzory považoval Josef Filipec mj. Ferdinanda de Saussura, Viléma Mathesia a lexikografický tým kolem sebe. František Čermák dále upozornil na širší odborných zájmů Josefa Filipce, mezi základní okruhy jeho bádání patřily problém vztahu centra a periferie v jazyce, polysémie, slovní druhy, jejich konverze a přechody, vztah invariantu a variant, konfrontační synonymie, ale také obecné otázky stylistiky nebo dílčí otázky syntaktické (valence, aktuální členění větné), do jeho pojmosloví náležely samozřejmě termíny jako znak, funkce, struktura, pojmenování, syntagmaticko-paradigmatický a další. Rovněž připomněl jejich společnou spolupráci na publikaci *Česká lexikologie* (1985) a poznamenal, že výsledkem jejich četných diskusí byl vždy „oboustranně obohacený kompromis“.

Jiří Kraus, profesor Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a bývalý ředitel Ústavu pro jazyk český, vzpomněl mj. Filipcův referát *Lexikálně sémantická výstavba hesla – ústřední otázka lexikografické práce*, který pronesl v listopadu 1956 (o rok později vyšel ve Slovu a slovesnosti) na pražské konferenci *O vědeckém poznání soudobých jazyků* a v němž ho Josef Filipec zaujal svou důkladností. Jiří Kraus ocenil také jeho dobrou znalost odborné literatury a připomněl i Filipcův zájem o sémantiku, oblast, o které se tehdy příliš nemluvalo. – Lucie Jílková, dlouholetá spolupracovnice Františka Daneše v oddělení stylistiky a textové lingvistiky, zprostředkovala vzpomínku tohoto významného jazykovědce, popularizátora češtiny a bývalého ředitele Ústavu pro jazyk český na Josefa Filipce jako na vzácného člověka, který po sobě zanechal dílo, jehož si nesmírně cení. František Daneš vzpomněl také to, že s Josefem Filipcem spolupracoval na *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. – Helena Pernicová přečetla vzpomínku literárního historika, editora a znalce Březinova díla Petra Holmana, jenž uvádí, jak jej nesmírně zaujala Filipcova studie *K jazyku a stylu Otokara Březiny* (Naše řeč 1969), kterou po svém příchodu do Prahy coby čerstvý maturant objevil v jednom antikvariátu. Teprve začátkem osmdesátých let se osmělil autora této studie oslovit s prosbou o věnování. Jak sám říká, i další občasně návštěvy a rozhovory s Josefem Filipcem, které následovaly, byly pro něj „v éře tehdejší hořkosti tak vzácně sladké“. Jedno z dalších takových setkání se uskutečnilo 16. listopadu 1989 na zahájení výstavy *Mlčení Otokara Březiny*, kterou Petr Holman spoluotvůřil a spoluuváděl v Památníku národního písemnictví. – Lucie Machálková zprostředkovala vzpomínku matematického lingvisty a literárního teoretika Lubomíra Doležela, člena autorského kolektivu *Slovníku spisovného jazyka českého* a Filipcova spolupracovníka. V jeho vzpomínkách je Josef Filipec zapsán jako skromný a čestný člověk a přátelský kolega. V nejbližším kontaktu se s ním ocitl při přípravě popularizační příručky *Knížka o jazyce a stylu soudobé české literatury* (1961), kde se Josef Filipec odvážně ujal nejobtížnějšího oddílu, oddílu o dramatu, a to v době, kdy zájem o drama byl minimální a klasické práce Jiřího Veltruského se nesměly citovat. – Veronika Čurdová zase reprodukovala osobní vzpomínku anglisty, bohemisty, romanisty a terminologa Rostislava Kocourka (v současné době působícího ve Švédsku). Ten zavzpomínal na tři příležitosti k setkání s Josefem Filipcem, které mu obzvláště utkvěly v paměti. To první se datuje do počátku šedesátých let, kdy k nám doléhaly první ohlasy na Chomského práci *Syntactic Structures*

(1957). Sehnal tehdy původní anglický text a společně jej začali číst, což je také odborně sblížilo. Dále připomněl setkání během světového kongresu prestižní krajanské *Československé společnosti pro vědy a umění*, kterého se s Josefem Filipcem na pražské právnické fakultě zúčastnili, třetí setkání pak proběhlo roku 1996 v Praze, když Josef Filipec dostal výtisk sborníku svých lexikologických statí *Studia Lexicologica* (který v Mnichově vydal lipský slavista Ernst Eichler). Sborník rovněž obsahoval Eichlerovo vysoce kladné hodnocení Filipcovy lexikologické a lexikografické osobnosti. – Magda Kroupová přečetla milou vzpomínku vynikající slovenské lexikoložky a lexikografky Kláry Buzássyové na setkání s Josefem Filipcem v roce 1965 v Leningradě, kde měla možnost během studijního pobytu navštívit jeho odbornou přednášku. Tenkrát na ni zapůsobil nejen jako vědec zapálený pro svůj obor, ale též po lidské stránce jako vlídný a přátelský člověk. Ráda také připomněla, že byl jedním z oponentů při vstupní oponentuře koncepcce projektu *Slovník současného slovenského jazyka v předprípravnej fáze* (1992).

Pavla Kochová přečetla osobní vzpomínky Filipcova mladšího syna Tomáše. Vzpomínal, že profese byla otci současně koníčkem, v práci pokračoval doma, a to i o víkendech, dále zmínil to, že i když s tatínkem po smrti maminky v roce 1964 zůstali sami, plnil Josef Filipec roli rodiče dvou synů velmi svědomitě a snažil se pečovat také o jejich zábavu.

Josef Filipec byl znám tím, že u příležitosti osobních výročí členů lexikografického oddělení i dalších spolupracovníků rád tvořil příležitostné básně. Na ukázkou jeho oslavných básní proto v podání Renaty Neprašové a Víta Michalce zazněly i veršované gratulace – k osmdesátinám Vladimíra Šmilauera *Osm slok profesoru Šmilauerovi* (1975) a k šedesátinám Vladimíra Mejstříka *K jubileu Vladimíra Mejstříka* (1998).

Vyvrcholením neformální části programu bylo vystoupení pracovníků oddělení vývoje jazyka, kteří přednesli hudební pásmo na text Josefa Macka a Igora Němce nazvané *Světové jméno*, jež vzniklo při příležitosti oslavy Filipcových šedesátin v roce 1975.

V samém závěru odpoledne mohli účastníci zhlédnout úryvky z pořadu *Čeština pro praxi*, který v osmdesátých letech 20. století Josef Filipec natáčel pro Československou televizi a jež v digitalizované podobě pro tuto příležitost poskytla Česká televize.

Celé odpoledne se neslo ve velmi příjemné atmosféře, jeho účastníci se seznámili nejen se zajímavými a inspirativními referáty, ale mohli si rovněž důstojně připomenout výrazné stránky osobnosti a díla Josefa Filipce. Poděkování patří všem referentům, pamětníkům, spolupracovníkům a rodině za napsané vzpomínky a poskytnuté materiály, bez nichž by toto setkání zcela jistě nebylo tak příjemné, bezprostřední a lidské.

Na závěr této zprávy ještě ocitujeme poslední sloku *Hymny lexikografů*, o kterou se s účastníky setkání v úvodu podělila Marie Vachková. Autorsky se na hymně podílel i Josef Filipec:

Za standartou, již nesou Klaret, Veleslavín,
Komenský, Rosa, Jungmann, otec Dobrovský,
spějeme všichni v lexikografický Slavín,
nad kterým zlatý hlásá nápis obrovský,
že každý národ má svůj příznak v jazyku,
a každý jazyk zrcadlí se v slovníku!

Barbora Procházková
Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha

DNI KOGNITÍVNEJ LINGVISTIKY V PRAHE

Tohtoročný jún ponúkal hneď niekoľko lákavých jazykovedných podujatí, medzi ne patrila i dvojdňová konferencia s názvom *Dny kognitívnej lingvistiky*, ktorá sa konala 15. a 16. júna v priestoroch Pedagogickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Akciu, ktorá založila svoju sľubnú tradíciu v roku 2014, organizovalo združenie Antropolingva, zoskupujúce priateľov kognitívnej, kultúrnej a antropologickej lingvistiky, fungujúce pod vedením čelnej osobnosti českej kognitívnej etnolingvistiky docentky Ireny Vaňkovej z Karlovej Univerzity. *Dny kognitívnej lingvistiky* ako konferenčné stretnutie doktorandov, študentov, ich učiteľov a hostí sa tak uskutočnilo druhý raz, tento rok pod záštitou dekaniek Pedagogickej fakulty a Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej. Harmonický charakter podujatia vytváralo nielen to, že bolo programovo pestré a odborne zaujímavé, ale i generačne vyvážené. Popri referátoch zahraničných hostí a príspevkoch riešiteľov medzinárodného porovnávacieho projektu EUROJOS zazneli na konferencii hlavne referáty mladých lingvistov, študentov a doktorandov Filozofickej fakulty a Pedagogickej fakulty Univerzity Karlovej. Okrem kľúčových žánrov – referátov a diskusií k nim – doplnil program konferencie okrúhly stôl, za ktorým prebiehala moderovaná diskusia na tému kognitívna lingvistika vo výučbe materinského jazyka. A zopakujem najmä slovo diskusia, pretože tá bola emblematickým žánrom stretnutia. Organizátorským leitmotívom v priebehu celého dvojdňového stretnutia bolo: nielen referovať a vypočuť si, ale hlavne viesť dialóg – elévov s nestormi, domácich s hosťami, lingvistov s lingvistami s odlišným zázemím. Dnes je už skôr luxusom otvoriť diskusiu po každom referáte – tento luxus si účastníci Dní kognitívnej lingvistiky dopriali. Referáty mladších kolegov, študentov a doktorandov, si prišli so záujmom vypočuť nereferujúci hostia, lingvistické osobnosti ako prof. PhDr. Marie Čechová, DrSc., prof. PhDr. Zdenka Švarcová, Dr., prof. PhDr. Alena Macurová, CSc., doc. PhDr. Iva Nebeská, CSc., doc. PhDr. Svatava Machová, CSc., PhDr. Jasňa Pacovská, CSc. a PhDr. Ondřej Hausenblas.

Konferenčné stretnutie otvorila úvitacím príhovorom autorka idey Dní kognitívnej lingvistiky pre mladých, docentka Irena Vaňková. Úvodný referát s názvom *K metafore obrazu sveta v jazyku* predniesla pisateľka tejto správy Alena Bohunická z Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojom príspevku sa venovala kľúčovému pojmu etnolingvistiky – jazykový obraz sveta –, pričom reflektovala jeho metaforickú motiváciu. Referujúca sa obzrela aj na spôsob metaforizácie jazyka ako obrazu u B. Lee Whorfa ako jedného z hlavných inšpiračných zdrojov súčasnej slovanskej kognitívnej etnolingvistiky. Za týmto teoretickým príspevkom nasledovali referáty zamerané na analýzu jazykového obrazu vybraných výsekov sveta v češtine, a to v podaní Michaely Liškovej, Jany Drengubákovvej a Petry Klimešovej. Michaela Lišková predstavila jazykový obraz ženy prítomný v slovníkovej exemplifikácii, pričom ako pracovníčka oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR mohla nielen sprehľadniť, čo hovorí slovníkové spracovanie hesiel o stereotypoch v jazykovom obraze muža a ženy, ale i poukázať na problémy, ktoré lexikografi riešia pri spracovaní hesiel v pripravovanom *Akademickom slovníku současné češtiny* v súvislosti s hľadaním rovnováhy medzi požiadavkou politickej korektnosti na jednej strane a snahou zostať verný bežnému obrazu sveta v češtine, ktorá (ako každý iný jazyk) stereotypy zahŕňa. Po nej prezentovala Jana Drengubáková výsledky analýzy výskytu lexémy *otec* v spojení

s nasledujúcimi výrazmi v genitíve (*otec národa, otec svojich zverencov* a pod.). Referentka využila pri svojej analýze metódu, ktorá je, hoci rezervovane a nie bez výhrad, vo výskumoch jazykového obrazu sveta akceptovaná ako komplementárna – a to kvantitatívnu analýzu dát obsiahnutých v jazykovom korpuse (*syn2010*), na základe ktorej načrtla aj interpretácie axiologických nuáns pádových uplatnení výrazov spätých s lexémou *otec*. Diskusne podnetným bol i príspevok Petry Klimešovej zameraný na analýzu slovies s epistémickým významom (*myslieť* a *vedieť* a ich synonym) v neformálnej hovorenej komunikácii. Diskusia k tejto téme bola o to zaujímavejšia, že sa do nej mohla zapojiť docentka Iva Nebeská, ktorá participovala na výskume tohto druhu slovies v rámci spoločného slovanského projektu koordinovaného poľskými lingvistami. Program konferencie obohatili i dve komparatívne štúdie doktorandiek z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK zamerané na jazykový obraz vybraných somatických pojmov v češtine a ruštine. Natália Zañęgi na sledovala sémantické profily pojmu RUKA na základe prirovnání (frazologizovaných i okazionálnych) v týchto dvoch jazykoch, Veronika Vítkovskaya sa zaoberala profilmi pojmu OKO vo vedeckom a naivnom obraze sveta. Pre obe referentky bol kľúčovým pojem *profil* chápaný v intenciách teórie J. Bartmiňského a lublinského antropologického modelu sémantickej analýzy. Na účely výskumu somatizmov využívajú obe mladé bádatelky vo svojej práci teóriu profilov ďalej prepracovanú v českom kontexte I. Vaňkovou. Blok príspevkov zameraných na sémantiku uzatváral referát Patrika Bulaka, ktorý sa vo svojej práci nechal inšpirovať výskumom polysémie ako predpokladu sledovania systémových konotácií v rámci JOS a v nadväznosti na to spracúva sémantiku pojmových oblastí SPÁNKU a SNA na základe lexikografických príručiek a výskytu v Českom národnom korpuse a podáva ich zobrazenie v podobe radiálnych sietí. Na sklonku dňa dostali priestor i dva referáty tematizujúce špecifiká jazyka a komunikačného sveta vybraných skupín. Príspevok a dlhodobejší výskum Jany Příkrylovej môže byť podnetný pre tú časť slovenských jazykovedcov, ktorí skúmajú profesijne podmienené lekty. Autorka na pozadí vzácného, ťažko dostupného autentického materiálu zachytávajúceho policajnú komunikáciu poukazuje na jazykové stráty uplatňované v závislosti od stupňa oficiálnosti situácie, v ktorej sa komunikácia medzi policajtmí odohráva. Napokon Jan Huleja prispel svojím referátom, v ktorom podal výsledky analýzy textov českej rapovej crew Fuerza Arma s ohľadom na prienik ultrapravicových motívov do interpretácie sveta reprezentovanej textami tejto skupiny.

Netrepezlivo očakávaným entrée utorňajšieho programu bol príspevok s názvom *Kde lid můj? Looking for 'the people' in language and metaphor*, ktorý predniesol zahraničný hosť James W. Underhill, profesor pôsobiaci na Université de Rouen vo Francúzsku. J. Underhill predstavil vo svojom referáte predbežné závery z prebiehajúceho porovnávacieho výskumu zásadného konceptu LUD v takých typologicky odlišných jazykoch, akými sú čeština, čínština, francúzština, nemčina, angličtina či poľština, v ktorých sa však na úrovni sémantiky základných pojmov predsa len odrážajú isté dobovo podmienené spoločenské a kultúrne konvergenencie alebo divergenencie v pohľadoch na svet. Ku kľúčovým bodom programu druhého dňa konferencie patrili i blok referátov v podaní Ireny Vaňkovej, Ladislava Janovca a Veroniky Čurdovej ako riešiteľov medzinárodného porovnávacieho výskumného projektu EUROJOS zameraného na hodnoty v jazykovom obraze sveta Slovanov. Český tím riešiteľov predstavil výsledky dlhodobého a koordinovaného výskumu troch hodnotovo závažných pojmov: DOMOV, PRÁCA a SLOBODA. Jedným zo špecifik českéj vetvy kognitívnej etnolingvistiky,

ktoré sa odráža aj v prezentovanom výskume hodnôt, je nesporne systematická nadväznosť na domácu fenomenologickú filozofickú tradíciu Jana Patočku, čo sa prejavuje tak na úrovni teoretických úvah, ako i v riešení konkrétnych úloh spojených s interpretáciou jazykového obrazu sveta Čechov na základe rozsiahleho súboru empirických dát. Za ďalšie metodologické špecifikum pražskej kognitívno-lingvistickej školy možno považovať dôležitosť, aká sa pri výskume jazykového obrazu sveta pripisuje umeleckým textom. Ako by aj bolo možné obísť pri interpretácii jazykových dát, ktoré formujú a zároveň fixujú český pohľad na svet, texty Karla Čapka, Jiřího Voskovca či Jaroslava Seiferta? Hádam práve v súvislosti s jazykovým materiálom tejto povahy skrsne otázka: je jazykový obraz sveta Slovákov naozaj taký blízky tomu českému, ako si myslíme?

Po predstavení výskumov z oblasti hodnotového sveta Čechov začali referáty, ktoré vystihujú ďalšiu osobitosť a zároveň perspektívnu devízu českej kognitívnej lingvistiky, a to je uplatňovanie kognitívno-lingvistických metód pri výskume a výučbe znakového jazyka. To umožňuje úzka spolupráca jej čelných osobností s Ústavom jazykú a komunikácie neslyšiacich na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej. Z tohto pracoviska pochádza i referentka Radka Zbořilová, ktorá aplikuje kognitívno-lingvistické východiská vo výučbe českej frazeológie pre nepočujúcich, pričom sa inšpiruje hlavne Turnerovou tézou príbehu ako základného princípu myslenia. Perspektívy kognitívno-lingvistických východísk pri skúmaní znakového jazyka presvedčivo doložili na záver vo svojich referátoch aj študenti Anna Moudrá (s príspevkom *Metafora VÝKLAD JE CESTA* v českém znakovém jazyce), Karel Redlich (s príspevkom *NOS ve znakových jazycích*) a Denisa Lachmanová, ktorá vo svojom zaujímavom príspevku vypracovanom v spolupráci s Luciou Břínkovou porovnávala stereotypy v hovorenom a znakovom jazyku. Všetky tieto referáty sprevádzalo tlmočenie do českého znakového jazyka a simultánny prepis hovorenej češtiny.

Kognitívna etnolingvistika sa v Prahe naplno rozvíja už druhú dekádu a v priebehu tohto obdobia vzniklo viacero syntetizujúcich prác, na ktoré nadväzujú aj snahy pretaviť poznatky a výsledky bádania do výučby materinského jazyka. Takéto zameranie mal napr. príspevok Zuzany Wildovej, ktorá skúmala konceptualizáciu smrti u českých stredoškôľakov uvedením predmetu do širších sociologických súvislostí. Možnosti využitia kognitívistických inšpirácií v didaktike boli pre organizátorov podnetom aj na usporiadanie diskusie za okrúhlym stolom, ktorej sa pod moderátorským vedením Ladislava Janovca zúčastnili hostky doc. PhDr. Eva Hájková, CSc., doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D., a PhDr. Jasňa Pacovská, CSc., s obohacujúcimi diskusnými vstupmi prof. PhDr. Marie Čechovej, DrSc.

Dny kognitívni lingvistiky sú pracovno-priateľským stretnutím priaznivcov lingvistiky, ktorá sa otvára smerom k človeku a jeho kultúre. Sú zároveň platformou poskytujúcou možnosti pre odborné dozrievanie kognitívistického dorastu v dialógu s lingvistickými autoritami. Na záver ostáva už len popriať usporiadateľom veľa úspechov do ďalších vydarených ročníkov.

Alena Bohunická
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave